

E38

=ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ - ΑΡ. 6.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1921.

ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΦΥΛΛΑΔ. Γρ.Δ. 8 — ΔΡΑΧ. 2.50 — ΣΕΛΗΝ. 2 — \$ 0,40

= ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ, ΑΡ. 6. — ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1921

= ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΔΙΜΗΝΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ-ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗΣ: ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΡΓΑΣ
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Μ. ΠΕΡΙΔΗΣ

ΤΗΛ. ΔΙΕΥΘ. GENEV PARGAS ALEXANDRIE
ΓΡΑΦΕΙΟ: ΠΛΑΤΕΙΑ ΜΟΧΑΜΕΤ ΑΛΙ 17
ΤΑΧΥΔΡ. ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Β. Ρ. 1146 - ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

ΟΡΟΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ:

ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΓΡ. Δ.	48.—
ΕΛΛΑΣ	ΔΡΑΧ.	15.—
ΑΜΕΡΙΚΗ	ΔΟΛΛ.	2.25
ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	ΣΕΛΗΝ.	2.—

ΤΙΜΗ ΦΥΛΛΑΔΙΟΥ

ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΓΡ. Δ.	8.—
ΕΛΛΑΣ	ΔΡΑΧ.	2.50
ΑΜΕΡΙΚΗ	ΔΟΛΛ.	0.40
ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	ΣΕΛΗΝ.	2.—

= GRAMMATA

REVUE GRECQUE BIMESTRIELLE

DIRECTEUR - ADMINISTRATEUR: STEPHANOS PARGAS
REDACTEUR EN CHEF: M. PERIDES

ADR. TEL. GENEV PARGAS ALEXANDRIE
BUREAU: PLACE MOHAMED ALY 17
ADRESSE: B.P. 1146 - ALEXANDRIE

ABONNEMENTS:

EGYPTE	P.T.	48.—
GRECE	DRACH.	15.—
AMERIQUE	DOLL.	2.25
AUTRES PAYS	SHELL.	12.—

LE NUMERO

EGYPTE	P.T.	8.—
GRECE	DRACH.	2.50
AMERIQUE	DOLL.	0.40
AUTRES PAYS	SHELL.	2.—

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΟΥ	Σημειώσεις για τη μελέτη της σύγχρονης Τέχνης.
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΚΙΝΑ:	Ἄλειθές εἶναι μόνον ὁ,τι εἶναι ἀνθρώπινο.
ΚΩΣΤΑ ΠΑΡΟΡΙΤΗ:	Πρὸς τὴ σοσιαλιστικὴ ποίηση.
Μ. ΠΕΡΙΔΗ:	Σημείωση πρὸς παραπάνω ἀρθρον τοῦ κ. Παρορίτη.
Π. ΧΑΛΚΟΥ:	Ἡ μετεκλογικὴ κατάστασις.
Μ. Π.:	Ὁ ποιητὴς Ρ. I. Joune.
Ρ. I. JOUNE:	Toscane (δύο ἐλεγεία).
ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΑΣΤΕΡΗ	Ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις καὶ τὰ νέα ἐπιχειρηματικὰ θανικά.
Μ. ΠΕΡΙΔΗ:	Ὁ καιρὸς τοῦ κ. Ψυχάρη μετὰ τὸ «Νουμά».

= ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ, ΑΡ. 6. ΜΑΪΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 1921. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, ΑΙΓΥΠΤΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Συνειδησίσαμε νὰ κρίνωμε κάθε ἔργο τέχνης μετὰ κριτήριο τὸ πνεῦμα καὶ τὴς ἀρχῆς τῆς Ἀναγέννησης. Κι' ὅσο ἂν τὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια τὸ γόητρο τοῦ ἀκαδημαϊσμοῦ—ποῦ εἶχε τὴν ἐπίσημη ἐλευθερία νὰ θεσπίζη τὸν τύπο τοῦ ὀραίου—κατρακύλησε, ὅστερα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς Γοτθικῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἐμπροσσιονιστῶν, δὲν κατορθώσαμε ὅμως νὰ ἀπολυτρωθούμε ἀπὸ τὴν κλασικὴ πρόληψη ποῦ ἡ διανοητικὴ μόρφωση τῶν αἰῶνων ἐρρίζωσε μέσα μας. Ἴσως γιὰ τὴν χαρακτηρισμὸν τῆς Ἀναγέννησης ὡς ἐκδήλωση ἀπόλυτη ἔξω ἀπὸ κάθε τοπικὸ δεσμὸ καὶ πάνω ἀπὸ τὸ μεγάλο ἱστορικὸ ρεῦμα ποῦ ἐχάραξε τὴν κοίτη τοῦ νέου πνεύματος καὶ χαρακτήρισε τὴν πάλῃ τῆς σύγχρονης κοινωνίας.

Οἱ κλασικομανεῖς στὴν Ἀναγέννηση δὲν εἶδαν παρὰ ἓνα κίνημα ξεχωριστὸ καὶ αὐτοτελές, ποῦ ἀπολυτρώνεται ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ ἐπιβολὴ καὶ γεννιέται μόνον μετὰ τὴν ἐπιστροφή πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Παρεγνώρισαν, ἢ καλύτερα ἀγνόησαν θεληματικὰ ὅλους τοὺς αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὸν XI καὶ τοὺς χαρακτήρισαν ὡς βωβάρους. Ἡ Ἰταλία ἦταν ἡ χώρα τῶν παραδόσεων καὶ ἡ κληρονόμος τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος. Μετὰ τὴν συρροὴ τῶν Βυζαντινῶν σοφῶν ποῦ φθάνουν ὅστερα ἀπὸ τὴν πώση τοῦ Βυζαντίου στὴν Ἰταλία, θ' ἀνθίσθη τὸ ἐξαιρετικὸ λουλοῦδι τοῦ τύπου τῆς ὁμορφίᾳς καὶ ἡ ἀτομικότητα, ποῦ σ' αὐτὴν θὰ στηρίζον ὅλη τοὺς τὴν ὀραιοπρεπὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ ἰδεολογία.

Τὴς μεγάλες κοσμοϊστορικὲς ἐπαναστάσεις ποῦ ἐμόρφωσαν τὸ σύγχρονο πνεῦμα, θὰ ἦταν ἀστρεῖο νὰ τὴς ὀρίσωμε ὡς ἀφετηρία μιᾶν ἡμερομηνίας, ὅπως εἶνε κοινωτικὸ νὰ ζητοῦμε νὰ βροῦμε τοὺς προδρόμους τῆς Ἀναγέννησης μέσα ἀπὸ τὴς ἐξαιρετικὲς μεγαλοφυΐες τοῦ μεσαίωνα. Τὴν ἐργασία μας τὴν διαιρέσαμε σὲ τρία κεφάλαια: Τὴν Μεσαιωνικὴ τέχνη, τὴν Ἀναγέννηση καὶ τὴν Ἐπαναστατικὴ τέχνη. Στὴν μεσαιωνικὴ τέχνη θὰ συνοψίσωμε τὸ πνεῦμα τῶν Γοτθικῶν μετὰ ἔργο τὸ Καθεδρικὸ ποῦ δένει ὅλους τοὺς πόθους τοῦ μεσαίωνα, τοὺς λόγους ποῦ θὰ φέρουν τὴν παρακμὴ, καὶ πῶς οἱ τέχνες αὐτοκέφαλες θὰ ἀνοίξουν ἢ κάθε μιὰ τὸν δρόμο τῆς χωρὶς ὅμως νὰ παύσουν ν' ἀντιπροσωπεύουν τὴ λαϊκὴ ἐκδήλωση, μιὰ ποῦ καὶ ὁ ἀρχοντας καὶ ὁ τεχνίτης καὶ ὁ λαὸς κοινωνοῦν στὴν ἴδια πίστη. Καὶ ποῖα ἡ μορφή τῆς τέχνης στὴ δύση πρὶν ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴ Ἀναγέννηση.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο θὰ μελετήσωμε τὴν Ἀναγέννηση ὡς καθαρὸ κίνημα Ἰταλικό. Πῶς θὰ χωρίση ριζικὰ τὸν τεχνίτη ἀπὸ τὸν λαό, στηρίζοντας τὴν κρατικὴ ἐξουσία, καὶ πῶς ἡ ἐπιβολὴ τῆς

στον κόσμο θὰ μορφώση τὸ Ἀκαδημαϊκὸ ψευτοκλασικὸ πνεῦμα, πὸν ἕως σήμερα ἐμπόδιζε κάθε τάση καὶ κάθε προσπάθεια, κόβοντας κάθε ξάνοιγμα πρὸς τὴν ἐλεύθερη δημιουργία.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο: Ἡ Ἐπαναστατικὴ τέχνη, θὰ παρακολουθήσωμε τοὺς μεγάλους τεχνίτες πὸν ἕως σήμερα ἀντέδρασαν κατὰ τῆς κλασικῆς ρουτίνας, δίνοντας τὶς βάσεις γιὰ τὴν τέχνη τῆς αὔριου, ὅταν αὐτὴ θὰ ἀπολυτρωθῆ ἀπὸ τὴν ὀλιγαρχικὴ καὶ ἀστικὴ ὑποδούλωσίν της. Καὶ τελευταία, πὸς ἡ ἐλεύθερη τέχνη θὰ μπορέσῃ νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπανάστασης καὶ νὰ ἐνώσῃ ὅλον τὸν κόσμο γύρω ἀπὸ τὸ ἴδιο ἰδανικόν: τὴν ἀδελφωσὴν.

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Μετὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν καὶ Σκανδιναβῶν στὸν ΙΧ καὶ Χ αἰῶνα ἡ δυναστεία τοῦ Καρλομάγνου καταλύεται. Ὅλη ἡ δύση θὰ ὀργανωθῆ σύμφωνα μὲ τὸ Φεουδαρχικὸ πολίτευμα, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῆς Ἐκκλησίας πὸν τὴν ἐνώνει κάτω ἀπὸ τὸ Χριστιανικὸ δόγμα. Οἱ νεόφροντες βάρβαροι στὴν προρωμανικὴ προπαρασκευαστικὴ ζύμωση θὰ συνεισφέρουν τὸ καλλιτεχνικὸν τοὺς ἔνστικτο «ἰδιότροπο καὶ φανταστικόν», τὰ διωκοσμητικὰ τοὺς στοιχεῖα, πὸν ὅσο κι' ἂν ἡ ἀρχὴ τοὺς εἶνε μακρονη καὶ ξένη τὰ ἐστύλωσαν στὰ κιονόκρανα καὶ στὰ πρόθυρα τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς ἀνακατωμένα μὲ τὴν ἐθνικὴν τοὺς μυθολογία καὶ τὴν προτίμησίν τοὺς γιὰ τὶς τερατώδεις μορφές. «Τὸ βαρβαρικὸν στοιχεῖον ἦταν τὸ προξύμι πὸν ἐφούσκωνε τὸ ζυμάρι καὶ γονιμοποίησε τὸν κόσμο». Ὁμοιογενὲς πνεῦμα καὶ δημιουργικὸ ζωντανεῖ τὰ μνημεῖα πὸν στέκουν, ριζωμένα στὸ γῶμα κάθε ἐπαρχίας πὸν τὰ φέρει. Μιὰ παγκόσμια ἀντίση. Βεβαιότης καὶ ἐνότης στὴν ἐκδήλωσιν, χαρὰ καὶ περιέργεια στὴν δημιουργία. Οἱ τεχνίτες τοῦ μεσαίωνα ἀπολυτρωμένοι ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς τύπους τῆς εἰκονογραφίας, σὲ στενότερη ἐπικοινωνία μὲ τὴν φύσιν, ἐργάτες κοινῶν ἰδανικῶν, ἀνόνημοι, ταπεινοί, χαρούμενοι καὶ λαϊκοί θὰ υψώσουν στὸ διάστημα τὸ ὄραιότερο ἀριστοῦργημα τῆς Χριστιανικῆς ἐποχῆς, τὴν Cathédrale τῆς δύσης. Ἡ Γοτθικὴ ἐποχὴ εἶνε ἡ ἔνωσιν ὅλων τῶν φυλῶν κι' ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων σὲ μιὰ ὀρμὴ, σὲ ἓνα ἰδανικόν. Βάση της ἡ Χριστιανικὴ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας, γύρω ἀπὸ τὸ θερησκευτικὸ μυστήριον καὶ ὑπὸ τὸ βλέμμα τοῦ Θεοῦ, ὅλη ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ μ' ὅλες τῆς τὶς τάσεις κι' ὅλα της τὰ ἔργα. Οἱ τεχνίτες εἶνε λαϊκοί, ἐνωμένοι στὶς περιφημὲς ἐργατικὰς συντεχνίας πὸν τόσο ζήτησαν μὲ τὰ καταστατικά τοὺς νὰ μορφώσουν τοὺς μαθητευομένους καὶ ἡ δουλειὰ νὰ βγαίνη εὐσυνείδητη καὶ ἀνόνητη. Κι' ἂν δὲν μπόρεσαν νὰ ἐμβαδύνουν στὸ μυστήριον τοῦ δόγματος καὶ τοῦ συμβόλου, συνκεντρώσαν εὐσυνείδητα καὶ πλαστικά στὸν Καθεδρικὸ ὅλες τὶς γνώσεις τῆς ὀδοῦς ἡ Σχολαστικὴ φιλοσοφία φιλοδόξησε νὰ συνορίσῃ στὴν μεγάλη Ἐγκυκλοπαίδεια τὸ Speculum Majus πὸν καθρεφτίζει τὴν ἐπιστήμη, τὴ φύσιν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν.

Γιατὶ ἡ ἴδια ἀρχὴ ἐνώνει τὴν τέχνη μὲ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἐποχῆς, μιὰ πὸν ἡ πρώτη ἐμπνεόνταν ἀπὸ τὴν δευτέραν. Οἱ σχολαστικοὶ θεολόγοι θέλησαν νὰ ὀρίσουν τὴν σχέσιν τῆς σκέψης μὲ τὸ θερησκευτικὸ δόγμα καὶ νὰ γεφυρώσουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν

μὲ τὴν ἀνθρώπινη γνώση. Μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, πὸν μὲ τὴν σχολαστικὴν τακτικὴν ἔβλεπε ἡ δύναμὴ της νὰ ὑπερβαίη τὴ σημασίαν τοῦ Ἐὐαγγελίου, οἱ σχολαστικοὶ φιλόσοφοι θὰ διδάξουν πὸς ὁ λόγος καὶ μόνον ὁ λόγος πρέπει νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀναλλοίωτον τοῦ δόγματος. Γιὰ νὰ πιστέψωμε πρέπει νὰ γνωρίσωμε καὶ ὅτι γνωρίζομε δὲν ἀντιβαίνει πρὸς ὅτι πιστεύομε. Ὅλη ἡ βάση ἦταν ἡ γνώση, ὅπως ἡ βάση τῆς γοτθικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἦταν ἡ λύσιν τοῦ προβλήματος, πὸς νὰ σηκώσουν τοὺς θόλους ὅσο τὸ δυνατὸν πὰ ψηλὰ γιὰ νὰ δώσουν φῶς στὸ ναὸ καὶ πὸς νὰ ἰσορροπήσουν τὴν ἀντίστασιν καὶ τὸ βάρος τοὺς, στυλώνοντας τὸ οἰκοδόμημα ἐλαφρὸ καὶ γιγάντιον.

Πότε τελειώνει ἡ Γοτθικὴ ἀντίση καὶ πὸς ἀρχίζει ἡ παρακμὴ; Ὅπως ὅλες οἱ μεγάλες ἐποχές, πὸν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα γεμάτον πίστη καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν ζωὴν, τὶς χάραξε μὲ τὴν μεγαλοφυΐαν καὶ τὴν πρωτοτυπίαν του, δὲν διαρκεῖ ἀνόνητες παρὰ τὸν χρόνον πὸν μεσοουρανοῦν, ἔτσι καὶ ἡ Γοτθικὴ στὶς ἀρχὰς τοῦ XIV αἰῶνα θὰ σκορπίσῃ στὴν αἰώνια κίνησιν τῆς ἐξέλιξης πὸν θὰ ὀδηγήσῃ τὴν ἀνθρώπινην σὲ ἄλλα ἐπιπέδα δράσεως.

Στὸν σκοτεινὸν οὐρανόν, τὸ μνημεῖον, πὸν ἀξάφνα περιλούζει τὸ φῶς, προβάλλει λευκὸ καὶ πελώριον, βάρος στὴ μικρότητά μας, ὀπτασία στὶς ἐλπίδες μας.

Ἡ Ἐκκλησία πὸν εἶχε ἐνώσει ὅλη τὴν δύση στὸ μεσαίωνα βρίσκεται σὲ διηνεκὴ ἀγῶνα κατὰ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας. Τὰ ἔθνη παίρνουν συνείδησιν τῆς δυνάμεως των. Μὲ τὴν πολιτικὴν ἐπανάστασιν τοῦ XV αἰῶνα, τὴν κατάλυσιν δηλαδὴ τοῦ φεουδαρχικοῦ πολιτεύματος καὶ τὴν ἀνοδο τῆς μοναρχίας, ἡ κεντρικὴ ἐξουσία θὰ ἐξασφαλίσῃ σχετικὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν στὰ μεγάλα πὰ κράτη. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιβολὴ—κυρία τῆς ἐκπαίδευσης, τῆς ἐπιστήμης καὶ πλοῦσια ἀπεράντων κτημάτων καὶ προνομίων—κλονίζεται ἡ δὲ Μεταρροῦθμισθ θὰ δώσῃ τὸ τελευταῖον χτύπημα πὸν θὰ δημιουργήσῃ τὸν θερησκευτικὸν διχασμόν. Οἱ μονάρχες στηριγμένοι στὴν μπουρζουαζίαν τῶν πόλεων θὰ ἀναγκάσουν τὴν ὑψηλὴν φεουδαρχικὴν ἀριστοκρατίαν νὰ συγκεντρωθῆ ὑπόδουλη γύρω ἀπὸ τὴν αὐλήν. Ὁ XV αἰῶνας εἶνε ἀκόμα ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων γεωγραφικῶν ἀνακαλύψεων τοῦ νέου κόσμου καὶ τοῦ δρόμου τῶν Ἰνδιῶν. Ὁ ἀξῶνας τοῦ παλαιοῦ κόσμου μετατοπίζεται, ἡ δὲ Μεσόγειος Θάλασσα παύει νὰ εἶνε τὸ κέντρο τῆς ναυτιλίας. Οἱ κλονούργητες σταυροφορίες δὲν θὰ ὀδηγήσουν πειὰ τοὺς πιστοὺς στὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων Τόπων—μιὰ πὸν ἡ πείρα εἶχε διδάξῃ πὸς μόνον οἱ Πάπαι καὶ οἱ ἐφοπλισταὶ τῆς Βενετίας ἦσαν οἱ μόνον πραγματικοὶ κερδισμένοι—μὰ στὴν κατάκτησιν τῶν θησαυρῶν τοῦ Μεξικοῦ. Ἡ περιπέτεια καὶ ἡ τόλμη, τὸ ἐντίκρουσμα τῶν κινδύνων θὰ ἀναπτύξῃ τὸ αἶσθημα τῆς ἀτομικότητος στὸν ἀνθρώπον. Ἡ ἐπίδρασιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῶν Ἀνατολικῶν προϊόντων πὸν μέσον τῆς Ἰταλίας—τῶν μεγάλων Ἰταλικῶν δημοκρατιῶν πὸν ἦσαν οἱ τραπεζίτες τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου—ἐσκορπίζοντο σ' ὅλη τὴν δύση, ὁ πλοῦτος, ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ καλοπέρασιν πὸν ἦσαν σχεδὸν ἀγνωστα στὸ μεσαίωνα, τὰ καινούργια προϊόντα τῆς Ἀμερικῆς, ὅλα βαθμιαία θὰ ὀδηγήσουν τὸν λαόν στὸ νὰ ζητήσῃ νὰ ἀπολαμβάνῃ τὸν καρπὸν τῆς δουλειᾶς του. Οἱ ναυτικὰς

ανακαλύψεις, οι άποικιακές κτήσεις και η πληθώρα του εισαγομένου χρυσού και άργύρου είνε τα αίτια της μεγάλης ανάπτυξης του έμπορίου εξαγωγής και εισαγωγής. Γιατί η παραγωγή δέν θά εξαρτηθί πειά από τις ανάγκες της πόλης ή της χώρας, μά θά πολλαπλασιασθί για την συναλλαγή και τó κέρδος. Ο XVI αιώνας είνε η άρχή και άνοδος του καπιταλισμού, με τις βαθειές διαφορές των κοινωνικών τάσεων.

Η ανακάλυψη της τυπογραφίας (θά μιλήσωμε παρά κάτω για την μεγάλη επίδραση που είχε στην εξάπλωση της αναγέννησης και γενικά στην ανθρώπινη σκέψη) είνε τó πρώτο βήμα προς τόν μηχανισμό και τις βιομηχανικές ανακαλύψεις. Η μικρή βιομηχανία, τó μικρό άτελιέ που σ' αυτό ó πάτρонаς με τούς συντρόφους και τούς μαθητευομένους ήσαν ύποχρεωμένοι να έργαστούν με τη σειρά όλες τις φάσεις του καταργαζομένου είδους και να τó πουλήσουν, δέν άρκει πειά στην παραγωγή. Τó άτελιέ θά μεγαλώση. Οι έργάτες θά είνε περισσότεροι ή δέ δουλειά θά κατανεμηθί με την ειδικοποίηση κάθε σειράς εργασίας. Ο έργάτης δέν θά ξενή νά εργασθί παρά ένα μόνο μέρος του προϊόντος, επομένως θά του κλεισθί ή πόρτα της maîtrise που μένει προνόμιο κληρονομικό των παλιών ιδιοκτητών. Η έργατική συντεχνία χίνει έτσι τόν λαϊκό της χαρακτήρα και μένει καθαρή άστική οργάνωση. Η έργατική τάξη, τó προλεταριάτο που αναφαίνεται για πρώτη φορά, δυστυχισμένο και κακοπληρωμένο, άρχίζει τόν άγώνα κατά της μπουρζουαζίας με τις πρώτες άπεργίες του XVI αιώνα.

Αυτές είνε οι πολιτικοοικονομικές επαναστάσεις, που έμόρφωσαν την σύσταση και τις βάσεις της κερδοσκοπικής σύγχρονης έποχης. Η εξέλιξη θά γίνη σιγά σιγά και με πολύν άγώνα, κι αν τά αποτελέσματα των επαναστάσεων δέν θά δώσουν την ριζική μεταβολή παρά μόνο από τόν XV αιώνα και ύστερα, όλη η δύση θά αισθανθί πολύν πριν τούς σπασμούς της προκαταρκτικής ζύμωσης, που τόσο θά επιδράσουν στην κάλλιτεχνική και πνευματική εκδήλωση αυτής της έποχης.

Πιλά από τις πολιτικές μεταβολές ποιά ήταν η πνευματική εξέλιξη ως τά πρόθυρα της Αναγέννησης και ποιά η επίδρασή της στην μεσαιωνική τέχνη; Είδαμε πάρα πάνω πως η Γοτθική τέχνη, καθαρά χριστιανική, είνε έμπνευσμένη από τις οδηγίες και τις συμβουλές των σχολαστικών φιλοσόφων. Στην διεκρίνευση της φύσης ó τεχνίτης χωρίς νά πάψη νά την μελετά, δέ θά άρκεσθί στην ρεαλιστική της και μόνο άπόδοση. Η Γοτθική τέχνη είνε καθαρά πνευματική. Η φύση είνε τó μοτίβο για την απλή και άφελή έρμηνεία του συμβόλου.

Μά η σχολαστική διδασκαλία κλονίζεται. Ο κόσμος που δέν μπορούσε νά παρακολουθήσει τη διαλεκτική μεταρυσική των σχολαστικών φιλοσόφων και νά έρεσθί ντό άμυχο πνεύμα του δόγματος, βρίσκει στα πρόσωπα του Αγίου Francois d'Assise τόν άπόστολο της άληθινής θρησκείας που στηρίζεται και πάλι στο Εύαγγέλιο και στην έμπρακτη εκδήλωση της πίστης. Ο μεγάλος μυστικιστής, που στο μοναχικό του τάγμα θά συγκεντρώσει τά μεγαλύτερα πνεύματα του μεσαίωνα, κατά του όρθολογισμού των φι-

λοσόφων, θ' αντίταξη την άκράδαντη πίστη του που αναβούζει από την έσωτερική άποκάλυψη του ουρανού βασιλείου. Και όπως όλοι οι μυστικιστάι θ' άγαπήσει και θά τραγουδήσει τη φύση ως την τελευταία του ώρα. Την φύση που είνε ό Θεός.

Όταν ó Πάπας θά άναγνωρίσει τó τάγμα του Αγίου Francois d'Assise, τó χάσμα που έχόριζε τόν άριστοκρατικό κληρο από τόν λαό θά γεφυρωθί, όλη δέ η χριστιανική πίστη θά γίνη πειά ανθρώπινη. Στόν Χριστό ξαναβρίσκουν τόν άνθρωπο που έμαρτύρησε. Μπρός στα ίδια τους τά μάτια ό πνευματικός τους άρχηγός δέν έπόνεσε όλα τά μαρτύρια του Χριστού; Η έπιτυχία του Αγίου Francois d'Assise ήταν η άρχή της παρακμής της σχολαστικής φιλοσοφίας. Με την πολεμική των ρεαλιστών σχολαστικών φιλοσόφων η όρθολογιστική θεωρία του Thomas d'Aquin πέφτει. Ο λόγος άπελευθερώνεται από την Θεολογία και στρέφεται προς την έμπειρικήν παρατήρηση της φύσης και της ζωής.

Ο άνθρωπος παίρνει συνείδηση της άτομικής του έλευθερίας. Ο τεχνίτης δέν θά έμπνευσθί πειά από την άφηρημένη και νοητική έκπροσώπηση του δόγματος, μά θ' αντικρύσει τó Χριστιανικό δράμα στην τραγικότερή του στιγμή, τά πάθη του Χριστού, και θά τά άποδώσει με όλον τόν ανθρώπινο όνο σε αισθηματικές εικόνες πονετικές και λαϊκές. Η διδασκαλία του Αγίου άκούστηκε. Η τέχνη θ' άκολουθήσει τόν δρόμο της άμεσης παρατήρησης και μελέτης της φύσης και της έκφρασης.

Η ίδια επίδραση και στην ποίηση. Τό θεησκευτικό και λαϊκό τραγούδι θά συναντηθούν κάτω από τόν ίδιο νόμο της αγάπης. Όλη η ζωή καθρεφτίζει τόν ουρανό. Οι ίπποτικοί θούλοι θά ξεχαστούν. Με τó «Roman de la Rose» και τó «Roman de Renart» βλέπομε όλο τó πνεύμα της έποχης. Ο κόσμος δέν ένδιαφέρεται πειά με τούς θρυλικούς ήρωες της έποχης του Καρλομάγνου και του βασιληά Artus, προτιμά την αισθηματική άλληγορία και την σάτυρα της έποχης του. Οι τροβαδούροι δέν θά τραγουδήσουν πειά μόνο για τούς ευγενείς, μά και για τούς άστους και τó λαό. Όλη η ζωή από όλες της τις μεριές θά τούς έμπνεύσει. Τό ίδιο ρεαλιστικό πνεύμα θά χαρακτηρίσει την ποίηση και τις άλλες τέχνες.

Νέα άφορμή για την μελέτη της πραγματικότητας θά δοθί στόν τεχνίτη με τó μεσαιωνικό θέατρο που πάθει νά είνε καθαρή θεησκευτική παράσταση από κληρικούς μέσα στις εκκλησίες. Από τόν XIV αιώνα και ύστερα στην πλατεία του Καθεδρικού λαϊκοί ήθοποιοί θά παραστήσουν τά «μυστήρια», την θεησκευτική δηλαδή ιστορία από την δημιουργία του κόσμου ως την άνάσταση. Την παράσταση που διαρκούσε από είκοσι έως σαράντα μέρες την παρακολουθούσαν οι άνθρωποι όλων των κοινωνικών τάσεων. Μέσα στο «μυστήριο» καθρεφτιζόνταν όλη τους η ζωή μά που στόν κάθε ήθοποιοό ντυμένο με τά ρούχα του καιρού θά άνεγνώριζαν τó σύγχρονό τους βασιληά, δικαστή, ίππότη ή παπά. Έτσι ό λαός ζούσε όλο τó μυστήριο, στη μνήμη του ήσαν χαραγμένες οι πραγματικές σκηνές που είχε δει κ' είχε γνωρίσει, όλα τά πάθη του Χριστού. Από τόν τεχνίτη ήταν φυσικό νά ζητήση την πίστη άναπαράσταση της ιστορίας που είχε σχεδόν ζήσει ό ίδιος. Γι' αυτό στην τέχνη των

Primitifs (ὅπως λέγονται οἱ καλλιτέχνες αὐτῆς τῆς ἐποχῆς), θὰ μᾶς σταματήσουν ἕνα σωρὸ ζωντανῆς λεπτομέρειες παρμένες ἀπὸ τῆ ζωῆ, ὅλη δὲ ἡ σύνθεσις τοῦ ἔργου, μακριὰ ἀπὸ τὶς κλασικὲς γεωμετρικὲς ἀναλογίες τῆς Ἀναγέννησις, χωρὶς κανόνες, θὰ ἀποδώσῃ ζωντανὰ καὶ γραφικὰ ὅλη τὴν κίνησις τοῦ πλήθους. (Οἱ ἠθοποιοὶ στὶς μεγάλες παραστάσεις περνοῦσαν τοὺς τετρακόσιους).

Ἡ μεταβατικὴ ἐξέλιξις τῆς τέχνης πρὸς τὸν ρεαλισμό, ὅπως σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ἀνθρώπινης δράσεως καὶ ἰδιαίτερα στὸ μεσαίωνα, γίνεται ἀργὰ καὶ βαθμιαία. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ χάνει τὴν ἀπλότητά της, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ γοτθικὴ ἀρχὴ τῆς οἰκοδομῆς. Ὁ Καθεδρικός θὰ ὑψωθῇ σὲ τεράστιο ὕψος, ἡ δὲ πέτρα θὰ σκαλισθῇ σὰν ταντέλλα. Κ' ἂν εἶνε ἀλήθεια πὼς οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ Flamboyant (1) θὰ λύσουν τὰ δύσκολα προβλήματα τῶν γεωμετρικῶν περιπλοκῶν, καὶ τὰ μνημεῖα τοὺς μολονότι παραφορτωμένα θὰ ὑψωθοῦν ἀνάλαφρα καὶ ἀβίαστα στὸν οὐρανό, θὰ χάσουν ὅμως τὸ δυνατὸ καὶ μετρημένο ρυθμὸ πὸν χαρακτηρίζετο τόσότηλα καὶ στερεὰ τὸν Καθεδρικό του XIII αἰώνα.

Ἡ γλυπτικὴ παύει νὰ ἐξαρτᾶται καὶ νὰ ὑποτάσσεται στὴν ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ δὲ διακόσμησις θὰ πλουτισθῇ μ' ὅλα τὰ μοτίβα τῆς ζωορίας.

Ἡ Γοτθικὴ τέχνη ἔφθασε στὸ σημεῖο πὸν καμιά πειὰ ἐξέλιξις πρὸς τὰ ἔμπροσ νὰ μὴν εἶνε δυνατὴ. Μόνο γυρίζοντας πρὸς τὴν ἀπλότητα μποροῦσε νὰ ἀπολυρωθῇ. Μὰ οἱ πολιτικὲς μεταβολὲς δὲν ἄφισαν ἀνεπηρέαστο τὸ λαὸ ἢ καλύτερα οἱ πολιτικὲς μεταβολὲς χώρισαν τὸν λαὸ ἀπὸ τὸν τεχνίτη. Ἡ τέχνη θὰ μείνῃ προνόμιο τοῦ μονάρχου καὶ τῶν αὐλικῶν πὸν θὰ προστατεύσουν τὸν τεχνίτη γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ κάθε τους ματαιοδοξίας. Εἶδαμε πὼς ἡ ἄνοδος τῆς μοναρχίας στὴ δύση θὰ συγκεντρώσῃ στὶς αὐλὲς τοὺς ἀέργους αὐλικούς. Οἱ φεουδάρχου εὐγενεῖς θὰ παύσουν νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὶς ἐπαρχίους τους. Γιὰ νὰ ἀντεπεξέλθουν δὲ στὰ ἐξοδα τῆς παράστασις τῶν θὰ ξεκαθαρίσουν τὶς περιουσίους των. Τὸ τοπικιστικὸ πνεῦμα πὸν κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐστόλισε τὴ γῆ τῆς δύσης μὲ τόσα ἀριστοουργήματα θὰ πέσῃ σὲ τελεία παρακμῇ. Ὁ πλοῦτος τῆς χώρας δὲν θὰ καταναλωθῇ γιὰ τὸ δημόσιο καλὸ, μὰ γιὰ τὴν καλοπέρασις τοῦ αὐλικοῦ. Ὅλη ἡ καλλιτεχνικὴ κίνησις θὰ συγκεντρωθῇ στὴν πρωτεύουσα κέντρο τῆς αὐλῆς καὶ τῆς γενικῆς διοικήσεως. Μιὰ νέα ἀριστοκρατία θὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν παλιὰ φεουδαρχικὴ, μίγμα βαθμύχων καὶ ἀνωτέρων δημοσίων ὑπαλλήλων. Ὅλοι ἀχόρταγοι σὲ ἐπίδειξις σὲ τιμὲς καὶ σὲ γλέντια.

Κι' ἂν εἶνε ἀλήθεια πὼς αὐτὴ ἡ αὐλὴ θ' ἀποτελέσῃ τὸν πυρῆνα πὸν θὰ ἐμπνεύσῃ στὸ ἔξῃς τοὺς τεχνίτες καὶ θὰ τοὺς ὑποστηρίξῃ, δὲν θὰ ζητήσῃ ὅμως στὸ ἔργο τους παρὰ νὰ καθρεφτισθῇ ἢ ἴδια, μὲ ὅλα τῆς τὰ ἐλαττώματα καὶ τὶς φιλοδοξίες. Μὰ τὸ χάσμα πὸν θὰ χωρίσῃ ριζικά τοὺς τεχνίτες ἀπὸ τὸν λαὸ θὰ συντελεσθῇ μόνο μὲ τὴν Ἀναγέννησις, ὅταν μὲ τὴν κλασικὴ ἐκπαίδευσιν, προνόμιο τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ πνεύματος, ἡ τελευταία θὰ στραφῇ στὰ ὑψηλὰ θέματα, στὸν ἐκλεκτισμὸ καὶ τὴν μυθολογία καὶ θ' ἀποτραβηχθῇ ἀπὸ κάθε λαϊκὸ, χαρακτηριζόντας το ἀγροῖκο καὶ ἀνάξιον

1) Ρυθμὸς τοῦ λεπτοδουλεμένου Καθεδρικοῦ τοῦ XIV αἰώνα.

προσοχῆς. Τὸν αὐλικό, τὸν τεχνίτη καὶ τὸν λαὸ στὸ μεσαίωνα τὸν ἐνώνει ἡ ἴδια πίστις, γι' αὐτὸ καὶ ἡ τέχνη κι' ἂν δὲν ἀντιπροσωπεύει πειὰ κοινὸ ἰδανικὸ ὅλης τῆς φυλῆς δὲν παύει ὅμως νὰ εἶνε καὶ λαϊκὴ. Σὲ καινούργιες μορφὲς ἀπλούστερες καὶ μικρότερων διαστάσεων, θὰ συγκεντρώσῃ καὶ πάλι τὴν λαϊκὴ πίστις.

Μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἡ Γοτθικὴ σχολὴ ἔσβυσε. Ὅ,τι θὰ δώσῃ στὸ μέλλον δὲν εἶνε παρὰ ἕνα ἀναμάσημα κανόνων, ἕνα εἶδος Γοτθικοῦ ἀκαδημαϊσμοῦ, τεχνικὴ ἐπιτηδειότης καὶ δεξιότητις. Τὰ μεγάλα μνημεῖα πὸν σ' αὐτὰ κοινοῦσε ὅλη ἡ Χριστιανωσύνη σταμάτησαν. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν εἶναι πειὰ ἡ κυρία τέχνη πὸν γύρω τῆς θὰ δέσῃ ὅλη τὴν καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωσις σ' ὅλες τὶς μορφές, σ' ἕνα σύνολο ἀδιαίρετο καὶ ἀθάνατο. Κάθε τέχνη αὐτοκέφαλη θὰ ζητήσῃ, στηριγμένη μόνο στὶς δικῆς τῆς τεχνικῆς δυνάμεις νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀνθρώπινη ζωῆ. Μὰ ὁ Καθεδρικός δὲν ἀπέθανε, ταξιδεύει μέσα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες ὑψηλὴ καὶ ἀθάνατη ἐλπίδα καὶ πίστις.

Ἡ καινούργια ἐποχὴ εἶνε ἡ ἐποχὴ τῶν πύργων καὶ τῶν παλατιῶν τῶν retables καὶ τῶν πορτραίτων. Τὸ τοπεῖο γιὰ πρώτη φορὰ ἀναφαίνεται στὴ μινιατοῦρα στὸ περίφημο χειρόγραφο βιβλίον «Οἱ Πολὺ Πλούσιες Ὠρὲς τοῦ Λούκα τοῦ Berry.» Ἡ ζωγραφικὴ ἀνατέλλει στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη. Πρέπει νὰ σημειώσωμε πὼς ἡ ζωγραφικὴ μὲ τὴν κυριολεκτικὴ τῆς σημασία δὲν ὑπάρχει στὴν Γοτθικὴ ἐποχὴ. Ἡ γοτθικὴ ἐκκλησία δὲν ἔχει μεγάλη ἔκτασις τείχου ὥστε νὰ παρουσιασθῇ ἀνάγκη νὰ διακοσμηθῇ μὲ τειχογραφίες, πρᾶγμα πὸν συμβαίνει στὴν μεσημβρινὴ Εὐρώπη, καὶ στὴν Ἰταλία πὸν οἱ ἐκκλησιῆς μολονότι γοτθικῆς εἶνε πὸν γεμάτα χτισμένες σύμφωνα μὲ τὶς τοπικὲς παραδόσεις καὶ τὸ κλίμα. Οἱ πλευρὲς τοῦ οἰκοδομήματος στοὺς Καθεδρικούς τοῦ βορρᾶ δὲν εἶνε παρὰ στήλες καὶ vitraux. Γι' αὐτὸ ὅταν μιλοῦμε γιὰ ζωγραφικὴ τοῦ μεσαίωνα στὴ βόρεια Εὐρώπη ἐνοῦμε τὶς μινιατοῦρες τῶν χειρογράφων, πὸν ἔφθασαν σὲ ἀφάνταστο βαθμὸ τελειότητος καὶ δημοφιλίας καὶ τῶν vitraux τὴν γυαλένια ζωγραφικὴ, τὴν δόξα τῆς Γοτθικῆς τέχνης.

Μὲ τὴν μεταφορὰ τοῦ Πάπα στὴν Avignon πολλοὶ Ἰταλοὶ ζωγράφοι θὰ παρακολουθήσουν τὴν θρησκευτικὴ αὐλὴ στὴ Γαλλία, πλοῦσιοι ἀπὸ τὰ μαθήματα τοῦ Giotto πὸν μεσουρανεῖ στὴν Ἰταλία ἀπολυτρώνοντας τὴν ζωγραφικὴ μὲ τὸν νατουραλισμὸ του.

Τὰ σγνὰ ταξείδια τῶν καλλιτεχνῶν καὶ ἡ ἔλξις πρὸς τὰ Παρίσια, πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ κέντρο τῆς Δύσης, θὰ συντελέσουν στὴν διάδοσις τῆς νέας τεχνικῆς στὴ ζωγραφικὴ καὶ θ' ἀνοίξουν τὸν δρόμο στὸν ἐρχομὸ τῆς Φλαμανδικῆς τέχνης μὲ τοὺς Van Eyck.

Ἡ συνεισφορὰ τῶν ἀδελφῶν Van Eyck στὴ μόρφωσις τῆς νέας τέχνης εἶνε ἀμέτρητη, κι' ἂν ἀκόμα τοὺς ἀρνηθοῦμε τὴν ἀνακάλυψιν τῆς λαδομπογιᾶς πὸν ὁ ἱστορικός Vasari ὀριστικὰ τὴν προσθέτει στὶς τόσες ἄλλες τοὺς δόξες. Στὴν ἱστορία τῆς παγκόσμιας τέχνης τὸ ὄνομά τους εἶνε σταθμὸς. Ἡ δόξα τους καὶ στὴν ἐποχὴ τους ἀκόμα εἶχε ξαπλωθῇ σ' ὅλον τὸν κόσμον: «οἱ μεγαλύτεροι εἰκονογράφοι τοῦ XV αἰώνα.»

Στὰ ἔργα τους ὅλα τὰ τεχνικὰ προβλήματα, πὸν τόσο πρὶν τεχνίτες ἀνώνημοι καὶ ἄγνωστοι μελέτησαν, ἐλύθησαν μὲ τὴν μεγαλύτερη μαεστρία. Ὅλος ὁ ὄρξοντας στὴ μελέτη τῆς φύσεως σῶμα

πρὸς σῶμα, ξεκαθάρισε ἀπὸ τῆς ομίχλης τῆς ἀμφιβολίας. Μποροῦμε νὰ βυθίσουμε τὸ μάτι μας σ' ὅλο τὸ βᾶθος τοῦ ἀπείρου, παντοῦ θὰ λάμψη ἡ ἀλήθεια, ἡ εὐκρίνεια καὶ ἡ ἀγάπη τῆς πραγματικότητας, ὅπως ὅταν ἐλέπομε τὴν «Παναγία τοῦ καγγελαρίου Rollin» στὸ Λουβρο, πάντα βλέπομε πειὸ πέρα, πειὸ μακρὰ ἀπὸ ὅτι νομίζομε.

Δὲν εἶδαν τὸν κόσμον ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη ἄποψη, ἀνάμεσα ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη ὀπτική γωνία, δὲν ζωγράρισαν τὴν πραγματικότητα γιὰ νὰ ἐπιτύχουν ἕνα effet ἑξαιρετικό, δὲν ἐμελέτησαν ἕνα πορτραῖτο γιὰ νὰ παίξουν μὲ μιὰ περίεργη σκιά, μὰ παρατηρώντας τὴν φύση καὶ τὸν ἄνθρωπον ὑπομονητικὰ καὶ θετικὰ ἔσθραν ὅλο τὸ μυστήριο τῆς ζωῆς, ὅλη τὴν σύσταση τῆς οὐσίας καὶ τὸ ἔργο τους εἶναι ὁ συντελεστής ὅλης τῆς ἔρευνας καὶ τῆς μελέτης. Ἄς παρατηρήσωμε ὅποιοδήποτε πορτραῖτο, ὅποιοδήποτε κεφάλι τῶν Van Eyck ἢ ὅλων τῶν primitifs. Τὸ πρόσωπον προβάλλει μέσα στὸ φῶς, χωρὶς σκιά, χωρὶς κανένα εἰκόλο παιχνίδι, χωρὶς κανένα διαταγμὸν στὴν ἐκτέλεση, μελετημένο σὲ ὅλες τῆς λεπτομέρειες, ὅχι τῆς λεπτομέρειες ποὺ οἱ σύγχρονοι θαυμάζουν στὰ φωτογραφικὰ πορτραῖτα τῶν καθηγητῶν, μὰ τὴν λεπτομέρεια ποὺ δὲν ἔ' ἀφίση τίποτα ἄγνωστο καὶ κρυμμένο στὸν χαρακτηρισμὸ τῆς μορφῆς. Θὰ ἀνατάμουν κάθε ἰστό, κάθε μὲν καὶ μὲ πειὸ ἀπόλυτη τελειότητα στὴν κατασκευὴ θὰ μᾶς δώσουν τὸ ἔργο τους, ἐξευτελίζοντας ὅλη μᾶς τὴν γνώση, ὅλη μᾶς τὴν δεξιότητα ποὺ τόσο ὑπερήφανα ἀνεβάζαμε στὸ ἕφος τῆς κλασικῆς μᾶς μόρφωσης. Στὴν ἱστορία τοῦ πορτραῖτου οὔτε εἰσοσι δὲν θὰ συναντήσωμε ἀξία προσοχῆς ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναγέννηση ἕως σήμερον. Ἐνῶ ὅλα τὰ πορτραῖτα τῶν primitifs θὰ μᾶς σταματήσουν, θὰ μᾶς συγκλονίσουν. Ὅλη ἡ σειρά τῶν εὐγενῶν ἢ τῶν καλῶν ἀστῶν ποὺ σταθῆκανε χωρὶς πόζα καὶ χωρὶς ψευτιά, ἀπλοὶ καὶ μὲ ἀξιοπρέπεια, μ' ὅλα τους τὰ ἐλαττώματα καὶ ὅλη τους τὴν καλωσύνη, σὺν μωρὸς προστὰ στὸ Θεό, γιὰ νὰ κριθοῦν, μὲ τὸ ποτήρι ἢ τὸ γαρύφαλλο στὸ χεῖρ ἢ ἀκόμα μὲ τὴν πρισιμένη μύτη καὶ τὴν φουσκωμένη κοιλιά, ὅλοι ἐνωμένοι μὲ τὴν ἴδια πίστη ὄρθιοι ἢ γονατιστοὶ μπρὸς ἀπὸ τοὺς ἁγίους τῶν προστάτες.

Ἡ ζωγραφικὴ τῶν primitifs ἔχει ἀπολυτρωθῆ τελειωτικὰ ἀπὸ τῆς μινιατοῦρες τῶν χειρογράφων. Μὲ τὰ ἔργα τοῦ ἀκριβαντα καὶ τὴν καινούργια τεχνικὴ τῆς λαδομπογιᾶς θὰ γίνῃ πρώτη ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴ ἀπὸ ὅλες τῆς ἄλλες τέχνης ὡς πειὸ λαϊκῆ. Γι' αὐτὸ ἡ ζωγραφικὴ ἀναπτύχθηκε στὴν τελειότητα τῆς μορφῆς στῆς ἐλεύθερες ἀστικὲς πόλεις τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Φλάνδρας, ὅπου γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀντίληψη τῶν ἀστῶν ἦταν ἡ πειὸ συμφέρουσα τέχνη. Σὲ διάστημα πενήντα χρόνων οἱ συντεχνίες τῶν ζωγράφων καὶ ξυλογλυπτῶν ποὺ πρὶν ἀποτελοῦσαν τὴν ἴδια συντεχνία, παρουσιάζονται χωριστὰ καὶ τόσο ἰσχυρὲς ποὺ νὰ μὴ φοβῶνται τὸν συναγωνισμὸ τῶν ξένων τεχνιτῶν, τοὺς ὁποίους δέχονται μὲ τὰ ἴδια δικαιώματα στὴ συντεχνία τους ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ St Luc ζωγράφου τῆς Παναγίας κατὰ τὴν θεροκεντρικὴ παράδοση. Οἱ παραγγελίαι ποὺ θὰ πάρουν ἀπὸ τοὺς πλούσιους ἀστούς θὰ εἶνε τὰ πορτραῖτα retables, τὰ κατ' ἐξοχίαν ἔργα ποὺ ἔχει νὰ δεῖξῃ ὁ μεσαῖωνας πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναγέννηση καὶ στὰ πρόθυρα

τῆς ἐπιβολῆς τῆς. Οἱ ἀστοὶ τὰ προσέφεραν ἔπειτα στῆς ἐκκλησίας γιὰ νὰ ἐκλιπαρήσουν τοὺς ἁγίους καὶ νὰ διαιωσίουν τὴν μνήμη τους.

Τὸ ἔργο τῆς τέχνης δὲν ἔχει τῆς διαστάσεις τῶν μνημείων ποὺ οἱ μονάχοι καὶ οἱ μεγάλοι αὐλοκοὶ θὰ στήσουν δείγμα τῆς δυνάμεις των. Εἶνε πειὸ μικρὸ καὶ πειὸ λαϊκόν. Ὅλα σχεδὸν τὰ ἔργα τοῦ XV αἰῶνα ποὺ σώζονται στὰ μουσεῖα δὲν εἶναι παρὰ τὰ φύλλα τῶν retables ποὺ διακοσμοῦσαν τὴν προοπτικὴ τοῦ νόθηκα καὶ τῶν παρεκκλησίων, καὶ ποὺ σφαλοῦσαν, κλείνοντας τὸ κεντρικὸ ξόλινο ἀνάγλυφο ζωγραφισμένο. Ἔτσι ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ δέονται γύρω ἀπὸ τὸ ἴδιο ἔργο ποὺ ἕνα πλαίσιο ἀρχιτεκτονικὸ τὸ στηρίζει σὲ γερὰ καὶ ψιλοδουλεμένη βίαση. Συχνὰ γνωστὸς ζωγράφος τῆς ἐποχῆς θὰ ἀναλάβῃ τὴν συνολικὴ ἐκτέλεση τοῦ retable μὲ τὴν συνεργασία πολλῶν τεχνιτῶν ποὺ δουλεύουν στὸ ἀτελιέ του. Ἡ ζωγραφικὴ εἶνε ἡ ἔντιμη καὶ εὐκρινῆς λαϊκὴ τέχνη ποὺ καθρεφτίζει τὴν μπουρζουαζία στὸ τέλος τοῦ μεσαῖωνου.

Ἡ γλυπτικὴ στὰ τέλη τοῦ μεσαῖωνου δὲν θὰ σταματήσῃ στὸ κεντρικὸ ἀνάγλυφο τοῦ retable. Θὰ μᾶς δώσῃ ἔργα αὐτοτελῆ καὶ περίφημα. Ἡ πειὸ χαρακτηριστικὴ σχολὴ εἶνε ἐκείνη τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων δουκῶν τῆς Bourgogne μὲ τὸν Claus Sluter, δάσκαλο καὶ κορυφή. Ἄδικα ἡ σύγχρονη κριτικὴ ποὺ ἀνέλαβε νὰ μελετήσῃ τὴν τέχνη πρὶν ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴ ἀναγέννηση δὲν δνόμισε τὴν τέχνη τοῦ Claus Sluter ὡς τὴν πρώτη δυτικὴ ἀναγέννηση. Ὅλα τὰ ἔργα τῶν γλυπτῶν τῆς Bourgogne τὰ χαρακτηρίζει ἡ ἴδια πλατεῖα παρατήρηση τῆς ζωῆς, ἡ ἴδια δυνατὴ καὶ γερὰ μελέτη τῶν πιχῶν ποὺ σημειώνουν ἀπλὰ καὶ ζωντανὰ τὴν κίνηση καὶ τὴν ἀνολογία τοῦ σώματος. Ἀπὸ τὸ πηγάδι τοῦ Μουσῆ ἕως τοὺς Pleureurs τῶν τάφων τῶν Δουκῶν ἡ γλυπτικὴ στὰ τέλη τοῦ μεσαῖωνου δείχνει πόσο ἀδίκαια καὶ ἀνόητα ὑποδουλώθηκε στὴν μελοδραματικὴ καὶ ἐπιπόλαιη τέχνη τῆς Ἀναγέννησης. Μὲ τὸν ἑκατονταετη πόλεμον ἡ τέχνη ποὺ μεσουρανοῦσε στὰ Παρίσια πέφτει, οἱ δὲ τεχνίτες ποὺ τροφοδοτοῦσε ἡ αὐλὴ θὰ σποοπισθοῦν καὶ θὰ καταφύγουν στὸ μεγάλο δουκάτο τῆς Bourgogne ποὺ ὅλο κι' ἂν ὑπέφερε ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου μπόρεσε νὰ κρατήσῃ ὅλη τὸν τὴν αἴγλη καὶ τὴ δύναμη.

Μὲ τὰ μεγάλα ἔργα ποὺ ὁ Φίλιππος ὁ Τολμηρὸς θὰ στολίσῃ τὴν πρωτεύουσάν του, Dijon, πλῆθος τεχνιτῶν θὰ συγκεντρωθοῦν γύρω ἀπὸ τὸν πρωτομάστορα Claus. Ἡ ἴδια πίστη τοὺς ἐνώνει. Στὰ ἔργα τους πίστευαν ἀληθινὰ πὸς ἔκαναν ὅτι ἄρρεσε στὸ Θεό. Τὸ πηγάδι τοῦ Μουσῆ ἦταν ἡ αἰώνια ἀνάμνηση τῆς αἰδικῆς κατάδικης τοῦ Χριστοῦ ποὺ ὅλος ὁ κόσμος ἔπρεπε νὰ νοιώσῃ καὶ νὰ αισθανθῆ ἑαθεῖα γιὰ νὰ μπορέσῃ ν' ἀπολυτρωθῆ.

Ὁ XV αἰῶνας μὲ τὸν ὁποῖον κλείνει ὁ μεσαῖωνας ἔβρασε στὴν Εὐρώπη ὅλες τῆς καταστροφές, τὸν ἀτελείωτο πόλεμον καὶ τῆς τρομερῆς ἐπιδημίας καὶ πείνης ποὺ δεκάτισαν τὴν ἀνθρωπότητα. Στὰ δυστυχισμένα αὐτὰ χρόνια, ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Εὐρώπης σηκώνεται τὸ πλῆθος τῶν μυστικιστῶν ποὺ θ' ἀνεβάσουν τὴν λατρεία τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας σὲ τέτοιο ἕφος ἀκατάληπτο αὐταπάργνης καὶ μυστικότητας θυσίας ποὺ οἱ δραματισμοὶ καὶ οἱ προσεγγές δὲν θὰ εἶνε παρὰ ἕνα ἐξακολουθητικὸ παραλήρημα.

Ὁ κόσμος θὰ γνωρίσῃ τις μεγαλύτερες ψυχικὲς μεταστροφές ἀπὸ τὸν κειὸ ἀκράτητο ἡδονισμό στὴν μετάνοια καὶ τὴν προσευχὴ τὴν κειὸ κατανυκτικὴ. «Ἡ ἀνθρωπότης χωρίστηκε σὲ δύο δυνάμεις: μιὰ γύρω ἀπὸ τὸν Χριστὸ ὑπὸ τὴν μορφὴ τῶν σοφῶν παρθένων, κ' ἡ ἄλλη γύρω ἀπὸ τὸν Πρίγκηπα τοῦ κόσμου μὲ σύμβολο τις μωρὲς παρθένες.» «Ὅλα τὰ ὄνειρα τῶν δασκάλων συνεκεντρώθηκαν στὸ «εἰκονογραφικὸ σῶμα» ποὺ συνέλεξαν οἱ Δομινικανοὶ γιὰ νὰ ἀποδείξουν τις θεωρεῖες τῶν.

Οἱ πλούσιοι ἄστοι τῶν ἐλευθέρων πόλεων τῆς Γερμανίας, Φλάνδρας καὶ Ἰταλίας θ' ἀφιερῶσαν στὶς ἐκκλησίες σειρές ἀπὸ ἐξυλιστήρια retables. Οἱ primitifs σ' αὐτὰ θὰ δώσουν ὅλο τὸν βαθμὸ τῆς δυνάμεις τῶν. Ἄμεσα ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὴν φύση, χωρὶς καμμιά παραμόρφωση καὶ καμμιά ἐξιδανίκευση, μελετώντας τὴν φυσιογνωμία καὶ τὴν κίνηση στὶς κειὸ λεπτές καὶ χαριτωμένες στιγμές, θὰ στολίσουν τὰ ἔργα τους μὲ ὅλη τὴν δυνατὴ χάρη, καὶ ὅλη τὴν παρθενικὴ ἀφέλεια, τὴν «ἀνθισμένη» Παναγία. Γιατὶ εἶναι πραγματικὴ ἀντίση ὅλες οἱ Παναγιές τους. Παντοῦ λουλουδία καὶ τριαντάφυλλα, στὸν οὐρανό, στὴ γλῶσση. «Ὅλα τὰ λουλουδία τῆς γῆς γιὰ νὰ παρακαλέσῃ τὸν Γυιό της νὰ λυπηθῇ τοὺς δυστυχισμένους.

«Δὲν θὰ βρῆς κανένα βιβλίον ποὺ νὰ μπορέσῃ νὰ σὲ εἰσαῖξη στὴ θεία σοφία τόσο βαθειά, ὅσο ἓνας περίπατος σὲ κάποιον κάμπο καταπράσινο καὶ ἀνθισμένον. Ἐκεῖ θὰ δῆς, θὰ αἰσθανθῆς καὶ θὰ δοκιμάσῃς τὴν θαυμασία δύναμη τοῦ Θεοῦ, μολοντί καὶ ὁ κάμπος δὲν εἶναι παρὰ ἓνα σύμβολο.....»

Ἄν οἱ primitifs τῆς δύσης δὲν ἔφτασαν τὴν Φλωρεντιανὴ χάρη ἐνὸς Botticelli, πόσο ὅμως κειὸ βαθὺ εἶναι τὸ αἰσθημά τους. Ἴσως ποτὲ τεχνίτες δὲν κατέβαιναν κειὸ βαθειὰ στὴν ψυχὴ γιὰ ν' ἀποδώσουν τὸν πόνο. Ὁ Δάσκαλος τῆς Avignon ποὺ ζωγράφισε τὴν θεία «Pieta» τοῦ Λούβρου μπορεῖ ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς κειὸ μεγάλους τεχνίτες τῆς Ἀναγέννησης. Τὸ ἔργο του δὲν ἀπεικονίζει μιὰν ὀρισμένη στιγμὴ τοῦ Χριστιανικοῦ δράματος, μὰ τὸν πόνο ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

Οἱ μεγάλες δυστυχίες τοῦ XV αἰῶνα δὲν θὰ ἐμπνεύσουν μόνο τὰ μυστικιστικὰ retables τῶν primitifs ζωγράφων. Μὲ τὴν ἀνακάλυψη τῆς ξυλογραφίας καὶ τῆς χαρακτικῆς θὰ τυπωθοῦν καὶ θὰ κυκλοφορήσουν σὲ ἄπειρα ἀντίτυπα, τὸ ἀγαπημένο θέμα τῆς ἐποχῆς, «οἱ Μακάβριοι χοροὶ» ποὺ ζωγραφίζον τὸσο δυνατὰ καὶ λαϊκὰ τοὺς ἐφιιάτες καὶ τοὺς φόβους τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ περίφημο ξυλογραφημένο βιβλίον «Ars moriendi» ποὺ περιγράφει τὴν πάλη τοῦ μελοθάνατου μὲ τοὺς Ἄγγελους καὶ τοὺς δαίμονες ποὺ διεκδικοῦν τὴν ψυχὴ του. Πλάι ἀπὸ τὰ καθαρῶς αὐτὰ λαϊκὰ ἔργα ἡ Ἀποκάλυψις θὰ τροφοδοτήσῃ ὅλη τὴν διαβολικὴ καὶ τερατολογικὴ φαντασία τῶν Φλαμανδῶν καὶ Γερμανῶν ζωγράφων. Σὲ περίεργες καὶ ἐπιτυχημένες συναρμογές θὰ διασκεδάσουν καὶ θὰ τρομοκρατήσουν τὴν εὐκολοπιστία τῶν ἀστῶν δίνοντας ἔργα ἀθάνατα καὶ γραφικὰ. Αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος θὰ ἀντιγράψῃ τὴν περίφημη χαλκογραφία τοῦ Wartin Schongauer «Ὁ πειρασμὸς τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου».

Ὁ Goethe εἶπε πὼς «ἡ τέχνη βασίζεται πάνω στὸν μίστορα».

Συγκεκριαίωονοντας τὸ μέρος αὐτὸ τῆς μελέτης μας μποροῦμε νὰ ἐπιναλάβωμε τὸν ἴδιο ὀρισμό: πὼς ὅλη ἡ τέχνη τοῦ μεσαίωνα βασίστηκε πάνω στὸν μίστορα καὶ τὶς συντεχνίες. Στὰ πρόθυρα τῆς Ἀναγέννησης ἡ μεσαιωνικὴ τέχνη δὲν βρίσκεται διόλου σὲ παρακμὴ. Σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα ἔχει προλάβει καὶ ἀναπτύξει ὅλες τις μορφές τῆς τέχνης ποὺ οἱ κλασικομανεῖς ζητοῦν νὰ ἀποδώσουν μόνο στὴν Ἀναγέννηση καὶ στὴν ἐπιστροφή πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Στὴ δύση συναντοῦμε τις πρώτες πρωτότυπες ξυλογραφίες καὶ χαλκογραφίες, ἐκεῖ γεννιέται τὸ τοπεῖο καὶ ἡ ρεαλιστικὴ μελέτη τῆς φύσης, ἐκεῖ ἡ καινούργια τεχνικὴ τῆς λαδομπογιᾶς, ἐκεῖ ἡ πρώτη ἀναγέννηση τῆς γλυπτικῆς μὲ τὸν Claus Sluter καὶ ὅλο τὸ πλῆθος τῶν primitifs. Ἡ τέχνη δὲν χροσσταίει τίποτα στὴν Ἀναγέννηση παρὰ μόνο ἓνα σωρὸ συνταγές καὶ ἀκαδημαϊκούς κανόνες, ποὺ ὅπως θὰ δοῦμε στὰ κατοπινα κεφάλαια, οἱ μεγαλύτεροι καλλιτέχνες ἐτίναξαν ἀπὸ πάνω τους γιὰ νὰ ἀπολυτρωθοῦν.

Μὰ θὰ μᾶς ποῦν πὼς ἔχομε βαρεθῆ καὶ κορεσθῆ ἀπὸ τὸ σύγχρονο ἀκαδημαϊσμὸ καὶ πὼς μιὰ ἀρρωστιαρική κλίση καὶ ἐκδίκηση μᾶς στρώχει πρὸς τὴν μεσαιωνικὴ τέχνη, καὶ πὼς στοὺς primitifs ἐκεῖνο ποὺ μᾶς συγκινεῖ καὶ μᾶς τραβά εἶναι ἡ ἄλῃ θ ε ι α τους καὶ ἓνα εἶδος ἀδεξιότητος στὴν ἐκτέλεση καὶ στὶς ἀναλογίες. Μὰ νὰ εἴμεθα τάχα τόσον ἀπιστικοί;

Ὅσο γιὰ τὴν ἀφέλεια, βέβαια τὴν προτιμοῦμε ἀπὸ τὴν ἐπισημονικὴ καὶ θεληματικὴ ἐπιτήδευση. Ὅτι ἐμεῖς ὀνομάζομε εὐλιχρίνεια καὶ ἀγάπη τῆς ζωῆς, οἱ κλασικομανεῖς τὸ κατεβάζουν σὲ ἀφέλεια. Ὅσο δὲ γιὰ τὴν ἀδεξιότητα στὴν ἐκτέλεση καὶ τις ἀναλογίες θὰ μιλήσωμε πέρα κάτω ἀπὸ ἀφορμὴ τοὺς Ἀκαδημαϊκούς κανόνες. Τὸ μόνο ποὺ ἔχομε τώρα νὰ ἀπαντήσωμε, ὅπως καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης μας, εἶναι πὼς ὅλοι σήμερα συνείθισαν νὰ κρῖνουν κάθε ἔργο τέχνης μὲ κριτήριο τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγέννησης. Ὅτι ἐμεῖς νοιώθωμε ὡς χαρακτηρισμὸ τοῦ προσώπου ἢ τοῦ σώματος οἱ κλασικομανεῖς μᾶς τὸ παρουσιάζουν σὰν ἀδεξιότητα! Εἶναι κειὸ εὐκόλο καὶ ἀπαιτεῖ ὀλιγώτερη προσπάθεια, σὲ ἓναν ὀρισμένον τύπο σώματος νὰ δώσωμε ὀποιαδήποτε κίνηση ἢ σὲ ὀρισμένης ἀναλογίας πρόσωπο, ὀποιαδήποτε ἔκφραση, ἀπὸ τοῦ νὰ μελετήσωμε καὶ χαρακτηρίσωμε τὸν δεινὰ ἄνθρωπο. Ἡ φύση καὶ ἡ ζωὴ μᾶς δίνουν χίλιους ἀνθρώπους μὲ χίλια χαρακτηριστικὰ ποὺ τοὺς διακρίνουν. Εἶναι τὸ ἴδιο σὰν νὰ προτιμούσαμε ἓναν ὀμοίωμορφο καὶ κρῖνο δρόμο μεγάλης εὐρωπαϊκῆς πόλης ἀπὸ τοὺς γραφικούς καὶ χαρακτισμένους δρόμους τῶν χωριῶν τῆς Bretagne. Γιατὶ ἡ ἴδια παρεξήγηση γίνεται καὶ στὴν πόλη καὶ στὴν σημερινὴ ἀντίληψη τοῦ ὄμοιου, ἡ ἴδια ἔλλειψη εὐλιχρίνειας καὶ μελέτης. Δὲν πρόκειται νὰ κάνωμε ἔργο ὄμοιο, πλούσιο καὶ πρωτότυπο, μὰ ἔργο ἀληθινὸ καὶ χορήσιο. Χορήσιο μὲ τὴ σημασία μὲ τὴν ὀποία ὁ Τολστόι μεταχειρίζεται τὴ λέξη στὸν ὀρισμὸ τῆς ἀληθινῆς τέχνης.

(Συνέχεια στὸ ἐρχόμενον μὲ τὴν «Ἀναγέννηση».)

ΑΛΗΘΕΣ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟΝ

Ο,ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ

Ο Σολωμός μᾶς ἔδωκε μίαν ἠθικὴν ἀρχὴν τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων: «Πρέπει νὰ μάθουν, εἴτε, νὰ θεωροῦν ἔθνικόν ὅ,τι εἶναι ἀληθές».

Ἡ πιστοποίησις αὐτῆς τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς, δὲν ἐννοεῖται ἔξω ἀπὸ θετικὴν κοινωνικὴν σύστασιν, ποὺ προϋποθέτει τὴν ἀπόκτησιν συνειδήσεως κοινωνικῆς. Τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ, συνεπῶς νὰ ἐξηγηθῆ ὡς ἀληθές, χωρὶς αὐτὸ ν' ἀφορᾷ τὴν κοινωνικὴν σύστασιν τῶν ἀνθρώπων καὶ χωρὶς ν' ἀπευθύνεται σαφῶς εἰς τὴν κοινωνικὴν συνείδησίν τους. Δὲν ὑπάρχουν σήμερα — γιὰ τίς φωτισμένους μειοψηφίαις — ζητήματα ἢ ἀλήθειαι ἔθνικαι. Ὑπάρχουν ζητήματα καὶ ἀλήθειαι κοινωνικαί. Μία κοινωνία ποὺ πῆρε πρὸς συνείδησιν, εἴτε στὸ σύνολόν της ὅπως ἡ ρωσικὴ, εἴτε μέρος αὐτῆς, ὅπως ἡ δυτικοευρωπαϊκὴ, δὲν ἠμπορεῖ νάχη καὶ δὲν ἔχει ἰδανικὰ ἔθνικα. Ἔχει μόνο ἰδανικά, ἢ μᾶλλον ἠθικὰ κοινωνικά. Ἡ κοινωνικὴ ἠθικὴ εἶναι σήμερα τὸ μόνο ἀνθρώπινο ἰδανικό. Ἀνθρώπινο ἰδανικὸ ἐννοοῦμε: τὴν εἰρηνικὴν παραγωγὴν, τὴν καθολικὰ φιλικὴν ἀνάπτυξιν τῶν σχέσεων ἀνθρώπων πρὸς ἀνθρώπους, τὴν πνευματικὴν ἔκφρασιν τῶν διαθέσεων καὶ τῶν τάσεων μιᾶς κοινωνίας ἐπάνω ἀπὸ τὰ κυβερνητικὰ σύνορα. Συνεπῶς οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ μάθουν νὰ θεωροῦν ἀληθές μόνον ὅ,τι εἶναι ἀνθρώπινον. Οἱ Ἕλληνες πρέπει ν' ἀρχίσουν νὰ μαθαίνουν ὄχι ἔθνικαις, ἀλλὰ μόνον ἀνθρώπιναις ἀλήθειαις. Διότι αὐτῆς μονίμως εἶναι θετικῆς. Αὐτῆς γαμίζον τὸ κενὸ ποὺ ὑπάρχει εἰς τὸν κάθε ἀνθρώπον καὶ ἀπὸ τὴν πλήρωσιν αὐτοῦ τοῦ κενοῦ μὲ γερὰν, θετικὴν τροφὴν μπορεῖ μόνον νὰ προέλθῃ ἀνάπτυξις τοῦ οργανισμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν νάχη συνολικὴ παραγωγὴ, δηλαδὴ γενικὴ προέκτασις τῆς ζωτικότητος τῆς κοινωνίας.

Τὸ ζήτημα τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι ἔθνικόν. Εἶναι μόνον κοινωνικό. Κι' ὅπως τέτοιο εἶναι πραγματικὰ εἰς τὴν οὐσίαν του, πρέπει νὰ φανερωθῆ καὶ στίς πρακτικὰς ἐφαρμογὰς του κοινωνικό. Οἱ Ἕλληνες ἔχουν ὑποχρέωσιν, βλέποντας τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματός των, νὰ δράσουν κοινωνικά γιὰ νὰ ζήσουν ἠθικὰ καὶ ἀληθινὰ ἐλεύθερα. Ἄς μὴ μᾶς εἰποῦν πὼς ἡ πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων δὲν συμφωνεῖ μασίμας. Δὲν ὑπάρχουν πλειοψηφίαι. Ὑπάρχουν μόνον κυβερνήσεις ποὺ πλάθουν τέτοιαις ἢ τέτοιαις πλειοψηφίαις, δηλ. κοινὰς γνώμας. Ζοῦμε πιά στὰ 1921, ποὺ πᾶει νὰ πῆ κάτι...

Δὲν εἶναι πιά ἔθνικόν ὅ,τι εἶναι ἀληθές. Ἄλλ' εἶναι ἀληθές ὅ,τι εἶναι ἀνθρώπινον. Διότι αὐτὸ εἶναι τὸ πραγματικόν.

Ἄς μὴ νομίσουν οἱ Ἕλληνες πὼς ἐπειδὴ ζοῦν ψεύτικα καὶ τεχνητὰ, πὼς ἐπειδὴ ἡ ζωὴ τους εἶναι στεῖρα καὶ χωρὶς ἐκδήλωσιν, ἔλαψαν ν' ἀνίσχουν εἰς τὴν Ἀνθρωπότητα, πὼς ἐγῆξαν γιὰ πάντα ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ πὼς τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ φυσικὰ νὰ γνωρίσουν ἑαυτοὺς καὶ ν' ἀκολουθήσουν τὸν ἀληθινὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς ποὺ δὲν εἶναι τὸ ἔθνικόν ἢ κρατικὸν ἰδανικό, ἀλλὰ ὁ προσωπικὸς σκοπὸς τοῦ καθενός, λυτρωμένου ἀπὸ τὴν ἐγωϊστικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀτο-

μικοῦ πλουτισμοῦ, σκοπὸς ποὺ δὲν βρῖσκει τὴν ἱκανοποίησίν του παρὰ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὁμοίων του: καὶ ὅμοιοι του δὲν εἶναι μόνον ὅσοι Ἕλληνες, ἀλλὰ μόνον ὅσοι ἀνθρώποι. Ἰσα-ἰσα οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ προσέξουν ν' ἀποφύγουν τὸ σφάλμα τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, ποὺ μὲ τὸ φιλετικὸν ἀποκλεισμὸν εἰς τὸν ὁποῖον αὐτοκατεδικάσθησαν, ἐπροκάλεσαν ὅλες τίς συνέπειαι τῆς διαλύσεως τοῦ οργανισμοῦ των. Διότι δὲν εἶναι καινούργια ἀλήθεια ἂν ποῦμε πὼς ἡ σκλαβιά δὲν εἶναι φαινόμενο φυσικόν, ἀλλὰ φαινόμενο τῆς ἱστορίας ἀπέναντι τῆς φύσεως ὅπως εἶπεν ὁ Βάγνερ. Οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ ἠθέλουν ποτὲ νὰ σκλαβωθοῦν. Ἔτσι οφείλουν νὰ θελήσουν νὰ μὴ σκλαβώσουν κανένα. Ὅπου ὑπάρχουν σκλάβοι ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία πραγματικὴ οὔτε μεταξὺ τῶν κυρίων. Γιατὶ μέσα στὸ σκλάβον εἶ ο ἄνθρωπος καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀπολέπει πάντα πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν, ὅσο καὶ ἂν τὰ μέσα ποὺ διαθέτει περιορίζουν τὴν ἀνεξαρτησίαν σ' ἓνα εἶδος αὐτῆς. Ἄν οἱ Ἕλληνες φαντάζονται πὼς ὑπάρχουν ἄτομα ἢ λαοὶ ποὺ προτιμοῦν νὰ ζοῦν σκλάβοι, ποὺ ζοῦν εὐχαιριστήμενοι εἰς τὴν σκλαβιά, ἄς μὴ λησμονοῦν πὼς καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, οἱ Ἕλληνες, εἶναι μεταξὺ αὐτῶν τῶν λαῶν... Πὼς καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἀποτελοῦν καμμιὰ ἐξαίρεσιν.

Ὑστερα τὸ ζήτημα τῆς σκλαβιάς δὲν εἶναι ζήτημα ἔθνικόν ἢ πολιτικόν. Ὅπως δὲν εἶναι ἐλευθερία ἡ ἔθνικὴ ἢ πολιτικὴ ἐλευθερία. Ἄλλὰ πλανερὸν ὁμοίωμα τῆς γιὰ νὰ ὑποβοηθῆ τὸ ἀνίθικον, ἄσχημο καὶ στείρον ἔργον ἐκείνων τῶν ὀλίγων ποὺ ἀπὸ κακῆ μοίρας κυβερνοῦν τοὺς λαοὺς. Κι' ἂν ὅλοι οἱ ἐθνικοπολιτικῶς ὑπόδουλοι λαοὶ τοῦ κόσμου ἐξεδιέζαν τὴν πολιτικὴν τους ἐλευθερίαν, χωρὶς ἀμφιβολία τὸ πρόβλημα τῆς πραγματικῆς ἀνεξαρτησίας δὲν ἠθελε λυθῆ. Ἄς ρίξωμε μιὰ ματιὰ μέσα εἰς τὸν τόπον. Οἱ ἐλεύθεροι πολιτικῶς Ἕλληνες δὲν εἶναι βέβαια ἀνεξάρτητοι. Ὑποφέρουν — μέσα εἰς τὴν «ἐλευθερίαν» τους — τόσα καὶ ἀνάλογα ὅσα θὰ ὑπέφεραν καὶ ἂν τοὺς ἔλειπε αὐτὸ τὸ μαῖον καλό.

Οἱ ἄνθρωποι ὑποφέρουν κοινωνικά. Ἄν στὸ φαινόμενο ὑποφέρουν ἀπὸ τὸ κράτος, εἴτε ὡς ὑπόδουλοι εἴτε ὡς ἐλεύθεροι, ὑποφέρουν γιὰ τὴν φρόσιν τοῦ κράτους μὲ τὸ σωρὸν τῶν ἱστορικῶν προλήψεων μασίμας προσέχεται ἀπὸ κακῆ, ἐγωϊστικῆς, ὀλιγαρχικῆς σύστασιν τῆς κοινωνίας. Ὁ ῥῶσος χωρικὸς καὶ ὁ ἐργάτης δὲν ὑπέφεραν ἀπὸ κανένα ξένο κύριον. Ὑπέφεραν ἀπὸ τοὺς δικούς των κυρίους. Καὶ δὲν ὑπέφεραν αὐτὰ τὰ δύο στοιχεῖα λιγώτερον ἀπὸ τὸν πολὺν χωρικὸν καὶ ἐργάτην τῆς τσαρικής Ρωσίας. Γι' αὐτὸ οἱ Ρῶσοι ἐξορίζαν χωρὶς τὴ βοήθειαν μάλιστα τῶν Πολωνῶν τοὺς κυρίους των. Ὁ Τούρκος χωρικὸς καὶ ἐργάτης δὲν ὑποφέρει μέσα εἰς τὸ κράτος του λιγώτερον ἀπὸ τὸν ρωμικὸν ἢ ἀρμενικὸν ὑπόδουλον. Ἰσως ὑποφέρει πρὸς πολλόν. (Καὶ πρέπει νὰ δώσωμε τὴν ὀφειλόμενη σημασίαν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον). Ὅπως ὁ ἀράτης δὲν ὑποφέρει σήμερα περισσύτερον ἀπὸ τὸν ἀγγλοπαρ' ὅσον ὑπέφερε ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν μεγαλοαράτην, τὸν πασά καὶ τὸν μπέη... Ἄλλο ζήτημα ἂν αὐτὸ δὲν δικαιολογεῖ τὸν ὑποταγὴν ἑνὸς λαοῦ εἰς τὴν κρατικὴν ὀλιγαρχίαν ἄλλου ἔθνους. Δὲν πρόκειται νὰ ἐπαναλάβωμε σήμερα τὸ bien banal refrain πὼς κανένας λαὸς δὲν πρέπει νὰ δουλεύῃ σ' ἓνα ἄλλο, ἐφόσον ξέρομε πὼς κανένας λαὸς δὲν

ἢμπορεῖ νὰ ἦναι ὑπερήφανος ἢ εὐτυχὴς μὲ τὴν ὑποταγὴ τοῦ γειτόνου του. Οὐτε ὁ Ἕλληνας.

Ὁ ρωμῆος τῆς Μακεδονίας ἢ τῆς Θράκης εἶναι στὸ ἴδιο πραγματικὸ ἐπίπεδο μὲ τὸν τουρκο ἢ τὸ βούλγαρο τῆς Θράκης ἢ τῆς κριτικῆς ὑπερηφάνειας, βάρβαρης καὶ μαύρης χαρᾶς, μὲ τὴν ὑποταγὴ τοῦ ἄλλου, κι' αὐτὸ τὸ χρωστοῦμε στὴν ἴδια πηγὴ τοῦ κακοῦ: στὴν ἐγωϊστικὴ, ὀλιγαρχικὴ, πλουτοκρατικὴ σύσταση τοῦ κράτους.

Τὸ ξαναλέμε γιατί εἶνε σωστό: οἱ ἄνθρωποι ὑποφέρουν κοινωνικά. Ἄν κἀνωμε τὴν ὑπόθεση πὼς οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκίας ὑποφέρουν ἀπὸ τὸν «Τουρκο»—δηλαδὴ ἀπὸ τὸ τουρκικὸ κράτος, ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ὀλιγαρχικὴ διοίκηση, δὲν ἔχουν νὰ ὑποφέρουν οὐσιαστικά, στὴν ἀνθρώπινη ὑπόστασή τους, λιγώτερο ἀπὸ τὸ Ἕλληνικὸ κράτος, ἀπὸ τὴν ὀλιγαρχικὴ διοίκησή του. Οἱ Δωδεκανήσιοι ἐστέναζαν, λένε, ὑπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ—τὴν ἀπόκτηση τοῦ ὀποίου ἐπανηγύρισαν οἱ ἴδιοι, μολαταῦτα γιατί, τότε, τὴν πρώτη μέρα, αὐτὸς ὁ ζυγὸς ἦταν...Εὐρώπη!... Ἀνάλογα μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς οἱ Τουρκοὶ ἢ οἱ Βούλγαροι δὲν ὑποφέρουν περισσότερο ἀπὸ τὸ Ἕλληνικὸ κράτος παρ' ὅσον ὑπέφεραν ἀπὸ τὸ δικό τους. Ἔτσι δὲν θὰ μᾶς ἐξάφριζαν διόλου κι' ἂν ἦσαν εἰλικρινῆ κι' αὐθόρμητα τὰ πιστοποιητικά πὸν δίνουν κάθε τόσο στὶς καινούργιες ξένες διοικήσεις οἱ πληθυσμοὶ κατακτηθέντων ἢ ἀνακτηθέντων μερῶν. Γιὰ νὰ ἐννοηθῇ ἀκόμη καλύτερα τοῦτο δὲν ἔχομε παρὰ νὰ θυμηθοῦμε—ἂν δὲν ἐπιθυμοῦμε νὰ τὸ σκεφθοῦμε—πόσο δὲν ὑποφέρουν κάτω ἀπὸ οἰαδήποτε ξένη διοίκηση οἱ ἄρχοντες, οἱ πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἐκ τῶν ὑποτασσομένων πληθυσμῶν. Αὐτοὶ μένουں πάντα ἄρχοντες, πλούσιοι καὶ ἰσχυροί. Δὲν ξεχνοῦμε ἐββαία τὶς μικρολεπτομέρειες τῶν λεγομένων φυλετικῶν φανατισμῶν πὸν γίνονται ἀφορμὴ γκρίνιας, φαινοῦρας, λύτης, μίσους ἢ θανάτου. Καὶ δὲν τὸ ξεχνοῦμε γιατί ἴσασα ἔξερομε ἀπὸ ποῦ ἔρχονται αὐτοὶ οἱ φυλετικοὶ φανατισμοί. Ξέρομε τὸ σύνθημά τους καὶ τὴν πηγὴ τους. Φτάνει μονάχα νὰ στοχασθοῦμε πὼς αὐτὸ τὸ κακὸ τοῦ λεγομένου φυλετικοῦ φανατισμοῦ ὀφείλεται στοὺς λίγους «γραμματισμένους» τοῦ περιβάλλοντος, πὸν ἀπὸ δύο λόγους: τὴν τύφλωσιν καὶ τὸ συμφέρον, ἔρχονται καὶ φαρμακῶνουν μὲ κεκτημένη ταχύτητα τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ μὲ τὰ ἐρωμολογὰ τῶν ἱστορικῶν πλανῶν, καλλιεργώντας τὴν πρόληψιν τῶν περασμένων αἰώνων, γιὰ νὰ μὴ δίνωμε περισσότερη ἢ ἄλλη ἀπὸ τὴν πρέπουσα σημασία στὸ φαινόμενο. Κάτω ἀπὸ κάθε φυλετικὸ φανατισμὸ βρίσκουμε τὸ συμφέρον τοῦ προνομιούχου ἄρχαγος πὸν στὰ πόδια του σέρνονται πιστὰ κοπέλια ὁ παπᾶς, ὁ δάσκαλος, ὁ δημοσιογράφος.

Ἄλλὰ θέλω ν' ἀναφέρω καὶ τοῦτο σχετικὰ μὲ τὸ κράτος καὶ τοὺς ἀνθρώπους: Ἄν ἔχωμε σήμερα τέσσερες, νὰ ποῦμε, φίλους, οἱ δυὸ ἀποφεύγουν, μακριὰ ἀπὸ τὴν Τουρκία, τὸν τουρκικὸ στρατό, κι' οἱ ἄλλοι δυὸ, μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὸν Ἕλληνικὸ στρατό. Ἔτσι ἔχομε μιὰν ἀληθινὴ ὄψιν τῆς πραγματικότητος. Καὶ μὴ ξεχνάμε πὼς πραγματικότης εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Δὲν εἶναι τὸ κράτος. Διότι ὁ ἄνθρωπος συγγενεῖται, εἶνε πάντα μαζί δεμένος μὲ τὸ γενικὸ ἀνθρώπινο νόμο κι' ὄχι τὸ κράτος, πὸν διερμηνεύει ὀρισμένης

μόνο τάξεως, τῆς ὀλιγαρχίας, τὰ συμφέροντα. Τὸ κράτος παρεχάραξε τοὺς σκοποὺς τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων καὶ διέστρεψε τὰ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος μποροῦσε νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν εὐτυχία του. Ἀντίθετα μὲ τὸ κράτος, ὁ ἄνθρωπος φέρνει μέσα του τοὺς σπόρους ὅλων τῶν ὑποσχέσεων γιὰ τὴν καινούργια συνάντησή του μὲ τὴ φύσιν. Ὁ ἄνθρωπος, ἀντίθετα μὲ τὸ κράτος, ἔμεινε μέσα στὴν κοινωνικὴ ἔννοια, στὸ κοινωνικὸ του δράμα. Γιὰ τοῦτο ὅ,τι ἀληθὲς αὐτὸ εἶνε κοινωνικόν, δηλαδὴ ἀνθρώπινον. Τὸ κράτος ἔμεινε ἔθνικὸ καὶ θὰ σβύσῃ μαζί μὲ τὸ «ἔθνος». Τὸ χάσμα εἶνε μέγα κι' ἀγεφύρωτο.

Μπροστὰ στὸ γεγονός αὐτό, γεγονός λογικὸ καὶ πραγματικὸ, ποῖα στάση πήρε ἡ Ἕλληνικὴ κοινωνία; Οἱ Ἕλληνες πιστεύουν τάχα στὴν ἐπίσημη κρατικὴ ἀλήθεια (κάθε ἐπίσημη ἀλήθεια εἶνε κι' ἓνα φριγτὸ ψέμμα) πὼς εἶναι κατ' εὐθειαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ὅπως οἱ ἱερωμένοι πιστεύουν τάχα στὴν ἄλλη ἐπίσημη ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια, πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶνε πλασμένος κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ θεοῦ; Φαντάζονται ἀκόμη πὼς ἐξακολουθεῖ ὅπως τὸν παλὸ καιρὸ δουλεύοντας ὁ νόμος τῆς φυσικῆς ἐξελίξεως καὶ πὼς ἡ ἀποστολή τους εἶνε ἐκ τῶν προτέρων ὀρισμένη στὰ σχέδια κάποιας ἀνώτερης προνοίας; Μᾶς εἶναι ἀδύνατον νὰ δεχθοῦμε τέτοια ὑπόθεση πὸν θὰ ἦταν ἀληθινὸ ψυχροράγημα συγχρόνου λαοῦ. Ἡ ἀνάγκη τῆς ζωῆς εἶνε τέτοια πὸν θέλοντας καὶ μὴ οἱ ἄνθρωποι ξαναπλάθουν σὲ καινούργιο ὕλικὸ τὴ ζωτικότητά τους.

Ἡ κίνησις τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὸ ξανάπλασμα αὐτῆς τῆς ζωτικότητος πὸν ἔφτασε; Ποῦ πρέπει νὰ φτάσῃ; Τὸ πρόβλημα τοῦ γκεμισματος τῶν ἱστορικῶν ἔθνικῶν ἰδανικῶν καὶ τῆς ἐπαναστάσεως γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἠθικὴ ἔχει τραβήξῃ τὴν προσοχὴ πὸν χρειάζεται; Περάσαμε τὴν περίοδο πὸν μποροῦσε κανεὶς νὰ ὀνειρεύεται ὑπὸ τὸν Ἕλληνικὸν οὐρανὸ. Δὲν περιμένουμε νὰ ἰδοῦμε ἀλάωρο τὸ λαὸ μὲ ἀνοιχτὰ μάτια μπροστὰ στὴν ἀλήθεια. Ὅμως ὁ νοῦς μας πηγαίνει πάντα στὶς τυραννισμένες ψυχὰς πὸν ἀποζητοῦν τὸ λυτρωμὸ, πὸν ψάχνουν νὰ σμῖξουν τὸ εἶναι τους μὲ τὸ εἶναι τῆς Ἀνθρωπότητος. Στοχαζόμαστε πάντα ἐκείνους πὸν, σὰν κι' ἐμᾶς, προαισθάνονται καὶ νοιώθουν ὅτι ἂν ἦναι νὰ ζήσωμε, τοῦτο θὰ γίνῃ μόνον μὲ τὴν πάλιν καὶ μόνο ὕστερ' ἀπὸ σκληρὰς μάχης τόσο μὲ τὴν ἴδια τὴ συνείδησή μας ὅσο καὶ μὲ τὴ συνείδηση τῆς κοιμισμένης πλειοψηφίας. Κι' ἂν βρισκόμαστε σ' αὐτὴ τὴν πάλη, δὲν εἶναι γιατί τοῦτο συμβαίνει τυχαῖα, ἀλλὰ γιατί ἡ πάλη μας εἶνε ἀποτελεσματικὴ γνώσεως, γιατί εἶδαμε, γιατί γνωρίζομε πιά.

Δὲν εἶνε μακαρισμένη ἡ θέσις μας. Καμμιά εὐτυχία δὲν μᾶς περιμένει ἔξω ἀπὸ τὴν πιζοῦ γνώση. Ἡ ἐπανάστασις δὲν εἶνε εὐτυχία, ὅσο κι' ἂν εἶνε τὸ μόνο ἰδανικὸ πὸν μποροῦν ἀκόμη νὰ ζοῦν ὅσοι ζοῦν μὲ τὴ ψυχὴ. Ἄλλὰ καὶ δὲν ἀποβλέπομε στὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τὴν ἀπαισιοδοξία πὸν μᾶς δίνει ἡ ξεραῖλα, στὴ ζωὴ καὶ στὴν τέχνη, τῶν καιρῶν πὸν ζοῦμε. Δὲν εἶνε ἡ μελαγχολία πὸν μᾶς φέρνει στὴν ἀρνηση καθεστῶτος πὸν ψεύδεται. Ἀποβλέπομε στὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τὴ θαθεῖα ἀνάγκη, χαρὰ καὶ αἰσιοδοξία τῆς Δημοιοργίας. Ἡ ἐπανάστασις πὸν μᾶς γνέφει δὲν εἶνε σκοπός. Εἶναι σκληρὸ κι' ἀναπόφευκτο μέσο γιὰ νὰ φθάσῃ ὁ κόσμος καὶ

στον τόπο μας να ζήσει άνθρωπινα. Κι' όσο πιστεύουμε πως μονάχα η επανάσταση μπορεί να φέρη στην ανθρώπινη ζωή, τόσο πιστεύουμε πως μόνο από μια ζωή πλέρια των ανθρώπων μπορεί να γουὲν ἔργα πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἐνέργεια τοῦ κράτους πού, τάχα, ζητεῖ τὴ λύση τῶν προβλημάτων του μὲ τὴ θία καὶ στὴν παραφροσύνη του πασχίζει νὰ βάλῃ τάξη μὲ τὸ μέσο τῆς ἀταξίας, ἀπὸ τὸ κράτος πού κατασκεύασε ὁ εικοστός αἰῶνας μὲ μοναδική πίστη (ἂν τοῦτο εἶνε πίστις) στὸ χρῆμα καὶ στὴν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, δὲν περιμένουμε πολιτισμό. Σκοπὸς ἱστορικὸς τοῦ σημερινοῦ κράτους τῶν σιλάων εἶνε νὰ μὴν ἀφήσῃ στὴ γῆ ἄνθρωπον ἐλεύθερο. "Ὅλοι σκλάβοι... Ἀπὸ τοῦτο τὸ κρατικὸ κήρυγμα θγαίνει ἡ επανάσταση. Εἶνε ἡ παντοτινὴ μαρτυρία τῆς φάσεως. "Ὅπως εἶναι φυσικὴ ἀνάγκη νὰ συνεννοηθοῦν οἱ ἄνθρωποι μεταξὺ των μὲ ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πόλεμο μέσα. Πρῶτο γνῶρισμα μὲ τὴν ἀλήθεια εἶναι ἡ διάθεσις γιὰ τὴν επανάστασι κα' ὅποιος νοιώθει τὸν ἑαυτὸν του στὴν ἀλήθεια, νοιώθει αὐτόματα μέσα του νὰ πετιέται ἡ επαναστατικὴ χειρονομία.

* * *

Ἀπὸ πού ἀρχίζει ἡ ἀλήθεια; Μὲ ποῖο τρόπο μπορούμε νὰ ἰδοῦμε τὴν ἀλήθεια;

Ἐπιστέψαμε, γι' αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο... Ἐπιστέψαμε πως ἀπ' τὸν πόλεμο μπορούσαν οἱ ἄνθρωποι, ὅσοι τὸν εἶδαν τουλάχιστον, νὰ βγάλουν μιὰν ἀλήθεια, νὰ ἰδοῦν τὴν φριχτὴ μορφή τῆς πραγματικότητος. Ἀλλά, ποῖός ἔφερε γιὰτί, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι—ἐννοοῦμεν ὅσοι ἐπολέμησαν—δὲν εἶδαν τὸν πόλεμο. Καὶ δὲν ἔβγαλαν τὴν ἀλήθεια, ἡ φριχτὴ μορφή τῆς πραγματικότητος δὲν ἐπρόβαλε ἀπ' τὴ λάσπη γιὰ ὅλους.

Ποῖός ἔφερε... Μεγάλῃ κούραση, περιωρισμένη, ἀδουλέντη φαντασία, ἀδουλέντη κρίσις, ἀγνοια τῶν παραγόντων πού ἐπροκάλεσαν τὸν πόλεμο καὶ τῶν συμφερόντων πού τὸν παρεσκεύασαν καὶ τὰ ὅποια, μόνον, ὁ πόλεμος ἐξυτηρήθησε... Ὑστερα τὸ ἀδιάκοπο πιαίσιμα τῶν μυαλῶν ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα, ἀπὸ τὸν παπᾶ, ἀπὸ τὸ δάσκαλο, τοὺς τρεῖς αὐτοὺς κλασικοὺς δουλικούς τύπους κάθε κράτους... Ἐπάνω ἀπ' ὅλα ἡ ἀγνοια ἡ λαϊκὴ, τοῦ τί εἶνε κακό. Οἱ ἄνθρωποι, ἡ πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων δὲν ἔφρουσαν ἀκόμη ποῖός εἶνε τὸ κακό καὶ πού νὰ τὸ ἰδοῦν. Πέντε χρόνια πολέμου δὲν ἐδίδαξαν μεγάλα πράγματα στὸ πλῆθος. Ἄν ὁ πόλεμος δὲν ἦταν κάτι καλό, οὕτως ἢ ἄλλως πέρασε γιὰ τὸ πλῆθος ὡς κάτι μοιραῖο—ὑπεράνω τῶν δυνάμεων τῆς κριτικῆς του. Ὁ πόλεμος δὲν εἶνε χειρότερος ἀπὸ τὴ σημερινὴν ζωὴ πού ζεῖ τὸ πλῆθος. Βλέπομε σήμερα δυστυχισμένα θύματα τοῦ πολέμου, πού δὲν μισοῦν αὐτὴ τὴ συμφορὰ. Οἱ πολλοὶ θὰ ξαναπαῖνε στὸν πόλεμο. Στὴν Ἑλλάδα, μονομυροῦς ἔστω μέσα τους, πηγαίνουν. Διότι εἶνε ἀτηλισμένοι. Διότι τί καλύτερο θὰ ἔκαναν; Δὲν ἔφρουσαν τί μπορούν νὰ κάμουν. Ὁ πόλεμος δὲν ἦταν ἀρκετὸς γιὰ νὰ φωτίσῃ τὴν πλειοψηφία. Ὁ πόλεμος δὲν ἀρκεῖ. Δὲν ἀρκοῦν ἀκόμη τὰ ὅσα ἔδω κα' ἐκεῖ λέγονται περὶ αὐτοῦ, ἐναντίον αὐτοῦ. Ὁ πόλεμος εἶν' ἀπὸ τὰ μεγάλα κακά πού παρουσιάζτηκαν στοὺς ἀνθρώπους μὲ χίλιες μάσκες. Δὲν εἶναι δυνατό νὰ

περιμένουμε μὲ πολλὴν ἐμπιστοσύνη τ' ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου γιὰ τὴ διαφώτιση τοῦ πλῆθους. Δὲν μπορούν ὅλοι νὰ ἰδοῦν κάτω ἀπ' τὴς μάσκες, νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ πιστέψουν. Πιὸ πολὺ στὴν Ἑλλάδα πού τὸ πλῆθος ἔχει μείνει χωρισμένο ἀπὸ πολλὰ στοιχειώδη πράγματα, ἀπὸ ἐκεῖνα μολταῦτα πού δένονται ἄμεσα μὲ τὴ ζωὴ του τὴν καθημερινή.

Ἡ γνώσις τοῦ κακοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ προέλθῃ ἡ ἀποφυγὴ καὶ μαζί μὲ τὸ φῶς ἡ επανάστασις, πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ ἀπλοῦστερα σημεῖα. Καὶ ἴσως πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸ πολὺ ἀπλοῦστερον: ἀπὸ τὴν ἀγάπῃ τοῦ καλοῦ, τοῦ καλοῦ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ. Χωρὶς ἀγάπῃ—δὲν ἐννοοῦμε αὐτὴ τὴ στιγμὴ μὲ τὴ λέξη ἀγάπῃ τὸν ἔρωτα—χωρὶς καλωσύνη δὲν μπορούμε νὰ γνωρίσωμε οὔτε τὴν ἐπιφάνεια, οὔτε τὴν οὐσία τῆς ζωῆς μας. Χωρὶς καλωσύνη μᾶς ξεφεύγουν οἱ χαρὲς τοῦ βίου. Χωρὶς ν' ἀγαποῦμε δὲν μᾶς εἶναι δυνατό νὰ διακρίνωμε τὸ κακό καὶ τὸ ἄσχημο. Τίποτε δὲν πλάσθεται χωρὶς ἀγάπῃ καὶ καλωσύνη. Καὶ κάθε τι πού δὲν πλάσθῃ, δὲν ζεῖ, δὲν μπορεί νὰ σταθῇ στὶς ἐναντιότητες τῆς ζωῆς. Ἀγαπώντας θὰ μάθομε ν' ἀγαποῦμε τὸ καλύτερο, θὰ μάθομε ν' ἀνεβάζωμε τὴν ἀγάπῃ καὶ τὴν καλωσύνη μᾶς ψηλότερα. Καὶ πρέπει ν' ἀρχίσωμε ν' ἀγαποῦμε τὸ ἴδιους τοὺς ἑαυτοὺς μας γιὰ ν' ἀγαπήσωμε ἔτσι καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὄντας καλοὶ θὰ αισθανθοῦμε τὴν ἀξία καὶ τὴν δημοφιλίαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας—πού εἶναι γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους—καὶ τότε θὰ σταθοῦμε ἀντιμέτωποι στὸ κακό, πού πιὸ ἀτιμωτικὴ ἔκφρασις του εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὁ πόλεμος λαοῦ ἐναντίον λαοῦ.

Ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ φαρμάκι τῆς ἱστορίας πού ἐπότισε τὴν ἀνθρώπινη καρδιά, δὲν εἶναι τόσον ἀπλὸ νὰ ξέρῃ κανεὶς τί πρέπει ν' ἀγαπᾶ. Στὴν κατάστασι πού ἐρῖσκειται σήμερα τὸ ἀνθρώπινο ἔνστικτο δὲν μπορεί νὰ ἴχῃ κανεὶς πολλὴν ἐμπιστοσύνη στὴ φυσικὴ του τάση. Βέβαια τὸ καθαρό ἔνστικτο, στὴ φυσικὴ του διάθεσι, θὰ ἤξερε νὰ ξεχωρίσῃ τὸ καλό ἀπὸ τὸ κακό, τὸ γόνιμο ἀπὸ τὸ στεῖρο. Ἐνα τέτοιο ἔνστικτο πρέπει νὰ εἶχαν οἱ Ἕλληνες (καὶ λέγοντας Ἕλληνες ἐννοοῦμε τοὺς παλιούς) γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις προτόπαιξε σοβαρὸ ρόλο γιὰ τὸ καθολικὸ φανέρωμά τους στὰ ἔργα τῆς ζωῆς.

Ἀπὸ τότε πέρασαν αἰῶνες πολλοί, αἰῶνες, πού ἀρχικὲς πλάνες στραβῶσαν μαζί μὲ τοὺς δρόμους καὶ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων. Ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς εἶχε χαθῆ ἀπὸ τὸ φυσικὸ δρόμο της. Ὁ μέγας ἀγῶνας σήμερα, ἡ μεγάλη, ἀληθινὰ θαθεῖα, σωτήρια επανάστασις εἶναι ἡ γνώσις. Πρέπει ν' ἀρχίσωμε καὶ στὴν Ἑλλάδα νὰ γνωρίσωμε τὴ ζωὴ στὶς μεγάλες ἀνάγκες της. Γιὰ νὰ μπορέσωμε ἔτσι ν' ἀγαπήσωμε ὅλη τὴ ζωὴ στὴ φυσικὴ της φόρμα πού εἶναι ἀδιάκοπη δημιουργία γιὰ τὰ ὄντα. Ἀπὸ τὴ δημιουργία της μιὰ ἠθικὴ ἀνθίξει γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Ἀλλὰ δὲ μαθαίνει ἓνας λαὸς πηγαίνοντας στὸ σχολεῖο—πού τοῦ ἐτοίμασαν ἀπὸ πρὶν σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντά τους λίγοι δυνατωμένοι ἀπὸ ἀνομίαις ἐχθροὶ τοῦ λαοῦ. Δὲ μαθαίνει διαβάζοντας ὅσα τοῦ δίνουν τὰ χέρια τῶν ἐπισήμων. Δὲ μαθαίνει ἀκούοντας καὶ περιμένοντας τὶς ὑποσχέσεις ἐκείνων πού κάθε τόσο τὸν

κυβερνοῦν καὶ ποὺ εἶναι πάντα οἱ ἴδιοι, ἴδια ψυχὴ, ἴδιοι τρόποι. Ἐνας λαὸς δὲ μαθαίνει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ μαθαίνει χωρισμένο τὸ άτομο. Ἐνας λαὸς ἀρχίζει μὲ καθολικοῦ χαρακτήρος κίνημα νὰ μαθαίνει μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς δυστυχίας του, ποὺ θὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσῃ νὰ μάθῃ ποὺ δρᾷται ἢ δυστυχία του. Ἀρχίζει νὰ μαθαίνει διακρίνοντας ὅτι δὲν εἶναι ἔργο τῆς φύσεως ἢ κοινωνικὴ μίξερια καὶ πὼς κανένας νόμος δὲν στηρίζεται τὸ τεχνητὸ μῖσος λαοῦ ἐναντίον λαοῦ, πὼς αὐτὸ τὸ τεχνητὸ μῖσος εἶναι ἢ πιὸ σατανικὴ ἐφεύρεσις τῆς ὀλιγαρχίας γιὰ νὰ γυρίσῃ τὸ ρέμμα, ποὺ λογικὰ θὰ τὴν ἐπνίγε, σὲ διεύθυνση ὅπου σίγουρα σκορπιέται καὶ χάνεται ἢ ὁρμὴ τῆς νεροποντῆς...

Πιὸ πολὺ στὸν αἰῶνα μας ἀπὸ κάθε ἄλλοτε ὁ πόλεμος πῆρε τὴ φόρμα τῆς ἀποτροπῆς τοῦ κινδύνου, ποὺ ἀπειλεῖ τὴν καπιταλιστικὴ βιομηχανικὴ ὀλιγαρχία ἀπὸ τὴν τάξη τῶν προλεταρίων. Ἐτοὶ ρίχνουν ἓνα λαὸ ἐπάνω σ' ἓναν ἄλλο, χρωματίζοντας τὴ σκηνὴ τοῦ πολέμου μὲ τὰ ἔθνικα ἰδανικά, μὲ τὰ ὅποια, ἀπὸ πρῖν, ἐφρόντισαν νὰ ζωηρέψουν ἀποκλειστικὰ τὴ φαντασία του.

Ἀλλὰ πρέπει νάρθῃ αὐτὴ ἡ μεγάλη ὥρα ποὺ οἱ δύο λαοὶ θὰ ρωτήσουν γιὰ πιὸ λόγο σκοτώνονται. Ποῦ θὰ ζητήσουν νὰ λύσουν τὰ σκοτεινὰ μάγια τῶν ἔθνικων ἰδανικῶν ποὺ ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ μόνον τὰ συμφέροντα τῆς ὀλιγαρχίας. Ποῦ θὰ σκεφθοῦν οἱ δύο λαοὶ πὼς κ' ἂν ἀκόμη δὲν ὑπάρχει τάξις στὶς σχέσεις, δὲν εἶναι πάλι δυνατό νὰ μπῆ ἡ τάξις μὲ τὴν φοβερὴ ἀταξία τοῦ πολέμου, τοῦ μίσους. Ποῦ θὰ νοιώσουν πὼς μὲ τὸ μῖσος τίποτε δὲν γίνεται καὶ πὼς ἡ ἱστορία τοῦ ἴδιου πολέμου μεταξὺ τῶν ἰδίων δύο λαῶν εἶναι τόσο παλιά, ὅσο παλιά εἶναι ἡ ψευτιά ὅτι μὲ τὸν πόλεμο θὰ λυθοῦν οἱ διαφορῆς μιὰ γιὰ πάντα!...

Οἱ ἄνθρωποι ὁμως δὲν μισοῦν τὸν πόλεμο. Ὁ πόλεμος εἶναι τόσο κακὸς ὅσο ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τους. Δὲν εἶναι δυνατό νὰ μισθῇ μὲν ὁ πόλεμος ἀπὸ ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸν ἔθνικὸ βίον τῶν λαῶν. Ὁ πόλεμος εἶναι στὴν ἴδια σειρά ὅλων τῶν γεγονότων ποὺ δένουν ἀπὸ μικρὴ τὴ ζωὴ μας. Δὲν μπορούμε νὰ κάνουμε ἐξαίρεση γιὰ τὸν πόλεμο μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ χύνεται αἷμα περισσότερο. Ὅλα τὰ γεγονότα ποὺ κάνουν τὴ ζωὴ μας εἶναι ἀπὸ τὴν ἴδια λάσπη. Ἀπὸ μικροὶ μαθαίνομε νᾶχουμε τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον, τὸν ἴδιο σεβασμὸ, τὴν ἴδια ὑποταγὴ σ' ὅλα τὰ δόγματα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ σημερινὸ βιομηχανικὸ ὀλιγαρχικὸ κράτος: στὸ πολεμικὸ δόγμα, στὸ ἐκκλησιαστικὸ δόγμα (θρησκευτικὸ δὲν ὑπάρχει ἀληθινὰ) στὸ δόγμα τῆς ἰδιοκτησίας, στὸ δόγμα τῆς παιδείας. Κι' ὅλ' αὐτὰ τὰ δόγματα χωρὶς πίστη, χωρὶς τὴ γερὴ κλωστή ποὺ δένει φιλικὰ καὶ εὐλικερινὰ ὅλους τοὺς ἄνθρώπους, χωρὶς τὴν καθολικὴ συνσχὴ τῆς κοινωνίας σὲ κοινὸ ἀνθρώπινο σκοπὸ. Ἴσια-ἴσια ἀπ' ἐκεῖ θ' ἀρχίσῃ ὁ καινούργιος δρόμος: ἀπὸ τὴν ἐπίδωξη τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κοινῶ ἀνθρώπινου σκοποῦ τῆς κοινωνίας, σ' αὐτὸ τὸ δρόμο θὰ βροῦμε τὴν ἀρχὴ τῆς ἀγάτης γιὰ τὴ ζωὴ μας, ἀπ' ἐκεῖ θ' ἀρχίσουμε νὰ χαρῶμαστε γιὰ ὅ,τι ζοῦμε: ὅταν αἰσθανθοῦμε πὼς ζοῦμε ὅλοι μαζί, γιὰ ὅλους. Δὲν μπορῶ νὰ ἦμαι χαρῶμενος ὅταν ἔρω πὼς κοντὰ μου ἄνθρωποι μαριάζονται χωρὶς νὰ τὸ θέλουν. Κι' ἂν αἰσθάνομαι ἔτσι δὲν εἶναι γιὰτὶ ἡ φύσις μουδῶκε καρδιὰ διάφορη ἀπὸ τίς καρδιὰς τῶν

ἄλλων ἀνθρώπων, (ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ζοῦν κάτω ἀπὸ τὸ γενικὸ φυσικὸ ἀνθρώπινο νόμο, τὸ νόμο τοῦ εἶδους) ἀλλ' αἰσθάνομαι ἔτσι γιὰτὶ μπόρεσα μὲ τὴν πάλῃ ν' ἀπαλλάξω τὴν καρδιά μου ἀπὸ τὰ τεχνητὰ ξένα πλάσματα, μπόρεσα νὰ ἐρῶ τὸ φυσικὸ δρόμο τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς μου.

Ἀπαράλλακτα οἱ λαοὶ παίρνουν συνείδηση πιστοποιώντας τὴ θέλησή τους γιὰ τὴν ἐπανάσταση, ἕστερον ὕπλο κατὰ τῆς ἀποσυνθέσεως, τὸ τελευταῖο, μὰ πολὺ ἀσφαλὲς θῆμα πρὸς τὴ φυσικὴ ῥοὴ τῶν ἀνθρώπινων, στὴν ἐπιστροφή στους φυσικοὺς νόμους ποὺ ὀρίζουν μὲ βαθειὰ σοφία τὴ ζωὴ μας. Δὲν μπορούμε νὰ μισήσουμε μόνο τὸν πόλεμο, ὅπως δὲν μπορούμε ν' ἀγαπήσουμε μόνο τὸ φῶς χωρὶς μαζί μὲ τὸ φῶς—μακριὰ πιὰ ἀπὸ κάθε σκοτάδι—ν' ἀγαπήσουμε ὅλες τίς χαρὲς ποὺ φανερώνει ἀνάμεσα οὐρανοῦ καὶ γῆς. Θὰ μισήσουμε, δηλαδὴ θὰ καταπολεμήσουμε καθολικὰ καὶ χωρὶς ὑποχωρήσεις ὅλα τὰ κρατικὰ δόγματα, τὸ κράτος στὴ βίωση του καὶ στὸ σύνολό του γιὰ νὰ θεμελιώσουμε τὴν ἀγάτη μας, τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία στὴ φυσικὴ σύστασή της. Ἀπὸ τὸν πόλεμο δὲν περιμένουμε τίποτε. Περιμένουμε ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση. Περιμένουμε, θέλω νὰ εἰπῶ: γι' αὐτὸ δουλεύουμε—γιὰ τὴν ἐπανάσταση, γι' αὐτὸ ἐπαναστατοῦμε ἀρχίζοντας μέσα μας οἱ ἴδιοι. Καὶ περιμένουμε γιὰτὶ αὐτὴ ἴδη μᾶς ἀπέδωκεν ἑαυτούς, αὐτὴ μᾶς δίνει διαρκῶς—καὶ μ' ὅλες τίς πίκρες—τίς φωτεινὲς στιγμὲς χάρις στὶς ὁποῖες ἀγατοῦμε τὴ ζωὴ κ' εὐλογοῦμε τὴν ὥρα ποὺ μιὰ μάνα μᾶς ἔβγαλε στὸ φῶς.

Ὅσο κ' ἂν μᾶς τὸ λένε, πὼς ὁ λαὸς στὴν Ἑλλάδα δὲ θέλει τὸν πόλεμο, δὲν ἀφήνομε τίς ἐλπίδες νὰ μᾶς ξεγελάσουν. Ὁ λαὸς στὴν Ἑλλάδα δὲν θέλει αὐτὸν τὸν πόλεμο—ἴσως. Δὲν μᾶς πείθει μολαταῦτα πὼς αὔριο, ὅταν τὸν ἀφήσουν νὰ ξεκουρασθῇ, δὲν θὰ δεχτῆ ἓναν καινούργιο πόλεμο ποὺ θὰ εἶναι—σύμφωνα μὲ τίς πιὸ κοντινὲς ἱστορικὲς συνήθειές του—κοντὰ στὰ γνωστὰ του σύνορα. Λαὸς ποὺ δέχτηκε νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον τῶν ῥώσων—χωρὶς κἄν νὰ τὸν δικαιολογοῦν καὶ τὰ ἔθνικα ἰδανικά!—μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ «μεγαλοφυΐα του» ἓνας ἀγύρτης καὶ διεφθαρμένος πολιτικός, αὐτὸς ὁ λαὸς δὲν μᾶς δίνει τὴν πεποίθησι ὅτι μισεῖ τὸν πόλεμο. Λαὸς ποὺ ἀκόμη ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ἀλήθεια του, δηλαδὴ γιὰ τὴν πραγματικὴ θέση του ἐπάνω στὴ γῆ, δὲν μπορεῖ νὰ ξέρῃ τί θέλει. Θ' ἴ μπορούσαμε μάλιστα νὰ εἰποῦμε πὼς μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ ἀποφεύγει τὸν πόλεμο, ἀποφεύγει καὶ τὴν ἐπανάσταση καὶ πιὸ πολὺ τὴν εἰρήνη. Θὰ προτιμοῦσαμε νὰ τὸν ἐδέξαμε τρέχοντα στὸν πόλεμο—μὲ τὴ μακρινὴ ἐλπίδα τῆς désillusion ποὺ πιθανὸν νὰ ἔπαινε—παρὰ ποὺ τὸν ἐλέπομε (καὶ δὲν ἐννοοῦμε βέβαια τὴν ἐντιμὴ, ἐξυψωμένη ἠθικὰ, μ' ἀδύνατη, σχεδὸν ἀσήμαντη ὕλικα, ἀοιδμητικὰ ἐργατικосоσιαλιστικὴ μειωσιμότητα τῶν 3-4 πόλεων τῆς Ἑλλάδος) νὰ προσπαθῇ μὲ ἄλλα, παρὰ τὰ ἐπαναστατικὰ, μέσα νὰ ξεφύγῃ τὸν πόλεμο.

Ἴσια-ἴσια μιὰ τέτοια στάσις τοῦ λαοῦ δυναμώνει οὕτως ἢ ἄλλως τὸ κράτος ποὺ βρίσκει εὐκαιρίες κ' ἀφορμὲς, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά νὰ περιφέρῃ μὲ ἀπεχθὴ ὑποκρισία στους δρόμους τὰ ξεβαμμένα ἑξαπτέρυγα τῶν «ἱερῶν» ἔθνικων ἰδανικῶν, γιὰ νὰ ἐξυψώσῃ τὸν ἀγῶνα του στὰ μάτια τῶν πιστῶν του, κ' ἀπὸ τὴν ἄλλη κηρύσ-

σοντας τὸν ἱερὸ νόμο τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων μὲ ἀνυπέβλητο ἰησουϊτισμό, νὰ χτυπή ἀλύπητα τοὺς λιγοστοὺς νέους πού ξάστερα καὶ χωρὶς ταραχὴ κινουνοῦνται ἀνεξάρτητοι καὶ ἀνυπόταγοι στὰ καλέσματα του. Οἱ Ἑλληνικὲς παραδόσεις... ποιὲς εἶν' αὐτὲς οἱ παραδόσεις; Ποιὸς τις ξέρει μέσα στὸ λαό; Ποιὸς τις ξέρει μέσα στοὺς γραμματισμένους; Ποιὸς τις ἔννοιωσε καὶ πῶς τις ἐδίδαξαν; Οἱ Ἕλληνες... οἱ Ἕλληνες... οἱ πρόγονοι... ἡ ἱστορία μας... Πότε ἐξηγήσαν, πότε ἀνέλυσαν αὐτὸν τὸν πολὺ ὑποπτο ὄρο; Πότε μᾶς εἶπαν ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, πῶς ζοῦσαν, ὑπὸ ποίους ὄρους, ποιά ἦταν ἡ κοινωνικοοικονομικὴ τους, αὐτὴ ἡ φυλετικοπολιτικὴ τους ζωὴ; Πῶς ἐδούλευαν, τί ἐβλεπαν, τί ἐμάθαιναν, γιατί ἔφθασαν νὰ δημιουργοῦν;

Τί ἄλλο μᾶς εἶπε τὸ κράτος περὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων παρὰ ὅτι πολεμοῦσαν τοὺς Πέρσας—(γιατί; στὰ καλά καθούμενα;)—καὶ πῶς «ὦ ξεῖν! ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις... (δάκρυα καὶ ζωηρὰ χειροκροτήματα) καὶ «Ἡ τὰν ἦ ἐπὶ τᾶς;» Τί ξέρομε δραπετεῖοντες εὐτυχεῖς καὶ ὑπερήφανοι ἀπὸ τὸ σχολεῖο παρὰ τις ἀποκαρδιωτικὲς ἀσυναρτησίες περὶ «κάποιου» Θουκιδίδη ἱστορικοῦ, «κάποιου» Σοφοκλῆ τραγικοῦ, «κάποιου» Δημοσθένη ρήτορος, «κάποιου» Πλάτωνος φιλοσόφου; Κατὰ ποῖον τρόπον ὁ Θουκιδίδης ἦταν ἱστορικός, ὁ Σοφοκλῆς τραγικός, ὁ Δημοσθένης ρήτορας καὶ ὁ Πλάτων φιλόσοφος; Γιὰ ποῖο λόγον; Γιατί ἀπὸ τόσους Θουκιδίδηδες, Σοφοκλῆδες, Δημοσθένηδες καὶ Πλάτωνες τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, δὲν εἶναι κ' ἓνας φιλόσοφος, ἱστορικός, τραγικός; Γιατί ὅλοι αὐτοὶ οἱ σημερινοαρχαῖοι εἶναι γελοῖοι; Πιπιλίζουν τὸ μυαλὸ μας μὲ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα. Τί ἦταν αὐτὸς ὁ «χρυσός»; Πῶς φαντάζονται ὅτι βγήκαν ὄλ' αὐτὰ τότε; Καὶ πῶς ὁ λαὸς κατορθώνει νὰ μὴν ἔχη ἀμφιβολίες; Πῶς ὑποφέρει ἀκόμη τις ἐπίσημες ἀλήθειες τοῦ κράτους;

Κι' ὅμως ἀπὸ τ' ἀνεξήγητα αὐτὰ ἑλληνικὰ μεγαλεῖα σιγὰ-σιγὰ, περνώντας ἀπὸ τὰλλα, ἀγνοούμενα ἐπίσης βιζαντινά, φθάνομε στὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη τὰ σημερινά, δηλαδὴ στὴ νεώτερη βιομηχανικὴ καὶ πλουτοκρατικὴ ἔν γένει ὁργάνωση τοῦ κράτους, στὴν ὁργάνωση τροφῆ καὶ στήριγμα κύριο τῆς ὁποίας εἶναι, εἰς βάρος τῆς δημιουργικῆς συνθέσεως τῆς κοινωνίας, ὁ πόλεμος.

Δὲν θὰ φθάσωμε λοιπὸν ποτὲ νὰ χτυπήσωμε τὸν πόλεμο, ἂν πολὺ πρὶν δὲν χτυπηθοῦν τὰ στοιχεῖα πού ἀποτελοῦν τὴν κρατικὴ ὁργάνωση. Καὶ δὲν θὰ χτυπηθοῦν αὐτὰ τὰ στοιχεῖα παρὰ ἀπὸ τὴ γνώση, τὴν πραγματικὴ καὶ σωστὴ τῶν πηγῶν.

Ἐφόσον τὰ ἱερὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη μένουν στὴ θέση τους, κ' ὁ πόλεμος καὶ κάθε ἄλλη κρατικὴ μίξερμα θὰ μείνουν στὴ δική τους. Κι' ὁ λαὸς θὰ ὑπάρχει χωρὶς ν' ἀγαπᾷ τίποτε, χωρὶς τίποτε νὰ μισῇ, χωρὶς νὰ ξέρει ποῖο εἶναι τὸ καλὸ, ποῖο εἶναι τὸ κακό. Στὸ μεταξὺ τοῦτο, τὸ κράτος γιὰ ν' ἀποφεύγῃ τις ἐσωτερικὲς ἐνοχλήσεις, θὰ ἐξαρθρῶνῃ ἀπὸ τὸν ὁργανισμό τῶν πολιτῶν ὅ,τι ἀπομένει ἐπιθετικὸ γιὰ νὰ μὴ ἀλληλοτρώγωνται. Ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς ἀστακοὺς πού τρέφουν οἱ ἔμποροι στὰ ἐνυδρεῖα!...

Πῶς ἓνας λαὸς μπαίνει στὴ γνώση; Πῶς μαθαίνει τις στοιχειώδεις αὐτὲς ἀλήθειες πού τοῦ ἀνανεώνουν τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸν βί-

ζουν στὸ δρόμο τῆς ἀνασυνθέσεώς του; Πῶς ἓνας λαὸς ξαναβρίσκει τὴν ὑγεία του ἴστερ' ἀπὸ μακρινὴ ἀρρώστια;

Γνώσις πρώτη καὶ ἀλήθεια πρώτη: ἡ συνείδησις ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ σηκωθῇ καὶ νὰ κινήθῃ. Κι' εἶναι νόμος ἱστορικός τῆς ζωῆς νὰ προχωρῇ ὄχι πάντα ἀργὰ καὶ ἀσφαλῶς, ἀλλὰ μὲ βίαια κ' ἀπότομα κινήματα. Μὲ ἐπαναστάσεις. Ἐπαναστάσεις στὴ γεωλογία, ὅπως στὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Ἡ ζωὴ δὲν εἶναι πεπρωμένον.

Ἡ Ρωσία δὲν ἐπαναστάτησε παρὰ γιατί ὁ λαὸς τῆς εἶχε μέσα του, στὴ συνείδησή του, τὴ δύναμη νὰ δεχτῇ τὴν ἐπανάσταση: εἶχε τὴ δύναμη νὰ σταθῇ, χωρὶς τὸ στήριγμα τοῦ Κράτους. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού σηκώθηκε καὶ κινήθηκε ἄρχισε νὰ μαθαίνει: σήμερον γνωρίζει πὰ πού εἶναι καὶ τί θέλει. Ἐμαθε τί εἶνε κακὸ κ' ἔμαθε τί εἶναι καλὸ. Καὶ παλαίει μὲ καλωσύνη γι' αὐτὸ τὸ καλὸ—πού εἶναι τὸ καλὸ ὅλης τῆς Ἀνθρωπότητος. Γιὰ τὸ λαὸ τῆς Ρωσίας ἡ ἀλληλεγγύη εἶναι μιὰ σοβαρὴ πραγματικότητα. Γιὰ τὸ ρούσικο λαὸ δὲν ἐσταυρώθηκαν μάταια ὅλα τὰ γενναῖα παιδιὰ πού ἐπίστεψαν στὴ Δικαιοσύνη καὶ στὴν κοινωνικὴ ἐλευθερία. Γιὰ τὸ ρούσικο λαὸ δὲν ὑπάρχουν πιά ἀλήθειες ἐθνικῆς. Ὑπάρχουν ἀλήθειες μόνο κοινωνικῆς—δηλαδὴ ἐκεῖνες πού ἐνδιαφέρουν τὸν ἄνθρωπο ὡς τέκνον τῆς φύσεως, ὡς ἠθικὸν ἀποτελεσματῆς τῆς πάλης γιὰ τὴν ἀνύψωσή του.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἔχει τὴν ἀντοχή, οὔτε τὴν προνόηση—ἀπαραίτητη γιὰ τις μεγάλες ἀναπνοὲς πού ἀπαιτοῦν τὰ δυνατὰ ἔργα καὶ οἱ ἀπότομες μεταβολὲς τῆς θερμοκρασίας... Γιὰ σήμερον τουλάχιστον... Ὅμως θὰ ζητοῦσε κανεὶς τὴν ὑπαρξὴ λίγων συντρόφων γιὰ τὴν καθιέρωση τοῦ καινούργιου ἀγῶνος: τοῦ Διεθνούς.

Ὁ Romain Rolland ἀπὸ τὰ 1916 εἶπε γιὰ ὅλους ὅσοι αἰσθάνονται καὶ πιστεύουν ἥρεμα σ' αὐτὴ τὴν Ἀνάγκη: «τὸ σύνθημά μας, σύνθημα γιὰ σήμερον καὶ γιὰ τὸ μέλλον εἶναι πράγματι: Διεθνισμός. Ἐπάνω σ' αὐτὸ χωριζόμαστε ἀπ' ὅλους. Γι' αὐτοῦτο ἔργον μας θὰ εἶναι ἡ ἀναστυλῶσις τῆς διεθνούς σχέσεως, ἐνῶ ἄλλοι θὰ κιντᾶζουν ν' ἀνασυντάξουν τὴν κοινωνία».

Ἡ ἀναστυλῶσις τῆς διεθνούς σχέσεως μέσα στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ λίγους φωτισμένους θὰ εἶναι καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα μιὰ ἀρχὴ χτυπήματος τῶν ἱερῶν ἐθνικῶν ἰδανικῶν—πρῶτη ὁρμὴ πρὸς στίς ἀνθρώπινες ἀλήθειες: πρὸς τὴν κοινωνικὴ ἠθικὴ.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ.

ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ἡ λογοτεχνία μας ξεκολουθεῖ νὰ σποταίνει. Ἡ τρομαχτικὴ βουὴ τοῦ πολέμου δὲν ἔφτασε ἀκόμα στ' αὐτιά της κ' ἄς λένε πῶς ὁ ἦχος τρέχει δισηκατομύρια λευγὲς στὸ δευτερόλεπτο. Στὴν ἔλλειψή αὐτὴ βιβλίων ἐμπνευσμένων ὁλοῖσα ἀπὸ τὴ φρενὴ τοῦ πολέμου, βιβλίων βγαλμένων ἀπὸ τὴ θερμότητα καὶ τὴ λάμψη ποὺ γεννᾶει ἡ σύγκρουσις ἀνάμεσα στὶς ἀντίμαχες κοινωνικὲς ἰδεολογίες, στὴν ἔλλειψή αὐτὴ, —δειγμὰ θλιβερῶ μᾶς βαθιὰς ἰδεολογικῆς καθυστέρησης, χαρακτηριστικῆς πάντα γιὰ λαοὺς ἀνεξέλιχτους, —ἐρχονται νὰ ἀντιτάξουν ἐπὶ σὰ μὴν ἀστενικὴ διαμαρτυρία οἱ τέσσερις ποιητικὲς συλλογὲς ποὺ τύπωσε τώρα τελευταία τὸ «Ἀθηναῖκο βιβλιοπωλεῖο» τοῦ Χ. Γανιάρη. Οἱ συλλογὲς αὐτὲς εἶναι οἱ «Ἕγνοι» τοῦ Ρήγα Γκόλφη, «Τὰ τραγούδια τοῦ νησιοῦ μου καὶ οἱ Κηφισσιώτικες μελωδίαι» τοῦ Κ. Καρθαίου, οἱ «Στιγμὲς τοῦ ζῶ» τοῦ Θανάση Κυριαζῆ καὶ τὰ «Λυρικά» τοῦ Πάνου Ταγκόπουλου.

Τὴν πρώτη συλλογὴ δὲν τὴν τοποθέτησα πρώτη μόνο γιατί ὁ ποιητὴς Ρ. Γκόλφης, εἶναι ὁ ἀρχαιότερος μέσα στὴν ὀμάδα αὐτὴ, μὰ καὶ γιατί μὲ τὸ βιβλίον του αὐτὸ τονίζει πῶς δυνατὰ καὶ πῶς συνειδητὰ τὴ σοσιαλιστικὴ του διαμαρτυρία γιὰ τὴν παράξενη σιωπὴ τῆς λογοτεχνίας μας πάνω σ' ἓνα ριζικὸ κίνημα τῆς σύγχρονης σκέψης. Ὁ Ρ. Γκόλφης εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ μᾶς ἄνοιξε τὸ δρόμο τῆς σοσιαλιστικῆς λογοτεχνίας μὲ τὸ σοσιαλιστικὸ του δράμα «Ὁ Γήταυρος». Πρᾶμα παράξενο γιὰ τὸν τόπο μας. Ὁ Γκ. φάνηκε σοσιαλιστὴς κ' ἀτόμεινε σοσιαλιστὴς. Αὐτὸ ἂ δὲν ἔχει σημασία γι' ἄλλες χώρες μὰ γιὰ τὴ δική μας ὅπου οἱ ἄνθρωποι παρουσιάζουν συχνότατα μιὰ ἀπροσδόκητὴ ἰδεολογικὴ εξέλιξη, παίρνει ξεχωριστὴ σημασία τιμητικὴ γιὰ κείνον ποὺ κατορθώνει νὰ μείνῃ πιστὸς σὲ μιὰν ἰδεολογίαν.

Οἱ «Ἕγνοι» δὲν εἶναι βέβαια σοσιαλιστικὸ βιβλίον. Μὰ ἡ προσφορὰ τοῦ Ρ. Γκ. στὴ σοσιαλιστικὴ ἰδεολογία εἶναι συγκριτικὰ γενναία. Ἀνάμεσα στὰ 53 ποιήματα τῆς συλλογῆς, βρίσκουμε 10 καθαρὰ σοσιαλιστικὰ τραγούδια. Κι αὐτὸ εἶναι κάτι σημαντικόν. Ἐπειὶ ὁ Ρ. Γκ. δὲν ἐγκαινίασε μόνο τὸ σοσιαλιστικὸ δράμα μὰ καὶ τὴ σοσιαλιστικὴ ποίησις ποὺ στὸ πρόσωπό του βρίσκει σήμερα τὸν ἀντιπροσωπευτικώτερό της τεχνίτη.

Ὁ ποιητὴς ποὺ ἀνιερθεύεται κ' εὐφραίνεται μὲ

Μιά τέχνη ἀπλὴ καὶ νέα, συγκρατημένη
μέσα στὸ νόμο τοῦ λιτοῦ, στὸ στίχο
ποὺ κρηματίζει καὶ πετᾷ.....

(ΓΙΑ ἘΝΑ ΝΕΟ ΠΟΙΗΤΗ)

Ὁ ποιητὴς ποὺ παλεύει πάντα μὲ μιὰ θαναταστὴ ἐπιμονὴ

γιὰ τὸ γερὸ τὸ στίχο, τὸ δεμένο....

(ΣΕΙΜΑ ΛΥΤΡΩΜΟΥ)

Ὁ ποιητὴς ποὺ ξεκινώντας εὐλαβικά ἀπὸ τὰ μαθήματα τῶν δασκάλων του, γίνεται ὁ ἴδιος σήμερα δάσκαλος τοῦ στίχου, συμπληρώνοντας καὶ πλατύνοντας τεχνικὰ καὶ ἰδεολογικὰ τὰ γατατημένα του πρότυπα—ὁ ποιητὴς αὐτὸς ἔχει μιὰ βαθιὰ συνείδησις τῆς θέσης τοῦ στρατιώτη στὸ σημερινὸ ἀστικὸ καθεστὸ ποὺ δὲν εἶναι τίποτις ἄλλο παρὰ μιὰ ἀνθρωποχτόνα μηχανὴ δίχως

νοῦ καὶ δίχως καρδιά. Ντυμένοι τὴ στολὴ τοῦ στρατιώτη βρίσκονται πεταμένοι στὴν πόλιν ποὺ γεννήθηκε. Μὲ τὴν ψυχὴ βαριά

μὲ ταπεινὸ κ' ἄπιστο μάτι
μὲ δάκρυ τὴν καρδιά γεμάτη,

Ἄντικρύζει μιὰ μέρα μέσα στὸ νεκροταφεῖο τὸ ἄγαλμα τοῦ προγόνου
τοῦ ποὺ σκοτώθηκε στὸ Μεσολόγγι. Μέσα στὴν κόκκινη δύση

Καὶ στὴς θυσίας τὸν τόπο, ἐσένα
ὃ πρόγονέ μου, ὀλόρθον εἶδα
μὲ τὴ μαρτυρικὴ σου ἀχτίδα,
ποὺ ἀπὸ θυμὸ ἢ ντροπὴ γιὰ μένα,
γιὰ τὴ σκλαβιά μου μὲς στὴ ζήση,
μάρμαρο—κ' εἶχες κοκκινίσει.

(ΑΓΑΛΜΑ)

Ὅταν τὰ κρῖα μάρμαρα τῶν προγόνων, κοκκινίζουν ἀπὸ τὴ ντροπὴ
τους, οἱ ἀπόγονοι πρέπει νὰ ρωτήσουνε τὸν ἑαυτὸ τους ἂν ἀξίζει νὰ χύνουνε
τὸ πολυτίμο αἷμα τους ἐκεῖ ὅπου μιὰ ἀνάγκη ἑνὸς ἀνώτερου πολιτισμοῦ
δὲν τὸ ἐπιβάλλει σιγὰ.

Μὰ ὁ ποιητὴς δὲ βλέπει μόνο τὴ σκλαβιά τοῦ στρατιώτη. Μιά βαριά
σκλαβιά βλέπει νὰ πλάνωνεται πάνω στοὺς κάρπους ὅπου ὁ ἐργάτης ἀνύποπτος,
παραδομένος στὸ ξεφάντωμα καὶ στὸ πανηγύρι χύνει τὸν ἰδρωτὰ του ὅσο
ποὺ μιὰ μέρα στὸ μουχλιασμένο μυαλό του ἡ ἄγρια πείρα τῆς ζωῆς θὰ
εὐθὴ νὰ χύσῃ τὸ σκληρὸ της φῶς. Αὐτὴ ἡ πείρα μὲ τὸ στόμα ἑνὸς γέροντος λέει:

πιστοί, σιμημένοι, ἠλιόψητοι καὶ πλάνοι ἀλετριστάδες,
τί σπαταλάτε τὴ ζωὴ, λυγὰτε τὴν ὀρμὴ σας,
τί χάνετε στὸν ἔρωτα καὶ στὸ κρᾶσι μεθάτε,
τί πίκρα γιοματίζετε καὶ δειλιναίτε ἀπάτη
καὶ στὸ τραγούδι ἀνοίγεστε κ' ὀλόβρολα ξεχνίστε:
Νά! τὰ χωράφια ἀπόξενα καὶ τὰ δικέλια ξένα,
ξένα καὶ τὰ σταφύλια καὶ τὰ χουσὰ δοσιδία
κ' οἱ θρόνοι σβῶλοι οἱ τροφαντοὶ καὶ τὰ παγιά λειβάδια.
Δίχως ἐσᾶς, χειροστοπιὲς καὶ λιθαριὲς κ' ἀγκάθια.
Τοὺς δίνετε πνοὴ ζωῆς, καὶ τὴ δημιουργία
μὲ τὸν ἰδρὸ σας πλάθετε καὶ μὲ τὴν μπόρσῃ σας.
Ὡ ἀφρόντιστα παιδιὰ τῆς γῆς καὶ τῆς δουλειᾶς τῆς σκλάβου,
νισοτήτε μὲ τὴ συλλογὴ, τὴ δύναμη ζυγιάστε,
πέρα τὸ ματι, ἀτόμακτρα, στὴ μοῖρα σας βυθίστε.
Ἡ ἀξία μόνο γιὰ τὴ γῆς δὲν εἶναι. Νὰ κρηματίζῃ
μπορεῖ τὸρθόστολο εἶδοςο ποὺ στέχει στὴν καρδιά σας.

(Οἱ ΣΚΛΑΒΟΙ ΤΗΣ ΓΗΣ)

Ὁ ποιητὴς νιώθει βαθιὰ τὸ αἶσθημα τῆς λευτεριάς. Ἡ στρατιωτικὴ
ὑποχώρησις ὅπου ἡ σκλαβιά τοῦ ἀνθρώπου παίρνει τὴν πῶς χτηνοδίκην μορφή
τῆς, τοῦ ἀνάβει τὴ δίψα γιὰ μιὰν ἄλλή πίστη.

Ἐνα τουφέκι μούδωσαν, μού κρέμασαν σπαθὶ
καὶ μούσαν: «Ἐμπρός, τράβα.
Στὸ πέρασμά σου οὐδὲ κλαρὶ ὀρθὸ νὰ μὴ σταθῇ,
κάψε, βουλζαίνου λάβα».

—*

Ἐντὸς μου δὲν κρατῶ σπλαχνιά· μού πέτρωσε ἡ καρδιά,
τὸ δάκρυ μου ξεράθη.
Σὰν ἀξημέρωτη μπροστὰ στὰ μάτια μου, ἡ βδαιρία
στ' ἀνθρώπινα τὰ πάθη...

(ΑΛΛΗ ΠΙΣΤΗ)

Κι όταν ή αγανάκτησή του κορυφώνεται πνίγοντας τον πόνο ανακράζει άδίσταχτα με το θάρρος του άληθινά πολιτισμένου ανθρώπου που δε δυσκολεύεται να διακηρύξει πως ήρωϊσμός δεν είναι να σκορπίζεις τη δυστυχία σ' ανθρώπους που τίποτα δε σου φταιζανε παρά να δημιουργήσης μια καινούργια ανώτερη θρησκεία, θεμελιωμένη στα διαμάντενα θεμέλια της 'Αγάπης.

Νόμοι, Πατρίδες, ο θεοί, μιά πίστη είσασι' έσεις,
 μα υπάρχει πίστη κι άλλη.
 "Ηρωας δεν είμαι' τη ζωή να ζήσω εγώ ποθώ
 που μου χαρίζει ή πλάση.
 Και ποιά Ιδέα πιο γαζαδιακή, ανώτερο αγαθό
 τον πόθο μου θα φτάση;

(ΑΛΛΗ ΠΙΣΤΗ)

Μά για να στερεωθεί ή νέα αυτή θρησκεία χρειάζεται να πέση ο καπιταλιστικός 'Ιμπεριαλισμός που στέκεται σήμερα εμπόδιο. Κι ο ποιητής ανακράζει:

"Ω αν είναι να χαθώ τυφλά, για βάρβαρη συνήθεια
 για μάταια κι άγρια μίσση,
 κάλιο το μίσος να δεχτώ, κι άπ' τα δικά μου στήθια
 μιά νέα φωτιά να όρμήση...

(ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ)

Για να σαρκωθεί το γλυκό αυτό όνειρο ο ποιητής δε θα εκπορνήση τη μουσα του, δε θα καταδεχθώ να θέση τη τέχνη του στην ύπερρεσία των ισχυρών, των ψευτικών ιδανικών, της ψευτιάς και του μίσους, όπως κάνει το μεγαλύτερο μέρος από τους σημερινούς διανοούμενούς μας που άτιμάζει την τέχνη.

Θλιμένη λύρα, που δεν ψάλλει
 ένα λαό ναποκοιμήση
 σε πλάνα ιδανικά και μίσση,
 για κάθε άπάτη τρισηγάλη.

(ΨΟΜΙ ΤΗΣ ΠΙΚΡΑΣ)

"Ο ποιητής γνήσιος ιεροφάντης της θρησκείας της 'Αλήθειας και της 'Αγάπης, δε θα ζητήσει με το ψέμα ναποκοιμήση το λαό παρά θα παλαίση για να τότε φωτίση, να του δείξη το δρόμο που φέρνει στην εύτυχία.

"Ω συνοδεία θλιμένη, του δικίου τον αγώνα
 σα θέλεις να κερδίσης, μη σούβεις και δειλιάς.
 Και πως θα διαφεντέψης με λυγισμένο γόνα
 τη μοίρα της δουλειάς;

-*

Τη δύναμή σου νοιώσε κ' ύψωσον προς τον ήλιο.
 Την πάναγνή σου ράτσα, τη σιδερένια ύγειά,
 Θεούς να τα λατρέψης. Του κόσμου βασίλειο
 ζωντάνεψε, ραγιά.

-*

Το πείσμα του δυνάστη, που τη χαρά μολεύει,
 τα λούλουδα σκοτώνει, στερεύει την πηγή,
 θα το συντρέψη, μάθε, το χέρι που δουλεύει
 κι άναμετρά τη γή.

(ΑΠΕΡΓΙΑ)

Μά οι μάζες κοιμούνται στον τόπο μας ύπνο βαρύ. 'Ο συγγραφέας της Ειρήνης δεν μπόρεσε να σαρώση το ψέμα και πεθαίνοντας δοκιμάζει την πί-

κρα νακούση πάλε τη βάρβαρη σάλπιγγα του πολέμου να σκορπάη τη στριγγιά της φωνή πάνω στη χώρα.

"Ω τη φωνή σου! άφόρεσμα στη χώρα
 που όρέγεται τρελό μεθήσι μ' αίμα.
 Κατάρα ή Νίκη, άνάδομα του ήζωρα.
 Με τα βιβλία δε σάρωσες το ψέμα...

(ΓΙΑ ΕΝΑ ΣΥΓΡΑΦΕΑ)

Μά όχι! 'Ο ποιητής θα παλαίση και στα τελευταία θα νικήση.

"Ω νέα ψυχή, που τίναξες τον τρόπο
 του δειλού, την άπάτη και το ψέμα,
 τό ζωντανό άγωνίσου τον αγώνα.
 Σ' ακολουθεί το φουσκομένο ψέμα.

(ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑ)

"Ο ποιητής πιστεύει σε μιά νέα ζωή. Μέσα στα πολύτροπα γυρίσματα του τρελού χορού, ή ψυχή του ή προφητική όραματίζεται την καινούργια πλάση.

"Ω ψυχή, χορευτέρα,
 του χρησιμού μαντεύτρα:
 ή 'Αρμονία την πλάση
 θα την ξαναπλάση.

— Σκλαβωμένε, άγνήσου.
 Ρημαγμένε, όργίσου.
 Με τη δύναμή σου,
 άνθρωπε, άναστήσου!

(ΣΕ ΡΩΣΙΑ ΧΟΡΕΥΤΡΑ)

"Ο Ρήγας Γκόλφης είναι ένας ποιητής με ξεχωριστή φυσιογνωμία. Έχει δηλαδή κείνο που πρέπει να έχει ένας τεχνίτης για να δικαιολογείται ή ύπαρξή του' την ξεχωριστή φυσιογνωμία. "Αν καθυστερή κάπως στην άψηλή, μεγαλόπνοη έμπνεψη, αν ή φράση του που τηνε χαρακτηρίζει μια έγκράτεια και μια κλασσική λιτότητα, δεν έχει πάντα τη χρειάζόμενη θερμότητα ή την εικονική λαμπρότητα μιας άχαλίνωτης φαντασίας, ή δεν άναδίνει τους κατά παράδοση μελωδικούς τόνους μιας πρόχειρης, εύκολης συγκίνησης, μά είναι πάντα ο ποιητής που ξέρει τί θέλει, που βλέπει τη ζωή από ώρισμένη γωνία, που τα αισθήματά του δεν άναβλύζουνε τυχαία παρά εινε άποτέλεσμα μιας ώρισμένης αντιμετώπισης της ζωής. "Επειτα μη ξεχνούμε πως ο Γκ. δουλεύει το στίχο με το σμιλάρι του λαξευτή, δημιουργεί πρότυπα, καινούριων τα παλιά μέτρα, με τρόπο που οι νέοι να βρίσκουνε μέσα στο έργο του το δάσκαλο του στίχου που τους χρειάζεται. "Ισως να μην υποτιούνται οι τι συνεισφέρει στην τέχνη μας ο Γκ. με το δούλεμα του άρτιου, του άψογου στίχου. "Άρτιος στίχος σημαίνει άρτια μορφή, σημαίνει πως ο τεχνίτης κατώρθωσε στην ιδέα του να δώση την τελειότερη έκφραστική μορφή. "Αν ή τέχνη είναι έκφραση, τότε ο Γκ. μπήκε στο βαθύτερο νόμά της. "Ακόμα ο Γκόλφης με την άπλή, Δωρική λιτότητα τέχνη του, που τηνε φλογίζει ως τόσο συχνά ο καημός του πάθους, μάς άνοίγει έναν καινούριο, άνεκμετάλλευτο, παρθένο, πλούσιο κόσμο όπου ή τέχνη μας φοβότανε ή ντροπέτανε ως τώρα να μπή. "Ο Γκ. έκανε τό άποφασιστικό βήμα. "Εσπρωξε την πόρτα και μπήκε. "Η ψυχή του λαού, ή άγνωστη και περιφρονημένη από τους ποιητές του φεγγαριού, του κυμάτου,

του κίτρινου φύλλου, Ή εκείνης, αρχίζει να κοιτάζεται με μάτι συμπονετικό.
"Ας μὴν ἀρνηθούμε τὴ δίκαια τιμὴ πρὸς κείνον πού εἶχε τὴν ἐμπνευσὴ νὰ τὸ
τολμήσῃ αὐτὸς πρῶτος.

-*

"Ἴσως δὲ θὰ εἶχε θέση μέσα σ' αὐτὴ τὴ μελέτῃ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Καρ-
θαίου. Ἡ ποίησις τοῦ κ. Κ. δὲν εἶναι διόλου σοσιαλιστικὴ. Μὰ οὔτε καὶ
μεῖς ἔχομε τὴν ἀξίωσις ἢ τέχνη νὰ εἶναι μόνο σοσιαλιστικὴ. Κεῖνο πού ζη-
τοῦμε εἶναι μόνο νὰ μὴν ἀγνοῖ ὁ τεχνίτης τὴ σύγχρονον ζωὴ ἔστω καὶ ἂν εἴ-
ναι νὰ καταλήξῃ σὲ διαφορετικὰ συμπεράσματα. Ὁ κ. Κ. μὲ τὴν ἄρτια μόρ-
φωσὴ του ξαίρει πολὺ καλὰ τὰ σύγχρονα προβλήματα μὲ τὴν διαφορὰ πὸς
ἢ λύση πού προτείνει γι' αὐτὰ ὁ σοσιαλισμὸς δὲν τὸν ικανοποιεῖ. Ὁ κ. Κ.
εἶναι ἀπὸ τὴν τάξιν ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων πού δὲν πιστεύουν πὸς τὰ συ-
στήματα δημιουργοῦνε τοὺς καλοὺς ἀνθρώπους παρὰ οἱ ἄνθρωποι κάνουνε
ἓνα σύστημα καλὸ ἢ κακὸ καὶ πὸς μὲ κακοὺς ἀνθρώπους κάθε σύστημα εἶ-
ναι προωρισμένο νὰ ναυαγήσῃ. Γι' αὐτὸ στὴ σοσιαλιστικὴ αἰσιοδοξία αὐτὸς
ἀντιτάσσει μιὰ πεσομιστικὴ ἐγκαρτέρησις.

Καὶ μόνο ὁ χοντροκέφαλος δὲ βλέπει πὸς ἀλήθεια
Εἶναι μονάχα τὸ κρασί, καὶ τἄλλα: παραμύθια.

(ΜΑ ΑΦΙΣΣΕ ΤΑ ΠΑΡΑΠΟΝΑ)

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν κ. Κ. εἶναι ἓνα σκουλήκι κ' εἶται δὲν ἀξίζει
καὶ πολὺ ἢ φροντίδα γιὰ τὴν εὐτυχία τῆς ζωῆς.

Τὸ γάτο γάτο τί εἶναι ἢ γῆ, παρὰ ἓνα πορτοκάλι
Πού μούγλα ἀπ' τὴν πολυκαιριὰ στὴ φλούδα του ἔχει βγάλει...
Καὶ μὲς στὴ μούγλα περπατοῦν κάτι μικρὰ σκουλήκια,
Πού γι ἀνθρωπότητες μιλοῦν καὶ ἄλλα μασκαρωμένα;

(ΤΟ ΚΑΤΩ ΚΑΤΩ ΤΙ ΕἶΝΑΙ Η Γῆ)

Ἄφοῦ ὅλοι θὰ ξεχαστοῦμε γιὰ νὰ θρηνοῦμε γιὰ τὴν ἀθλιότητα
τῆς ζωῆς :

Μιὰ μέρα οἱ νηστεμένοι κ' οἱ χορτάτοι
Στῆς λησμονιάς θὰ γείρουν τὸ κρεβάτι.

(Ο ΜΑΑΡΜΠΑ ΠΟΘΗΤΟΣ)

Ἡ ματαιότητα τῆς ζωῆς μᾶς ἐξομοιώνει ὅλους.

Κ' οἱ δίκαιοι κ' οἱ ἁμαρτωλοὶ, κ' οἱ πλούσιοι κ' οἱ ζητιάνοι
Μὲ τὸ ἴδιο μαυροζάραβο θὰ μποῦμε στὸ λιμάνι.

(Ο ΓΕΡΟΣ ΣΑΝΑΓΕΜΙΣΕ)

Ὁ ἄνθρωπος τοῦ γάκου ἀγωνίζεται δίχως καλὰ καλὰ κ' αὐτὸς νὰ ξαί-
ρη τί θέλει.

Μηδ' αὐτὴ (ἢ θάλασσα) πού δέρονται
Ξαίρει τί γυρεύει,
Μήτ' ὁ δόλιος ἄνθρωπος
τί τονὲ παιδεύει.

(ΤΡΙΚΥΜΙΑ)

Ὁ σκοπὸς μας λοιπὸν εἶναι νὰ περάσωμε μιὰν ὥρα ἀρχήτερα ἀπὸ τὴ γῆ.

Γοργὰ στὸν κόσμον προσπερνοῦν ἢ θλίψη κ' ἢ χαρὰ
Προσπερνα τον καὶ σὺ δὲν εἶναι τίποτα.

(ΠΡΟΣΠΕΡΝΑ)

Ἄφοῦ εἴμαστε περαστικοί, ἀφοῦ ἢ μόνιμη εὐτυχία εἶναι ἓνα ὄνειρο
ἀπατηλὸ, γιὰ νὰ μᾶς βασανίξῃ ἢ σκέψη :

Σὰ νέφος πουπουλένιο, φωτερό
Στὸν οὐρανὸ καὶ τὴ ζωὴ θωροῦ.
Κι οὔτε ροιτὸ γιὰ νὰ πὸς γερεῖ
Καὶ πού περνᾷ.

(ΟΠΩΣ ΤΟ ΚΥΜΑ)

Μόνο στὸ κρασί καὶ στὸ γλέντι θὰ μπορέσωμε νὰ βροῦμε μιὰ πρό-
σκαιρη εὐτυχία.

Κράξε λαγοῦτα καὶ βιολιά, καὶ γέμισ' τὸ ποτήρι,
Τραγοῦδι οἱ πόνοι νὰ γενοῦν κ' οἱ θλίψεις πανηγύρι!
(ΑΦΟΥ ΞΑΣΑ Ο.ΤΙ ΠΡΟΣΜΕΝΑ...)

Ὡς τόσο ὅ,τι ψεύτικο, ὅ,τι σκληρὸ ὑπάρχει στὴ γῆ, τονὲ συγκινεῖ γιὰ
ἢ πεσομιστικὴ φιλοσοφία μὲ τὸ εἰρωνικὸ τῆς ἀναγέλασμα κρύβει ἓνα μεγά-
λο ποσὸ ἀνθρωπισμοῦ.

« Ἄκου! φωνάζει ἢ σάλπιγγα
Τοὺς γενναίους γιὰ τὴ μάχη,
Ποῦναι οἱ καρδιές τους σίδερον
Καὶ τὰ κορμιά τους βράχοι!

« Ἄκου! ἀλαλάζει ὁ πόλεμος,
Μισεῖται ὁ ἀνθὸς τοῦ τόπου!
Φωτιὰ ἢ ἀγάπη γίνηκε
Μὲς στὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου.

« Ἄκου! φωνάζει ἢ σάλπιγγα...
Ποῖος εἶναι αὐτὸς πού σκύβει
Στὰ κροτάλια τὸ ἀτόμερο
Καὶ τὰ δάκρυά του κρύβει;»

(ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΙΑΙ)

Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ θὰ τὸ ὑπόγραφε κ' ἓνας σοσιαλιστής. Ὁ κ. Κ. δὲν
εἶναι βέβαια πατριδολάτρης μὲ στενὴ ἔννοια καὶ γι' αὐτὸ βλέπει τί κρύβεται
πίσω ἀπὸ τὸ λαμπερὸ ὄνομα τῆς ἀστικῆς πατρίδας.

Ἡ πατρίδα ἀρρώστησε
Ξεφυγᾷ, πεθαίνει...
Κόττα πόσοι κόρακες
Εἶτανε κρυμμένοι!

Ἡ πατρίδα σείστηκε
Κ' ἔρρεψε συντριμμὶ...
Κόττα πὸς μυρίστηκαν
Ὅλοι τους φορήμι!

Κόττα πόσοι κόρακες
Εἶτανε κρυμμένοι!...
Ἡ πατρίδα ἀρρώστησε,
Ξεφυγᾷ, πεθαίνει!.

(ΚΟΡΑΚΕΣ)

Είναι ή ίδια αντίληψη που έχει για την πατρίδα κι' ο σοσιαλισμός. Σιγά σιγά ο πεσσιμισμός του ύψώνεται σ' ένα όνειρο παγκόσμιας αγάπης που γαλουχεί από αιώνες όλες τις ευγενικές ψυχές.

"Ενα άγιο, μυστικό, σ' όλη την πλάση
Θαμπό υπερκόσμο φώς. Ειρήνη πάσι!

(ΟΝΕΙΡΑ ΑΓΑΠΗΣ)

Η τέχνη του κ. Κ. μιá τέχνη αύστηρά προσωπική, γεννάει πολλές αντίρρησης στη δύσκολη εποχή μας. Η αλήθεια είναι πως ο κ. Κ., ποτισμένος από "Αίνε και Γκαίτε πρό πάντων, φέρνει στην Έλληνική τέχνη κάτι καινούργιο, κάτι ολότελα δικό του. Είναι κι' αυτός ένας ποιητής με ξεχωριστή φυσιογνωμία που αν ήθελα να τον συγκρίνω με κανέναν, μόνο με τους αρχαίους ελεγειακούς βρίσκω πως παρουσιάζει κάποιες αναλογίες. Πολλές φορές διαβάζοντας στίχους του μου ήρθαν στο νου τ' όνόματα του Θέογνη, του Συμωνίδη. Η ποιήσή του έχει μιάν ανεπιτήδευτη όμορφιά, κάποιαν αρχαϊκή απλότητα που αν ήθελε να ζητήσει κανείς το βαθύτερο μυστικό της δε θα τ' όβρισκε στην άγνοια των κανόνων της άριστης τέχνης, που χαρακτηρίζει τους αντιπρόσωπους της αρχαϊκής τέχνης, παρά το αντίθετο στη μυστική προσπάθεια του σοφού τεχνίτη που χοριάτος και μπουχτισμένος από τεχντροπίες και καμώματα, προσπαθεί να ξαναγεύσει στη φύση, να ξαναγίνει άπειριτος και φυσικός όπως ο πρώτος άνθρωπος, να δώσει στην τέχνη του τήν πιο λιτή και άτλη εμφάνιση. Κι' αυτό είναι κάτι σημαντικό.

—*

Και στο βιβλίο του κ. Κυριαζή βρίσκω ποιήματα που αντιπροσωπεύουν τη σοσιαλιστική ιδεολογία. "Όπως οι σοσιαλιστές και ο κ. Κ. όνειρεύεται μιá κοινή πατρίδα.

"Ηρωας εγώ, πατρίδα μου, για σένα
δε θα πάω ταπεινά να πολεμήσω
θνητός εγώ, θνητή την Άλλη γέννα
με το τραγύ και τ' άκαρδο το μίσο.
Δόξα και Νίκες εγώ θα σου χαρίσω
με το νου, με την καρδιά και με την πέννα.
Τή δική σου σκλαβιά θα πρωτολύσω.
Τά σύνορα πλατειά, μεγαλωμένα.

(11).

Άρχίζει λοιπόν κ' ή Έλληνική ποίηση να σκέφτεται πάνω στο σκληρό πρόβλημα του πολέμου κ' ή σκέψη της είναι μιá καταδίκη των καπιταλιστικών πολέμων και τ' όνειρο μιás παγκόσμιας αδερφωσύνης.

"Ενα χορό ή ζωή γλυκά να σταίνη
μ' ένα κλωνάρι, στην κόμη, έληας, τη ρούσα
ιέρεια της Χαράς. Ειρήνη. —Μούσα. (17)

Δεν τον έξοργίζει μόνο ή βάρβαρη συνήθεια του πολέμου παρά κ' ή ψεύτικη, ή κρατική Δικαιοσύνη, το όπλο αυτό των ισχυρών για να επιβάλλονται στους αδύνατους.

Μά εγώ, κριτής σας, ποτές κ' επικριτής σας,
κατάδικοι φτωχοί, βαρυστοιίντες.
Όχις τ' άδίκρα σας μέσα μου κι' αστρίτες.

"Η Μοίρα κ' άγ, μαρία όργης και λύσας,
σας σύντριψεν, όμως για σας έντός μου
τρέμει ή "Αγάπη. "Ο νόμος ό δικός μου! (30)

Κι' όμως; να πλήθη δε βλέπουνε, δε συγκινούνται, δεν προστατεύουνε ούτε κείνους που θυσιάζονται για την ευτυχία τους.

"Ανίδεια κ' άνέγνωμα τ' ά πλήθη
στη βρώμα μέσα πνίγονται του δρόμου.

Ποιός να με νιώση, να μ' απολυτρώση;
να ρθή νερό στη δίψα μου να δώση
το δίκιο, τήν αλήθεια και τή γνώση; (6).

Γιατί ή Κοινωνία δεν είναι μόνο τυφλή. Είναι και σκληρή στα ίδια τ' ά θύματά της.

Αυστηρισμένη γυναίκα, που σε δέρνει
της άτιμίας το κύμα. Η Κοινωνία
ούτε και τόνομά σου δεν προσφέρει,
της ήδονής δουλεύτρα. Παναθλία! (20).

Μά ό ποιητής που βλέπει τήν κοινωνική άδικία και ψευτιά, στον πόλεμο, στο γάμο, στην έπίσημη Δικαιοσύνη, σ' ά να μην έχει ξεκαθαρίσει ακόμα μέσα στο μυαλό του τόν τρόπο μιás δυνατής έξυγίανσης. Πότε πιστεύει πως κάποια Μοίρα όρίζει τή ζωή.

Μάταιο λογιάζω της ζωής τόν κόπον
που την καρδιά τ' ανθρώπου τήν ξεσκίζει.
"Απάνο από καιρό, ξαίρω, και τόπον
κακούργα κάποια Μοίρα πως όρίζει.

Ψεύτρα ζωή και Μοίρα των ανθρώπων
χαμένα όσα κανείς για σας πασκίζει. (22).

"Ενώ ή Μοίρα αυτή δεν είναι τίποτις άλλο παρά ή "Αδικία που ή βία της άρχουσας τάξης καθιέρωσε, άτιμάζοντας τή ζωή. Πότε πάλι πέφτει στην άπελπισία.

"Όνειρο πλάνο. Των όλων αδελφότης (17)

Τή στιγμή που τ' όνειρο αυτό ζωώνει να γίνη πραγματικότητα.

"Ετσι αγνάτα στη συνειδητή ιδεολογία του Γκόλφη και του Καρθαίου, —του πρώτου που περιμένει από πουθενά τίποτα, —αντιτάσσεται ή κάπως άκυθόριστη ιδεολογία του κ. Κυριαζή που πιστεύει κι' αυτός στην ύπαρξη της κοινωνικής "Αδικίας μά για τ' ά μέσα της θεραπείας δεν έχει μορφώσει άκόμη μιá όρισμένη γνώμη. Κι' όμως ένας άνθρωπος που τόσο βαθιά νοιώθει τή κοινωνική άδικία και τήν ψευτιά, λίγο να θελήσει να σκεφτεί έξω από τους παραδομένους τύπους, θα βρή πως σήμερα δεν υπάρχει άλλο φάρμακο έξω από τόν σοσιαλισμό, που χτυπώντας τόν κακό στη ρίζα γιατρώνει τ' ά διάφορα νοσηρά φαινόμενα — εκδήλωσες απλές μιás παλαιάς, βαθειάς άρρώστιας.

"Αντίθετη προς τήν τέχνη του κ. Καρθαίου, που προσκορεύει σε πολλές αντίρρησης, ή τέχνη του κ. Κυριαζή βρήκε μόλις πρωτοπαρουσιάστηκε μιá όμόθυμη θερμή ύποδοχή, πράμα άσυνήθιστο για έναν πρωτοφανερωτο ποιητή. "Ομολογώ πως ή άνεπιφύλακτη αυτή έπιδιοκμασία για

το ποιητικό ταλέντο του κ. Κ. δεν είναι διόλου αδικιολόγητο. Ο κ. Κ. συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά ενός αξιου τεχνίτη που η σημερινή του εμφάνιση μας δίνει το δικαίωμα να έχουμε και περισσότερες αξιώσεις και να προβλέπουμε δικαιολογημένα σε μιὰ ποιητική αριότητα. Μια λεπτομερέστερη ανάλυση του ποιητικού έργου του κ. Κ. ξεφεύγει από τα περιορισμένα όρια αυτού του άρθρου.

-*

Ο κ. Πάνος Ταγκόπουλος, ο νεότερος ανάμεσα στην ποιητική οικογένεια, μεθυσμένος από την απόλαση της ζωής και της φύσης, δε βρήκε ακόμα τον ειδικό χρόνο να σχοληθῆ συστηματικά και συνειδητά με το κοινωνικό πρόβλημα αν και στην κοινωνική του εμφάνιση έχει να επιδείξει μιὰ σοσιαλιστική δράση. Μὰ σὰ νέος που του πλημμυρίζει ἡ ζωὴ τὸ αἷμα και τὸ φλογίζει, δεν μπορούσε νὰ περάση ἀσυγκίνητος μπρὸς στὸ δυνατό ἐργάτη με τὰ σιδερένια μπράτσα που τονὲ λυώνει ἡ δουλειὰ και ἡ πρόληψη.

Χαρά ἢ χαρὰ στὴ νέα ζωὴ! Φῶς μες στὸ φῶς τὰ νιάτα,
τ' ἀδάμαστα θεριά!

νὰν τὰ φιλήσω ὅταν χτυποῦν ἀσπένδια κι ἀκράτα
τὴν πρόληψη, με τῆς ὀρμῆς τὰ νέα κι ὠραία σφυριά.

Φιλῶ σε, ἐργάτη ἀκούραστε, που ὀλημερίς ἰδρώνεις
στὸ μαῦρο χαλκοεργεῖο,
και με τὴν πιὸ παρθένα ὀρμὴ χτυπᾷς, βαρῶς και λυώνεις
τὸ σίδερο τ' ἄδρό!

(ΦΩΣ ΜΕΣ' ΣΤΟ ΦΩΣ III.)

Ἡ ψυχὴ του που ἀπλώνεται πλατιά πάνω στὸν κάμπο και στὸ βουνὸ
ζητάει νὰ γλυτώση ἀπὸ κάθε περιορισμό.

...Ζευγάδες, ὑλοτόμοι,

στὸν κάμπο ἢ στὸ βουνό,
με τὸν ἄλετρι ὀργώνουνε, και με τσεκούρι οἱ Νόμοι
σφωιάζονται σὰν ἔλατα στὸν πλάστη χαλασμό.

Βέβαια οἱ Νόμοι αὐτοὶ που με τὸ τσεκούρι του ὁ ἐργάτης σφωιάζει
κάμω, δεν μπορεί παρὰ νὰ εἶναι οἱ ἀστικοὶ νόμοι γιατί ἀπόλναι τὸ Νόμο
δεν μπορούμε νὰ τονὲ χτυτήσουμε ἀφοῦ νόμος σημαίνει Ἄρμονια, Ρυθμός,
ἄμα θεμελιώνεται πάνω στὴν Ἀλήθεια και στὴ Δικαιοσύνη.

Ὁ ποιητὴς που γνώρισε με τὰ ἴδια του τὰ μάτια τὴ φρίκη του
πολέμου, κλαίει πάνω στὰ θλιβερὰ συντρίμια ἐνὸς χαλασμένου χωριοῦ μὰ
ἀποφεύγει νὰ μᾶς φανερώση τὴ φιλοσοφία του γιὰ τῆς ἀφορμῆς που
δημιουργοῦνε αὐτὲς τῆς τραγικῆς εἰκόνας.

Χωρὸ με τὴν ἀγοάμπελη ζωσμένη γύρα-γύρα
στὰ χαλασμένα στίβια σου και στὸ λευκὸ ἐξοκκλήσι,
ποιὰ μοῖρα τάχα σου κρατᾷ τὴ σφαλισμένη θύρα
και δεν μπορεί στὴν Ἄνοιξη κάποια ζωὴ νὰ ὀρμήση;

(ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ)

Αὐτὴ ἡ Μοῖρα που γεννάει τὴν ἀπορία του ποιητῆ εἶναι ἀπλούστατα
ὁ καπιταλιστικὸς Ἱμπεριαλισμὸς, — ὅπως σωστά τὸ παρατήρησε ὁ Γκόλφης. —
που δὲ βλέπει, που εἶναι ἀνίκανος νὰ ἐχτημήση και νὰ σπλαχνιστῆ τὴν
ὀμορφιά του μικροῦ χωριοῦ γιατί μόνο τὸ ὕλικό του σφῆρο ἔμαθε νὰ
διακρίνη και νὰ σέβεται.

Ὁ ποιητὴς ζεῖ ἀκόμα τὴν ξεννοιαστὴ ζωὴ τῆς νιότης. Με τὸν καιρὸ
ἄμα χορτασμένος καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόλαση, θάπορασιση νὰ συγκεντρωθῆ στὸν
ἑαυτὸ του και νὰ παρατηρήση με μάτι ψυχραιμότερο κι ὀπλισμένο τὴ
ζωὴ που τὸν τριγυρνᾷ, τότε δεν μπορεί παρὰ νὰ φτάση κι' αὐτὸς μοιραῖα
στὸ συμπέρασμα πὸς μόνο τὸ σοσιαλιστικὸ ξανακαινούριωμα θὰ ξαναδώση
στὴ ζωὴ τὴ χαμένη ὕγεια τῆς και τὴν ὀμορφιά τῆς. Τὴν ἐλπίδα αὐτὴ μου
τινὲ γεννᾷνε τὰ λίγα μὰ γενναῖα στοιχεῖα που ξεχωρίζω σήμερα σαραμένα
στὸ βιβλίο του και που δείχνουνε πὸς ὁ νεαρὸς αὐτὸς ποιητὴς με τὴν
πλούσια ποιητικὴ φλέβα που κάνει τὸ στίχο του ν' ἀναβρίζη σὰ γάργαρο
νεράκι μεσα ἀπὸ τὴν πηγὴ του δάσους, ὁ παραδομένος στὸ μεθῆσι του
ἔρωτα και τῆς φύσης, δὲ μένει ἀδιάφορος κι' ἀσυγκίνητος και μπρὸς στὸν
κοινωνικὸ πόνο.

-*

Ἀπὸ τὴν σύντομη αὐτὴ ἐπισκόπηση πούγινε μόνο ἀπὸ τὴ σοσιαλι-
στικὴ ἄποψη, φαίνεται πὸς ἡ νεαρὴ μας ποίηση καὶ ἄρχισε νὰ ὀπλοτεῦ-
ται ἀπὸ ὅ,τι γίνεται γύρω τῆς. Ἀπὸ τὴν πολύχορδη λύρα τῆς παγκόσμιας
τέχνης, δὲ φθάνουνε σήμερα σὲ μᾶς παρὰ κάποιες σφυσμένες νότες. Τὸ
βῆμα τῆς κλονισμένο κι' ἡ ματιά τῆς δειλὴ σὰν ἄνθρωπος που πρωτομπαί-
νει σὲ καινούριο, ἄγνωστο κόσμο. Σὰ νὰ φοβάται και σὰ νὰ ντρέπεται νὰ
διακηρύξη τὴν πίστη τῆς. Ὀδηγὸς τῆς ἀκόμα κι' ἐμπνευστὴς πιὸ πολὺ τὸ
αἴσθημα που δεν τὸ τόνωσε και δεν τὸ καθοδήγησε ἡ αντικειμενικὴ παρα-
τήρηση και τὸ φῶς τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας—μιὰς ἀπαραίτητης βάσης
γιὰ κάθε εἶδος πνευματικῆς δημιουργίας. Ζοῦμε σήμερα σὲ μιὰν ἐποχὴ ὅπου
τὸ αἴσθημα πρέπει νὰ παίρνῃ γιὰ συμβουλάτορά του τὴν ἐπιστῆμη γιὰ νὰ μὴν
ἀποπλανηθῆ σὲ κοσμοὺς ἀσύστατους. Δεν εἶμαι ἀπελπισμένος. Ὅσα συλλο-
γῆμα πὸς δεν ἔγινε τίποτα, ἢ σκεδὸν τίποτα, γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ ἀνατροπὴ
αὐτοῦ του τόπου, δὲ βροῖσω ἀδικιολόγητη τὴν καθυστέρηση τῆς τέχνης
μας. Δημιουργοῦνται μέρη τῆς μέρη κι' ἔδω οἱ ἀναγκαῖοι κοινωνικοὶ ὅροι
που μᾶς ἐπιτρέπουνε νὰ ἐλαττώμε μιὰ γλήγορη σοσιαλιστικὴ ἄνθηση 1).

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ

*) ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

Ὁ συνεργάτης μας κ. Παρορίτης θὰ τὸ βρῆ, εἴμαστε βέβαιοι, πολὺ
φυσικὸ ἂν, κάτω ἀπὸ τῆς γνώμης του και τῆς κρίσης του γιὰ τὴν τέχνη και
τοῦς ποιητῆς που σχολιάζει, σημειώσωμε μερικῆς δικῆς μας ἀντιλήψεις που
δὲ συμφωνοῦν με τῆς δικῆς του. Μέσα σ'ένα περιοδικὸ που γιὰ μᾶς εἶναι
ἔργο ἀνθρώπων συνδεμένων με κοινῆς πιστεῖς και ἀντιλήψεις—και ὄχι
δημόσιος δρόμος πατημένος ἀπὸ ὄσους σπείρει ὁ ἄνεμος—οἱ συνεργάτες,
συγγενεῖντας με τὸν τρόπο που εἴπαμε, μποροῦν νὰ χωρίζονται σὲ ὀρι-
σμένες ἀπόψεις και κρίσεις και νὰ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ λένε τὴ γνώμη τους,
ὅπως κι' ἐκεῖνοι που διαφωνοῦν νὰ δηλώνουν εἰλικρινῶς τὴ δικὴ τους. Καὶ
ὅταν πρόκειται γιὰ τόσο σπουδαῖο ζήτημα ὅπως εἶναι ὁ ὀρισμὸς τῆς τέχνης,
ἢ διαφωνία, ἂν ὑπάρχη, πρέπει νὰ διαδηλώνεται. Ἡ δουλειὰ μας δεν εἶναι
πὸς νὰ φειδόμεσαστε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον με ἀμοιβαῖες ὀποχωρήσεις, ἀλλὰ ν'
ἀναζητοῦμε τὴν ἀλήθεια ἔστω και ἐναντίον τὸν συντρόφον μας.

Ὁ κ. Παρορίτης πιστεύει σὲ μιὰ «τέχνη σοσιαλιστικὴ». Γιὰ μᾶς,
καθαρὰ και ἀπερίφραστα, «τέχνη σοσιαλιστικὴ» δεν ὑπάρχει. Ὑπάρχει τέχνη
ἀπλῶς, που εἶναι ἡ ἀνασπένθεσις τῆς ζωῆς μεσ' ἀπὸ τὸ ὄραμα του καλλιτέχνη.

Ξεκινώντας απ' αυτόν τον πολύ γενικό ορισμό, λέμε πώς υπάρχουν καλλιτέχνες που, σκυμμένοι στους χτύπους της καρδιάς τους, δεν κάνουν άλλο παρά να θεώνται τον άφαλό τους, άναμασσώντας, άφου χωρίσουν την κάθε τριχα του αισθήματός των σε σαρανταπέντε κομμάτια, δεν ξέρω ποιά στείρα λεξιλογική ώραολογία... Και υπάρχουν καλλιτέχνες που σηκώνοντας βαρεία άποστολή, που δεν εδιάλεξαν, που τους εδόθηκε, δέχονται μέσα τους τον αντίλαλο της έποχής τους και των ανθρώπων, των αδελφών τους και λαχταρούν να δημιουργήσουν για να θρέψουν τον κόσμο με την αγάπη της ζωής, την αγάπη της όμορφιάς και με την πίστη στην άέννητη ανθρώπινη άντοχη, μέσ' από δοκιμασίες και ώδινες, προς τη νίκη.

Η τέχνη δεν έχει άλλο περιεχόμενο από τη ζωή. Κι ενόσω βυζιάνει ό καλλιτέχνης από τά γνήσια μαστάρια της ζωής, όποια απ' τις εκδηλώσεις της κι αν είναι που τον τραβάει, όποιο κι αν είναι το αισθημα που κυριαρχεί τό έργο του και του προσδίνει τον γενικό τόνο ή τον άρχιτεκτονικό τύπο, ή δημιουργία του είναι τέχνη.

Η τέχνη όντας ζωή, ανθρώπινη ζωή, δεν υπάρχει έξω χώρου και χρόνου. Ζυμώνεται και διαμορφώνεται μαζί με τις ανθρώπινες κοινωνίες και τις άνυληψεις τους μέσα στην ιστορική ανέλιξη τους. Και ή τέχνη ή γνήσια καθρεφτίζει άκριβώς και εκφράζει, μαζί με την άόρταστη άνάγκη των ανθρώπων για τό άρμονικό, τό μυστικό και τό πλάνο, τους άγώνες τους και τά ιδανικά τους μιας έποχής.

Έτσι ό καλλιτέχνης σήμερα δεν μπορεί να μην άντιλαλήσει μέσα στο έργο του τό μεγάλο κοσμολογικό άναβρασμό των κοινωνιών, να συγκινηθή από την πάλη των λαών, από τις φρικτές δυστυχίες που απείρει άνάμεσό τους ό πόλεμος και να συνθέσει τά αισθήματα που γεννούν αυτά τά τεράστια γεγονότα μέσα σε καλλιτεχνικές δημιουργίες.

Μόνον έτσι άντιλαμβάνομαστε την τέχνη που τροφοδοτείται από τις άγαπητές ιδεολογίες μας, όχι με τρόπο λογικευτικό και με την πρόθεση να ύποστηρίξει όρισμένα δόγματα, όσο αυτά κι αν μας φλογίζουν τό νοϋ, αλλά από αυθόρμητη άνάγκη γεννημένη από άδερφωσύνη και αγάπη.

✱

Στη δική μας κρίση, χαρακτηρίζοντας τους ποιητάς που άναφέρει ό κ. Παρορίτης, φαίνεται πολύ έπεικής ή πολύ αισιόδοξος.

Στη γνώμη του για τό Ρήγα Γκόλφη θά είχαμε ν' άντιλέξομε ότι αν και ό ποιητής αυτός δείχνει αξιόλογη στιχουργική ικανότητα και γλωσσικό πλούτο, ή άτμοσφαίρα των τραγουδιών του είναι πνικτική ή διάθεσίς του, γεμάτη άνάτολιτικό μαράζι. Μεταχειρίζεται πάρα πολλούς ειδικούς όρους που πάει και τους έκζητά από την πλέον άσυνείθιστη λαϊκή γλώσσα των άγρών ή του 18ου αιώνος. Αν είναι επαναστατικός και φίλος της εργατικής ιδεολογίας, τά τραγούδια του δεν θά τραγουδήσει ποτέ ή εργατιά της Έλλάδος, γιατί ούτε τη γλώσσα του μιλεϊούτε τον κόσμο της ποιήσεώς του γνωρίζει.

Γιά τον Πάνο Ταγκόπουλο, τά τραγούδια του είναι βέβαια άκράτητα, όρμητικά σαν τά νειάτα, όμως όσο για την επαναστατικότητά του από πρό πάντων θέλει να σημειώση ό κ. Παρορίτης, δεν την αισθάνεται κανείς παρά κάπου κάπου σε πολύ μακρυνή ήχώ μέσα στην αισθηματική διάθεση του ποιητού. Πρέπει μολαταύτα να σημειώσω ότι στα Λυρικά του Πάνου Ταγκόπουλου βλέπω μίαν ειλικρινή ποιητική διάθεση που μπορεί, άφου δαμασθή και μεστωθή, ν' άποδώσει αξιόλογο έργο.

Ό κ. Καρθαίος είναι ό άναρχικός του αισθήματος, ό πεσιμιστής που επιγραμματίζει την désillusion. Όμως ή όλιγολογία του δεν είναι, μου φαίνεται, σωριασμένος ή πεσμένος πλούτος, αλλά ένδεια πάθους. Έπειτα ό άνθρωπος δεν είναι επαναστάτης, όσο και αν βρισκή τη ζωή και τους ανθρώπινους άγώνες μάταιους. Ίσως γι' αυτό άκριβώς.

Τόν Κυριαζή δεν γνωρίζω. Δέ μās έστειλε ακόμα τη συλλογή του κι από τά ποιήματα που δημοσίευσε στο «Νουμά» δεν κατόρθωσα να συγκρατήσω τίποτε, γιατί τά διάβασα πολύ βιαστικά.

Όστε τό συμπέρασμα που βγάξει ό κ. Παρορίτης από τη μικρή άνάλυση των τριών ποιητών του, έμεις θά τό γράφαμε πό δηλωτικό της άφασίας που χαρακτηρίζει την τέχνη στην Έλλάδα κατά τον πόλεμο και την κοινωνική ζύμωση που τον διαδέχθηκε.

M. ΠΕΡΙΔΗΣ

Η ΜΕΤΕΚΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Η Έθνοσυνέλευση συνεδριάζει. Η τυραννία όμως εξακολουθεί με τη μάσκα του κ. Γούναρη αυτή τη φορά. Δεν έγινε ως τά σήμερα καμιά συζήτηση που να δικαιολογή τον τίτλο της Συνακτικής Βουλής. Η χρεωκοπία του Κοινοβουλευτισμού έδω πέρα είναι φανερή, όλοφάνερη. Μά ούτε και ή Βουλή αυτή που ήρθε έπειτα από μιá λαϊκή θύελλα άνέδειξε κανέναν από τους πατέρες του Έθνους που να στέκη στο ύψος της άποστολής του, να ξέρη τί θέλει, τί λέει και τί άντιπροσωπεύει. Οι άρχηγοί πάλε των κομμάτων χειρότερα. Μικροί, με διανοητικότητα περασμένης έποχής. Μ' όλη τη φυσική φλυαρία τους είναι νάνοι, δέ βιάζονται να προχωρήσουν, να τραβήξουν έμπρός, ν' αφήσουν κάποια σημάδια στο πολιτικό τους πέρασμα. Προτιμούν τον άραμπά από τον ήλεκτρικό σιδηρόδρομο.

Ζούνε σε άλλην έποχή, δεν καταλαβαίνουν από τί κυριαρχείται ή σύγχρονη ζωή. Τά σύγχρονα κοινωνικά και πολιτικά ρεύματα τους άφισαν άσυγκίνητους. Είν' αλήθεια πώς άντιγράφουν νεωτεριστικές διατάξεις μεταπολεμικών συνταγματικών χαρτών. Άντιγράφουν όμως άπλως, παπαγαλίζουν, δεν πιστεύουν και δεν άφομοιώνουν μέσα τους τις νεωτεριστικές ιδέες. Γι' αυτό ή Βουλή ξαναθυμίζει την έποχή-περίοδο 97 - 98. Ξανάζησαν λησμονημένοι τύποι. Η πνευματική άρτηριοσκήλωση είναι τό παν μέσα σ' αυτήν τη Βουλή. Λεβίδης, Λεβίδαρος... να ό τύπος της Γ'. των Έλλήνων Έθνοσυνελεύσεως. Πολλοί κουνούν περιλυποι τό κεφάλι. Είναι οί άπογοητευμένοι βενιζελικοί από τις εκλογές της 1ης του Νοέμβρη. Οί διαβασμένοι που στο Βενιζελικό καθεστώς από μιάν ύποκειμενική στραβομάρα, από ένα πάθος εγκληματικό τά βλέπανε όλα μέλι γάλα. Ό λαός μας είναι χαλασμένος, άνίκανος για άνώτερα ιδανικά, άπροσάρμοστος στις νέες ιδέες, προσωπολάτρης, φιλομοναρχικός, όπισθοδρομημένος, φθέγονται. Και τά λέγουν αυτά εκείνοι που στά τρία χρόνια που διοικούσε την Έλλάδα δικτατορικά ό Βενιζέλος δεν έκαναν τίποτε, για να καλλιεργήσουν τις νέες ιδέες, να ξευνάξουν τό λαό απ' τη μούχλα της προσωπολατρείας. Έπειτα δεν σκέπτονται για να βρουν τό κακό στη ρίζα του. Τά βλέπουν όλα ύποκειμενικά μέσα στον κύκλο των δικών τους συμφερόντων. Είναι περίλυποι τάχατες για την πνευματική στείρωση της φυλής, για τό πνευματικό στάμάτημά μας και δεν μπορούν να καταλάβουν πώς ό,τι είχε να δώση ή αστική μας τάξη τό έδωκε. Η λογοτεχνία μας άγκάλιασε τις πατριωτικές παπαρδέλες και έδωκεν ό,τι μπορούσε να δώση. Η τέχνη γενικά τό ίδιο.

Σκαρφάωσε στο χορταριασμένο βράχο της Ακροπόλεως. Με πεκτημένη ταχύτητα πήγαμε χιλιάδες χρόνια πίσω. Άδιαφορήσαμε για το παρόν και το μέλλον.

Σήμερα μίαν άλλη τάξη προβάλλει με δικαιώματα, σαρωμένη από τον οικονομικόν αγώνα των τάξεων, ή εργατική. Θεμελιώνει με το κίνημά της την αυριανή αναγέννηση. Σαρώνει την ελληνική κοινωνία προς τη ζωή, προς το φώς, προς την κίνηση. Όταν το ελληνικό κίνημα πάρει την οριστική του διαμόρφωση όταν βγή από την προϊτόγονη εξέλιξή του, όταν οργανωθεί και πάρη ομοιόμορφη πολιτική εμφάνιση τότε τα πράγματα θ' αλλάζουν. Ως τότε σήμερα οι λίγοι γραμματισμένοι που καταλυόταν την εργατική ιδεολογία την επρόδωκαν. Δεν είν' υπερβολή πως ένας ολόκληρος κόσμος γεννιέται στην Ελλάδα. Η αυριανή εμφάνιση της εργατιάς σ' όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις θα είναι ένα γεγονός. Χθές και σήμερα μία χούφτα τίμιων αγωνιστών καταλύουν με άσπυλμένα θέληση κάτω από στερήσεις και πένσεις όλες τις σκοιριές (πατριωτικές, πολιτικές, κοινωνικές) της εργατικής τάξης. Δημιουργούν με την βοήθεια των οικονομικών δυνάμεων και των νέων συνθηκών των συνειδητών εργατών. Τον εργατή (τραμβαρέρη, μηχανουργό, μεταλλουργό) που δέν θά φωνάζη «Έρχεται», που από το Σωματείο του θά ξεκεριάση τις εικόνες εκείνες που συμβολίζουν την εκμετάλλευση, την αδικία, τις φεουδαρχικές και άστικές προλήψεις.

Και θά γίνη αυτό μιά μέρα.

Οι Βενιζελικοί βιάζονται—ή μάλλον θέλουν για λόγους κομματικής αυτοσυντηρήσεως—να συντομεύσωμε το χρόνο, να τραβήξωμε το σχοινί, να κάνωμε ό,τι έκαναν άλλου σ'ε τριάντα χρόνια να το κάνωμε έμεις σ'ε μήνες.

Είναι ανυπόμονοι γιατί είναι κατεργαρείοι. Πάνε με ύπολογισμό. Θέλουν το εργατικό κίνημα γαί πρόχωμα. Μά πέρασεν η περίοδος της παιδικής ηλικίας του εργατισμού, περίοδος που μπορούσε να εύννηση τα σχέδια των διαφόρων συμπαιθούντων δηθεν την εργατιά κοινωνιολόγων και άριβιστών. Τώρα περνάμε μιά περίοδο ανασυντάξεως, αναδημιουργίας, περίοδο ξεκαθαρίσματος. Η αλήθεια είναι πως ακόμα υπάρχει πολλή στοιχεία μέσα στο εργατικό κίνημα, κίτρινα, άσυνείδητα, πουλημένα σ' άστικά κόμματα που δέν αφήνουν εύκαιρία να τους περάση χωρίς να εργαστούν για το πούλημα του Αλφρα ή Βήτα σωματείου στις άστικές φατρίες, μά και τα στοιχεία αυτά μέσα με την ημέρα ξεπέφτουν, ρεζιλεύονται, διώχονται από την εργατική οικογένεια.

Οι δικαστικές και άστυνομικές καταδιώξεις από την άλλη μεριά πήραν μιά τέτοια έκταση που κοντεύουν τυπικώς να διαλύσουν πολλά σωματεία στη Θεσσαλία και Μακεδονία. Το κόμμα του κ. Γούναρη σ'η Θεσσαλονίκη όργάνωσε τους Έλληνες «φατσοί», την «Μακεδονική Νεολαία» όπως τη βάφτισαν οι γουναριζοί κομματάρχοι, έκδοση Γουναρίων βελτιωμένη. Και μ' όλες αυτές τις καταδιώξεις το κίνημα δέ σταματά, τραβίει το δρόμο του. Αν υπήρχε μάλιστα μεθοδική σοσιαλιστική φιλολογία τα πράγματα θά ήταν διαφορετικότερα. Η εξέλιξη ταχύτερη. Επίσης αν υπήρχεν επαναστατική φιλολογία (στο λογοτεχνικό είδος) σήμερα με την καλλιερρημένη άποιοτροφή της λαϊκής μάζας κατά των πολιτών κι έστρατιωτών οι άνωπτακτοι θά ήταν ακόμα πολύ περισσότερες χιλιάδες από ό,τι είναι σήμερα. Δεν υπάρχουν βίλια μέσα και οι επαγγελματικές οργανώσεις έχουν στραγγίσει από τους διαρκείς έράνους. Στο Βόλο μοναχά φυλακιστήκανε 120 κι ακόμα σήμερα είναι καμιά πενήνταριά μέσα χωρίς βούλευμα, χωρίς

σοβαρή κατηγορία, χωρίς τακτική ανάκριση. Εκεί η δικαιοσύνη έγινε όργανο του «Έμπορικου Συλλόγου». Σήμερα τα «δικαστικά άσχημα» συνεχίζονται με άδιαντροπά σ' όλην την Ελλάδα. Σ'ε διάστημα έξι μηνών που διοικεί τη χώρα ο παλαιοκομματισμός ή εργατική τάξη αντίκρουσε πρωτοφανείς και άγριους επίσημους και ανεπίσημους διωγμούς.

Έπειτ' απ' όλα αυτά αντίκρύζει κανείς μιά έκρυθμη κατάσταση. Πού πήμε; είναι το έρωτηματικό των Βενιζελικών. Πού είναι ή πνευματική παραγωγή μας; είναι ή ανήσυχη άπορία των γραμματισμένων. Αλήθεια παρατηρεί κανείς μιά στασιμότητα. Η Έθνοσύλευση συνεδριάζει. Μά ούτε μία άπολύτως συζήτηση άνοίχτηκε σοβαρή στον τύπο για τα ζητήματα που έχει να λύση. Έπιστημονική κίνηση μηδέν. Νέκρα και μουχλα.

Από την άλλη μεριά ο μικροαστικός κόσμος άγαναχτεί, δυσφορεί. Είν' άπογοητευμένος από όλα τα κόμματα, τους κομμουνιστές τους φοβάται. Δέ ξέρει καλά τί θέλει. Ζητεί άγνωφα σωτηρίας.

Η μόνη τάξη που φαίνεται πως ζει, κινείται, δρᾶ, είναι ή εργατική. Αντί να της βγαίνουν το σάβανο της με τους διωγμούς οι άστοί, το μέλλον θά δείξη πως αυτή ύφαινει το σάβανο της μουρξουαζίας. Εκείνο όμως που βλέπει κανείς από τώρα καθαρά είναι μιά σοβαρή «κρίση» που περνάωμε. Ένα βουγγαίο υπόκωφο άκούεται εκ των κάτω. Αργά ή γρήγορα θά ξεσπάση σ'ε λαϊκή θύελλα. Αυτό μπορεί να το προβλέψη κανένας χωρίς να είναι προφήτης.

ΑΘΗΝΑ, ΜΑ'ΙΟΣ 1921.

Π. ΧΑΛΚΟΣ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ P. J. JOUVE

Να εύλογήσωμε τον πόλεμο που φανέρωσε στον έαυτό τους μερικές πλούσιες συνειδήσεις, μερικές δημιουργικές δυνάμεις; Γιατί είναι πιά βέβαιο πως σ'την κρίση που προκάλεσε ή αίφνητο, άτέλειστη πομπή του, καρδιές διλωμένες στην άσγη ωρομάδα τους, άναπέταχθηκαν με σφρίγος κι έπλασαν έργα τρεμάμενα από πάθος, άγάπη κι επαναστατικότητα.

Ο Ρ. J. Jouve ποιητής με άτομικότητα που τις παραμονές του πολέμου άναζητούσε το δρόμο του, πληγώθηκε ως σ'τη ρίζα του άνθρωπισμού του απ' την άδελφοκτονία του 1914, έκλαψε, έπόνεσε και ξεπέταξε στο φώς τραγούδια έκκενικά της άγάπης ή γεμάτα άγανάκτηση και, μπροστά σ'τη βλακώδη άνωσθησία του κόσμου, σαρκαστικά, ξόφρηνα.

Κι αυτός πρόσφυγας σ'την Έλβετία κοντά στο Ρολλάν και τους έλεύθερους άνωπτακτους σ'τη δουλεία των καιρών.

Το 1915 έμυσκόμενος ακόμα σ'τη Γαλλία, δημοσίευσε μιά συλλογή: Vous êtes des hommes. Το 1916 σ'τη Γενεύη: Poème contre le Grand Crime. Το 1918 το μεγάλο του έργο: La Danse Macabre.

Από την ύπηρεσία του ως νοσοκόμου σ'την άσχη της πολέμου, έγραψε με συγκεντρωτό πόνο σειρά από διηγήματα, όπου στριφογυρίζουν οι πληγωμένοι μέσα σ'ε λαγυλώδη άγωνία.

Τελευταία στο 1920, δημοσίευσε μιάν άξιόλογη μελέτη για το Ρολλάν: R. Rolland Vivant, που άποτελεί ένα άσέγκριτο δοκουμεντό για τη ζωή του Διδασκάλου κατά τον πόλεμο.

Ο Jouve μαζί με το Martinet είναι οι δυνατώτεροι γάλλοι ποιητά που άνέδειξε το πολεμικό δράμα.

Σήμερα άποτελεί μιά από τις πιο έξαιρητικές άτομικότητες της Εύρωπαϊκής συνειδήσεως που ύπηρετούν με άπατάρηση το Διεθνιστικό Έθνομικό.

Η χώρα μας είναι μεγάλη ότι έρχεται να συνεργαστή σ'α Γράμματα. Δημοσιεύωμε σήμερα ως άραβία της συνεργασίας μας δύο έλεγεία από μιά συλλογή που εκδίδεται προσεχώς: Toscane. Ένα μέλημα είχαμε μεταφράζοντας τα για κρίνους απ' τους άνεργάστες μας που δέν μπορούν να τ' απολαύσουν στα γαλλικά, πως να μη προσδώσωμε τον ποιητή τους.

M. P.

ΤΟΣΚΑΝΕΣ (1)

ΔΥΟ ΕΛΕΓΕΙΑ

I

Όσοι σέ βάλανε, ὦ στρατοκόπε,
Κάτω ἀπ' τὸ παλιὸ σημάδι τῆς τρέλλας:
Τὸν ἀνθρωπόμορφον οὐράνιο θεό,
Γρόθο κρεμάμενο πάνω στὶς ἀμαρτίες μας

Όσοι ὑπόταξαν τὴν καρδιά σου
Κάτω ἀπὸ αἰῶνες μετανοίας,
Όσοι συντρίφανε τὸ νοῦ σου
Μὲ τὴν πονηρὴ Ἐκκλησία

Κι αὐτοὶ ποὺ σοῦπανε, ὦ πλανήτη,
Ότι ὁ Κόσμος σοῦ ἀνήκει
Καὶ πὼς τὰ ψυχρὰ ἐργαστήρια σου
Θὰ μποροῦσαν νὰ δαμάσουν τὸ ἄπειρο

Όσοι σοῦπανε γιὰ τὸ Χάος
Ότι περικλείνει τὸ Λόγο,
Όσοι ἐξύμνησαν τὰ τελικὰ αἶτια,
Όσοι ἐξηγγεῖλαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι καλός,

Ψευστήκανε ὡς τὸ βάθος τοῦ ἀνθρώπου!

Ό Κόσμος εἶναι ἡ ἐκκρηξὴ
Τῶν ἀνίλεων πεπωμένων:
Ἐνα τίναγμα ποὺ καταστρέφει τὴ ζωὴ
Καὶ ποὺ λέφτει στὸ ἄγνωστο.

Ό ἄνθρωπος βγήκε ἀπὸ τὴ γῆ,
Φέρνει μέσα του μιὰ θλιβερὴ σκουρομά
Μὲ τὶς τρέλλες του καὶ τοὺς θυμούς του
Ό Γκάιιας φλυαρεῖ μέσα του.

Ό Κόσμος δὲν ἔχει καμμιάν ἔννοια,
Γι' αὐτὸ διαρκεῖ αἰῶνια.
Στὸ ἀνακάτωμά του ἀπὸ ὄντα συντριμμένα
Δὲν ὑπάρχει παρὰ ἓνα θαῦμα:

Όταν ὁ ἄνθρωπος ἔβγαλε μέσ' ἀπ' τὴν καρδί του
Ἄστατη καὶ ἀτελειομένη
Μιὰ ὀραϊότερη μορφή τῆς γῆς,

Όταν τὴ σκάλισε στὴν πέτρα,
Όταν τὴν ὕμνησε στὸ βιολί,
Όταν τὴν ξομολογήθηκε μόνος
Μέσα στὰ δάκρυα τοῦ τραγουδιοῦ του.

II

Φάνταζε μιὰ ἐλιά
Δέντρο βοηθὸ γιομάτο
Μηζόντας τὴν ξερὴ γῆ.

Υψωνε στὸν οὐρανὸ
Λιτόθυμο ἀκόμα ἀπ' τὴ ζέστη
Τ' ἀσημένια ψυχρὰ κλαδιά του,
Καθὼς ἡ εἰρήνη, ἀλαφριά.

(1) Toscanes, ἔργο ποὺ θὰ ἐκδοθῇ μὲ εἰσφορὰς στὸ τυπογραφεῖο Kundig, Γενεύη, Ἑλβετία.

Στὸ βλέμμα κυμάτιζε ἡ σήκαλη
Κάτω ἀπ' τὴ βραδυνὴ τραμοντάνα
Ός ἂν πλατιά χέρια
Τὴν ἐκλιναν ἀπ' ὄλες τὶς μεριές.

Κι ἔβλεπε κανεὶς ἀκόμα
Ἐρωτικὴν ἀμπελο
Σφιχτοδεμένη στὴν ἐλιά
Καὶ λιτόθυμη ἀπάνω της,

Καθὼς παιδοῦλα κόρη
Μὲ τὰ στήθη ἀνήσυχα
Προσφέροντας στὸ γέρον ἥρωα
Τὴν τελευταία του ἀγάπη.

Καὶ ὄλο τὸ τοπίο
Μὲς στὴ διάφανη εὐτυχία σκαλισμένο,
Ἐνοιωθες καὶ αὐτὸ τὸ θάνατο
Ἀδερφικὸ μὲς στὸ γαλάζιον οὐρανό.

P. J. JOUVE

TOSCANES (1)

DEUX ÉLÉGIES

- I -

Ceux qui l'ont placé, voyageur,
Sous le vieux signe de dévotion:
Un Dieu du ciel à face d'homme,
Poing brandi sur nos péchés:

Ceux qui ont asservi ton cœur
Sous des siècles de pénitence,
Ceux qui écrasèrent ta raison
Avec l'Eglise subtile:

Et ceux qui l'ont dit, ô errant,
Que l'Univers t'appartenait
Et que tes froids laboratoires
Rendraient compte de l'infini:

Ceux qui ont dit de ce Chaos
Qu'il possédait l'intelligence,
Ceux qui ont vanté les causes finales,
Ceux qui ont annoncé que l'homme est bon,

Ils ont menti jusqu'au fond de l'homme!

On voyait un olivier
Dont le bois plein de tourment
Tirait à lui la terre sèche.

Il soulevait dans le ciel
Encor malade de chaleur
Ses froides ramures d'argent
Légères comme la paix.

On voyait bouler le seigle
Sous la tramontane du soir
Comme si de larges mains
L'inclinaient de tous les côtés.

L'Univers est l'éclatement
Des voraces destinées:
Un coup qui détruit la vie
Et tombe nul ne sait où.

L'homme est sorti de la terre.
Il porte une gangue triste:
Par ses folies et ses colères
C'est Caïn qui bavarde en lui.

L'Univers n'a point de sens,
Aussi dure-t-il à jamais.
Dans sa mêlée d'êtres broyés
On n'aperçoit qu'un miracle:

Quand l'homme tira de son cœur
Instable et désolé
Un plus bel état de la terre,

Quand il le sculpta dans la pierre
Quand il l'exalta sur un violon,
Quand seul il le confessa
Parmi les pleurs de son poème

- II -

Et l'on voyait encore
Une vigne d'amour
Nouée à l'olivier
Et pâmée dans son cœur,

Comme la fille enfant
Aux seins d'inquiétude
Qui donne au vieux héros
Son dernier amour.

Et sur tout le paysage
Taillé dans le clair bonheur
On éprouvait que la mort
Est fraternelle au ciel bleu.

P. J. JOUVE

(1) Ouvrage à paraître, en souscription: à l'Imprimerie Kundig, Genève, Suisse.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΝΕΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΙΔΑΝΙΚΑ

ΤΟ «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ» ΤΟΥ ΑΜΒΟΥΡΓΟΥ (1).

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1918 στὴ Γερμανία ποὺ συντρίψε τὴ δύναμη τῆς αὐτοκρατορικῆς-μιλιταριστικῆς σπειρας, καὶ χειραφέτησε ἓνα λαὸ ὑποταγμένο ὡς τα τότε στὴ βία καὶ τὸν αὐταρχισμό, ἔστησε στὸ πέρασμά της τὴν ἱερὴ ἔστια ἀσθηστων μελλοντικῶν πόθων, τὸ «Νέο Σχολεῖο» τοῦ Ἀμβούργου.

Τὸ Ἀμβούργο μιά ἀπ' τὶς πρῶτες βιομηχανικῆς-ἐργατικῆς πόλεις τῆς Γερμανίας, στάθηκε τὸ κρυσφύγετο τῶν ἐπαναστασιατικότερων γενικῶν τάσεων. Ἐκεῖ ἔγιναν καὶ οἱ ζωντανότερες καὶ πρῶτες συζητούμενες προστάσεις γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ σχολείου, κυρίως ἀπὸ ἓναν ὄμιλο δασκάλων, «ὄμιλος ἐργασίας», στὶς ὁποῖες μέσα πρόκειτο κυρίως νὰ ζητηθοῦν οἱ βάσεις τοῦ «Νέου Σχολείου». Στὴν πρωτοβουλία τοῦ ὁμίλου αὐτοῦ ἀφίεται ἡ οὐσία τῶν μαθητικῶν ὁμάδων, «Wandernögel», (ἀποδημητικὰ πτηνὰ) μέσα στὶς ὁποῖες ἔγινε ἡ θετικότερη ἴσως ἐργασία γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ χειραφέτηση τοῦ μαθητῆ. Οἱ μαθητικοὶ αὐτοὶ ὄμιλοι ὁργανώσανε μακρινὰ ταξίδια μέσα στὴ Γερμανία, μὲ σκοπὸ, ὄχι μόνον νὰ γνωρίσουν τὴν πατρίδα τους ἀπὸ κάθε ἀποψη, νὰ μαζέψουν προσωπικῆς τους ἐντυπώσεις, νὰ κερδίσουν μόνον τους ἐκεῖνο ποὺ ἀφηρημένα καὶ μὲ τρόπο δογματικὸ θὰ τοὺς ἔδινε τὸ βιβλίον, ἀλλὰ κυρίως γιὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐννοια τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, τῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς ἀτομικῆς χειραφετήσεως. Κανέναν ἄλλον ὁδηγὸ ἔκτος ἀπ' τὸν ἑαυτὸ τους στὰ ταξίδια τους δὲν εἶχαν. Μόνον τους τὰ ὄργανά τους, μόνον τους διάλεξαν τὶς κατευθύνσεις καὶ καθόριζαν τὰ ἀνατιθέμενα τῶν ἐρευνῶν τους.

Ἀπ' αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς χειραφετημένους καὶ ἐλευθερούς νέους ἀκούστηκε τελευταία μέσα στὸ «Συνέδριον γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ κράτους» (Reichschulkonferenz) βαρεῖα ἢ καταδίχη τοῦ δασκάλου τῆς ἀθηνείας καὶ τῆς ἐπιβολῆς:

«Ὄχι τοὺς θέλομε πιά τοὺς σημερινούς δασκάλους».

Μὲ τὸ ξέσπασμα τῆς ἐπαναστάσεως στὴ Γερμανία τὸ Συμβούλιο τῶν ἐργατῶν καὶ στρατιωτῶν ἐμπνευσμένο ἀπ' τὸν «ὄμιλος τῆς ἐργασίας» ἰδρύει τὸ «Νέο Σχολεῖο». Μετὰ τὸν καταναλισμὸ ὅμως, ὁποῦν κύριοι τῆς καταστάσεως ἔγιναν οἱ ὁπαδοὶ τῆς συνεργασίας τῶν τάσεων καὶ τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, τὸ Κράτος τοῦ Ἀμβούργου εἶδε μὲ πολὺ ἐχθρικό μᾶτι τὸ νέο ἴδρυμα καὶ ἡ ἀντίδραση ἢ ἡ πεισματώδης ἐναντίον του δὲν ἔλειψε.

Ἐντούτοις τὸ κράτος ὑποχωρόντας στὴν ἐπιμονὴ τῶν δασκάλων καὶ τῶν γονεῶν, ὄχι μόνον ἀνέχθηκε τὰ τρία σχολεῖα τοῦ νέου τύπου ποὺ ὑπῆρχαν στὸ Ἀμβούργο, ἀλλὰ καὶ τὰ διατηρεῖ.

¹ Σημ.—Τὶς πληροφορίες γιὰ τὸ «Νέο Σχολεῖο» καθὼς καὶ τὰ ταῦτα τὰ ἔχω πάρει ἀπ' τὸ δασκαλικὸ περιοδικὸ «Lehrer Emancipation» τῆς χρονίας 1920—21, γαλλόγλῶσσοι 33, 35, 36, 37, 38, 39.

Στὸ Ν. Σ. μέσα οἱ μαθητῆς δὲν εἶναι πιά χωρισμένοι σὲ τάξεις. Τὰ παιδιὰ ἀνάλογως τῆς ψυχικῆς των ἰδιοσυνοστασίας καὶ τῶν τάσεων των διαλέγονται καὶ τὸ δάσκαλό τους, γύρω ἀπ' τὸν ὁποῖο σχηματίζεται ἡ ὁμάδα. Τέτοιες μαθητικῆς ὁμάδες ὑπάρχουν ὅσοι καὶ δάσκαλοι, ἐπιμένως καὶ ἀνάλογα δομᾶτα στὰ ὁποῖα συγκεντρώνονται. Κάθε μιά ἀπ' αὐτὲς ἔχει καὶ τὸνομα της, ποὺ τὸ διαλέγουν ἐλευθερὰ τὰ μέλη. Ἔτσι ἔχομε: Ὁμιλος «Terr» (τὸνομα τοῦ δασκάλου), «Οἱ λύκοι», «Οἱ γενναῖοι», «Οἱ πιστοὶ ἀδερφοί», κ.τ.λ.

Τὸ σχολεῖο ὡς κτῆριο κυρίως δὲν διαφέρει ἀπὸ τὰ κοινὰ Γερμανικὰ σχολεῖα. Ἐχει κτῆριο στὸν ὁποῖο οἱ μαθητῆς καλλιεργοῦν διάφορα λαχανικά, κῆπο γιὰ τὰ παιγνίδια καὶ τὰ σπῶρ καὶ ξεχωριστὸ γιὰ τὰ διαλείμματα. Τὸ μόνον ποῦ παραπάνω, τουλάχιστο τὸ ἓνα ἀπ' τὰ τρία, εἶναι μιὰ μικρὴ ἀμάκαστο ποὺ χωρεῖ ἀπὸ δεκαοχτὼ ὡς εἴκοσι μαθητῆς. Μ' αὐτὴν κάνουνε ποταμοπολοῖες διδακτικῆς στὰ διάφορα μέρη τῆς χώρας τους. Τελευταία ἔκαναν ἓνα ταξίδι δεκατεσσάρων ἡμερῶν ἐπάνω στὸ κανάλι Elbe-Grave, κι ἔφτασαν ὡς τὴ Βαλτικὴ.

Ἐκεῖνο ἐντούτοις ποὺ κάνει τὸ Ν. Σ. νὰ διαφέρει ἀπὸ τὸ κατὰ παράδοση, δὲν εἶναι βέβαια οὔτε τὸ κτῆριο, οὔτε τὰ σχολικὰ ἐξαρτήματα, εἶναι τὸ πνεῦμα ποὺ τὸ διέπει, εἶναι ἡ ψυχὴ ποὺ τὸ ζωογονεῖ καὶ τὸ καθορίζει. Αὐτὸ θὰ προσπαθήσω μὲ μιὰ ἱστορικὴ ἐρμηνεία τῶν νέων παιδαγωγικῶν ἀρχῶν νὰ τὸ κάνω ὅσο τὸ δυνατό καταφανέστερο. Γιατί τὸ σχολεῖο τοῦ Ἀμβούργου στὶς θεωρητικῆς του βάσεις δὲν εἶναι κάτι πρωτόκαιστο καὶ πρωτόφαντο. Οἱ θεωρητικοὶ ὑπολογισμοὶ ποὺ ὁδήγησαν τοὺς ἰδρυτῆς του εἶναι ἀρκετὰ παλαιοὶ ἔχοντας τὴν πηγὴ τους στὴν ρατσιοναλιστικὴ φιλοσοφία τοῦ 18ου αἰῶνα.

Ρατσιοναλισμὸς εἶναι ἡ ἀπόλυτη πίστις στὸ ράτσιο, στὴν ἀνθρώπινη δηλαδὴ νόηση, στὴν ἀνθρώπινη «Φύση». Αὐτὸς στάθηκε τὸ καιρὸ γνῶμημα ποὺ δέχτηκε κατὰ στήθεα ὁ κόσμος τῆς ἀθηνείας καὶ τοῦ «ἔκ τῶν ἔξωθεν» καὶ «ἄνωθεν», ὁ μεσαίωνας.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς μεσαιωνικῆς σχέσεως καθόριζε τὰ πάντα, Θεοκρατία, Δίκαιο, Κοινωνία καὶ γενικὰ τὸ ἄτομο στὶς ἐκδηλώσεις του εἴτε ἠθικῆς εἴτε κοινωνικῆς, ἦταν ἓνα ἐλατήριο ἐξωτερικὸ μὲ ἀπόλυτη δύναμη καὶ δικαιοσύνη. Καὶ τὸ ἐλατήριο αὐτὸ ἦταν ἡ θεία ἀθηνεία, τὸ Λόγμα. Αὐτὸ ἐδημιούργησε τὴν ἀπόλυτη ἀνάγκη τῆς ὑποταγῆς τῶν μονάδων ἀτόμων στὴν ὑπάτη αὐτὴν ἀρχή, στὸ Λόγμα, μ' ἄλλα λόγια τὴν ἐκμηδένιση τῆς προσωπικῆς ἀτομικῆς μὲ τὸν ἐξωτερικὴν, τὴν ἐκ τῶν ἄνωθεν θέληση. Τὸ ἄτομο δὲν ὑπάρχει, ὅπως δὲν ὑπάρχει ἀτομικὴ σκέψη, πρωτόβουλη ἐνέργεια, προσωπικὴ καὶ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἐπηρεασμοὺς δημιουργία.

Εἶναι ἀπολύτως δεδαιωμένο πῶς οἱ γενικῆς φιλοσοφικῆς ἀντιλήψεις, οἱ ὁποῖες πάλι καθορίζουν γενικὰ τὴν ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς, ἔχουν τὸν ἀντίκτυπό τους μέσα στὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδανικὰ καὶ τὰ σχολικὰ συστήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἔτσι καὶ ἡ μεσαιωνικὴ ἀντιλήψεις τοῦ καιροῦ της. Αὐτὴ ἔπαιξε στὶς παιδαγωγικῆς ἀντιλήψεις τοῦ καιροῦ της. Αὐτὴ καθόρισε τοὺς σκοποὺς της, αὐτὴ τὶς μεθόδους. Σκοπὸς τῆς

ἀγωγῆς ἦταν ἡ γνώση τῆς ὑπάτης ἀλήθειας, τοῦ δόγματος τοῦ θρησκευτικοῦ.

Ὁ καλύτερος δρόμος γιὰ τὴ γνώση αὐτὴ ἦταν ἡ μελέτη τῆς Γραφῆς, μελέτη ὄχι ἐλεύθερη καὶ δημιουργικὴ, ἀλλὰ κυρίως ἀποστήθιση ἀληθειῶν τὶς ὁποῖες κανεὶς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὶς διαφιλονεικῆσιν. Καμμιά συζήτηση ἀπόλυτη, καμμιά προσωπικὴ ἀμφιβολία, κανεὶς πειραματισμός. Τὸ πᾶν κινότανε μέσα στὰ διαγραμμένα ὄρια τοῦ Δόγματος. Κι αὐτὸ συνέβαινε ὄχι μόνο στὴν περιοχὴ τῆς θρησκείας, ποὺ ἦταν δὰ καὶ τὸ κυριώτερο ἂν ὄχι τὸ μόνο περιεχόμενο τῆς ἀγωγῆς τότε, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐπιστήμη. Τὴν ἐλεύθερη ἔρευνα τὴν ἀντικατάστησε ἡ δογματικὴ πίστις στὴν ἐπιστημονικὴ αὐθεντία τοῦ Ἀριστοτέλη, ἐνὸς ὅμως Ἀριστοτέλη νεκροῦ καὶ παρεξηγημένου.

Ἡ πρώτη ἀντίδραση ὅπως εἶπαμε ἐναντίον τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς στάθηκε ὁ ρατσιοναλισμός. Ὁ Καρτέσιος σπάζοντας τὰ δεσμὰ τοῦ δόγματος, ἐναντίον τοῦ ἐκ τῶν ἔξωθεν καὶ ἄνωθεν ἐπιγραμμαιζέει τὸ νέο εὐαγγέλιο μὲ τὰ γνωστά του λόγια —*voû āra ὑπάρχο*.— Πρῶτος αὐτὸς θέτοντας ὡς βάση τῆς ἔρευνας τὴν ἀπόλυτη δυσπιστία στὰ παραδεγμένα, ἀφήνεται μέσα στὸν ὠκεανὸ τῆς ἀμφιβολίας γιὰ νὰ προσκορῶσιν ἐπὶ τέλους πάνω στὴν πρώτη βεβαιότητα, τὸ Λόγο. Ἀπὸ τότε ὁ ἀνθρώπινος Λόγος ἄρχισε νὰ θεωρεῖται ὡς ἀφετηρία κάθε προσδιορισμοῦ. Ἡ νόηση ἡ ἀτομικὴ, ἡ ἀτομικὴ σκέψη, ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία, τὸ ἄτομο. Ἔτσι ἔχομε τὸ 18^ο αἰῶνα κυρίως, ποὺ ζητώντας νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἀντίληψη αὐτὴ πρακτικὰ στὴν κοινωνία, στὸ κράτος, στὴ διοίκηση καὶ στὸ σχολεῖο, βάζει τὰ θεωρητικὰ θεμέλια τοῦ σημερινοῦ κόσμου.

Ὁ Locke καὶ ὁ Rousseau εἶναι οἱ κύριοι ἀντιπρόσωποι τοῦ «κατὰ φύσιν δικαίου», τῆς «κατὰ φύσιν θρησκείας», τῆς «κατὰ φύσιν ἠθικῆς», τῆς «κατὰ φύσιν ἀγωγῆς». Καὶ ἡ λέξη «Φύσις» ἔδω σημαίνει τὸ Λόγο, τὴ νοητικὴ ὑπόσταση τοῦ ἀτόμου, τὸ ἄτομο. Φύσις λοιπὸν ἴσον Λόγος.

Ὅλα ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτὴ τὴ φύση, σύμφωνα πρὸς αὐτὴν ὅλα πρέπει νὰ ρυθμίζονται. Ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ ὅποιο ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση διατύπωσε μὲ τὴ μεγαλειώδη ἀξίωσή της: Ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου. Ὁ ρυθμιστὴρας λοιπὸν τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ τῆς συνολικῆς ζωῆς εἶναι αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ὁ νοῦς, τὸ λογικὸ του. Ἀπ' αὐτὴν ἀπορρέει κάθε νόμος, κάθε πίστις, κάθε διάταξη, εἴτε κοινωνικὴ εἶναι, εἴτε κρατικὴ, εἴτε ἠθικὴ. Ἡ φύσις πρέπει νὰ ἀπελευθερωθῆ, νὰ ἀναγνωρισθῆ ἡ μεγάλη σημασία τῆς ἀτομικῆς σκέψεως, νὰ ἀναγνωρισθοῦν τὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου.

Ἀπὸ δὴ καὶ πέρα ἀρχίζει νέα ἐποχὴ καὶ γιὰ τὸ σχολεῖο, τὰ σχολικὰ ἰδανικά, καὶ τὶς σχολικὰς μεθόδους. Ἡ ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου φέρνει ὡς ἀποτέλεσμα ἀφενκο τὴν ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τοῦ παιδιοῦ, ὡς παιδιοῦ. Κηρύττει τὸ παιδὶ ξεχωριστὴ ὑπόσταση, διάφορη ἀπὸ τὸν ἐνήλικο, ἄξια νὰ τὴ σεβασθῆ κανεὶς, νὰ τὴν ἄγαπήσῃ, νὰ τὴν παρακολουθήσῃ στὶς πρὸ ἀπρόοπτες ἐκδηλώσεις τῆς, γιὰ νὰ μπορέσῃ ἔτσι νὰ φτάσῃ στὶς βεβαιότητες ποὺ θὰ ἀποτελέσουν τοὺς νόμους, ἐπάνω στοὺς ὁποῖους

θὰ στηθῆ ἡ σχολικὴ πολιτεία μὲ τὸ μαθητὴ ὡς ἐλεύθερο πολίτη. Κάτω ἀπ' τὴν ἐμπνευση αὐτὴ ἐργάζονται σήμερα ἡ γενετικὴ ψυχολογία, ἡ πειραματικὴ παιδαγωγικὴ, ἡ παιδοψυχολογία καὶ γενικὰ ἡ παιδολογία.

Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ σημαντικώτερο σημεῖο στὸ ὅποιο διαφέρουν οἱ δύο ἀντιλήψεις γιὰ τὸ σχολεῖο. Τὸ παλιὸ σχολεῖο, ὅπως τὸ δημιούργησε ὁ μεσαιωνικὸς δογματισμός, μὲ τὸ νὰ ἀγνοῖ τὸ ἄτομο, ἀγνόησε καὶ τὸ παιδί, τὴν ἐλεύθερη κίνησή του, ἀδιαφόρησε γιὰ τὶς ἀξιώσεις τῆς ἡλικίας του, ἢ μάλλον δὲν τοῦ ἀναγνώρισε καμμιά. Τὸ παιδί δὲν ἀποτελεῖ γι' αὐτὸν ἰδιαιτέρη ἐνότητά, οὔτε ἡ ἡλικία του ἀντιπροσωπεύει διάφορο κόσμο, ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦ ἐνήλικου. Εἶναι ἡ μικρογραφία τοῦ σωμένου ἀνθρώπου, μὲ ὅλες τὶς πονηριές, μὲ ὅλες τὶς κακίες, μὲ ὅλες τὶς ἀδυναμίες του, ἐν σμικρῷ.

Κάθε ἐνέργεια τοῦ παιδιοῦ ζήτησε νὰ τὴν ἐξηγήσῃ κατ' ἀναλογία τοῦ ἐνήλικου. Τὸ ὑποψιάστηκε πάντοτε ὡς φύσει κακό, ἐαρμμένο ἀπ' τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, ὅπως τὸν ἐνήλικο, καὶ ἔτσι ζήτησε νὰ τοῦ ἐπιβάλῃ τὴν πειθαρχία καὶ τὴν διαιτητικὴν τοῦ ἐνήλικου.

Τὸ ἴδιο ὅπως εἶπαμε συμβαίνει καὶ στὶς διδακτικὰς τοὺς μεθόδους. Ἡ καλλιέργεια τῆς μνήμης ἦταν τὸ μόνο ἀντικείμενο τοῦ ζήλου τῶν δασκάλων, ἐνῶ ὅλες οἱ ἄλλες πνευματικὲς δυνάμεις ὄχι μόνον ἀπρακτοῦσαν, ἀλλὰ καὶ συστηματικὰ νεκρωνώτανε μέσα στὸ μαθητὴ. Ἡ πρωτοβουλία, ἡ ἐλεύθερη δημιουργία, ἡ βούλησις ἡ προσωπικὴ, ἡ προσωπικὴ γνώμη, ἦταν ἔννοιες τελείως ἀγνωστες στὸ παιδαγωγικὸ λεξιλόγιο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ὅπως διόλου ἀντίθετες εἶναι οἱ καινούργιες ἀντιλήψεις. Οἱ νέοι αἰῶνες ἔρχονται νὰ κηρύξουν τὴν ἐμπιστοσύνη τους πρὸς τὴν Φύση, πρὸς τὸν ἀνθρώπο, καὶ ἐπομένως πρὸς τὸ παιδί ὡς ξεχωριστὴ φύσις καὶ ἀτομικότητα. Τὸ γεγονός αὐτὸ ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τοῦ παιδιοῦ, τείνει νὰ μεταρρυθμίσῃ θεμελιωδὰ ὁλόκληρο τὸ σχολικὸ ὄργανισμὸ, νὰ καταργήσῃ τὴν αὐθεντία τῶν αὐθαίρετων νόμων ποὺ τὸ διοικοῦσαν καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς πηγὴ ὅλων τῶν σχολικῶν διατάξεων αὐτὴ τὴ φύσις τοῦ παιδιοῦ. Ὅπως στὴν κοινωνία οἱ νόμοι σύμφωνα μὲ τὰ κηρύγματα τῆς ἐποχῆς, δὲ θὰ ἀπέρρεαν πιά ἀπ' τὴν αὐθαίρετη θέλησις τοῦ ἐνός ἢ μιᾶς τυραννικῆς μειονοτηφίας, ἀλλὰ ἀπ' τὸν αὐτόνομο καὶ ἐλεύθερο πολίτη, ἔτσι καὶ στὸ σχολεῖο οἱ νόμοι καὶ ὅλα ὅσα ἀφοροῦσαν τὴν ἀτομικὴν τάξιν καὶ πρόοδο θὰ ἔπρεπε νὰ κανονίζονται στὸ ἐξῆς ἀπ' τὸν ἐλεύθερο πολίτη μαθητὴ, χωρὶς ἐπεμβάσεις ἐξωτερικῆς βίας. Πρῶτος ὁ Rousseau πιστεύοντας στὴ δύναμις τοῦ Λόγου καὶ τὴν ἠθικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου κηρύττει τὴν προσαρμογὴ ὅλων τῶν παιδευτικῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς παιδικῆς φύσεως, κατὶ ποὺ ἀργότερα γίνεται τὸ σύμβολο ὅλων τῶν φιλοσόφων τῆς ἀγωγῆς.

Ὁ ἀνθρώπος δὲν εἶναι οὔτε φύσει κακός, οὔτε βαρυνμένος ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα. Ἐκεῖνο ποὺ ἀργότερα τὸν διαφθείρει εἶναι τὸ κοινωνικὸ του περιβάλλον, οἱ σχέσεις τὶς ὁποῖες δημιούργησε ἕνας πολιτισμὸς ἀφύσικος καὶ διεφθαρμένος. Εἶναι γνωστὸς οἱ προϋποθέσεις τοῦ Rousseau, στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπάνω: «Ὅλα εἶναι καλὰ ὅπως βγαίνουν ἀπ' τὰ χεῖρα τοῦ δημιουργοῦ, ὅλα ἐφθαρῶνται

μέσα στα χέρια του ανθρώπου», ή το άλλο εκείνο! «Το θέτομε ως αρχή αδιαφιλονίκητη, ότι τα πρώτα κινήματα της φύσεως είναι πάντοτε όρθα.» Εναντίος προς εκείνους που έλέπον στο παιδί μιὰ ύποπτη, άμαρτωλή φύση, στιγμιαισμένη άπ' την προπαιτορική διαφθορά, τὸ θεωρεῖ, τὴ στιγμὴ πού θά γεννηθῆ, ὡς ἀπολύτως καλὸ καὶ ἠθικῶς ἄμωμο. Γι' αὐτὸ καταντᾷ νὰ μισῆ τὸν πολιτισμὸ πού μὲ τὴ μολυσμένη ἀνοή του τὸ σκοτώνει, συνιστᾷ δὲ τὴν ἀτομικὴ κλονσὴ του άπ' τὸ κάθε τι πού δημιουργεῖσὲ ὁ πολιτισμὸς αὐτός, καὶ τὴν ἀτομικὴ ἀπαίτηση τοῦ Rousseau δὲν ἦτο ἀναγνώριση ἂν ἡ τελευταία ἀπαίτηση τοῦ Rousseau δὲν ἦτο ἀναγνώριση ἂν τὸν φιλοσόφου τῆς ἀγωγῆς, ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴ μας ὅπου ἡ κοινωνικὴ τάση τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖται ὡς βάση κάθε ἀνώτερου ἠθικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι βέβαιο μολαταῦτα ὅτι οἱ περισσότερες ἂν τὶς ἰδέες του ἀποτελοῦν τὸ σταθερὸ θεμέλιο ἐπάνω στο ὅποιο στηρίζονται ὅλες οἱ μεταρρυθμιστικὲς προσπάθειες μέσα στο σχολεῖο. Τὸ Ν. Σ. τοῦ Ἀμφούργου εἶναι πέρα ὡς πέρα εἰσασθέντα ἐπάνω στὴν αἰσιόδοξη, πλὴν ὄχι μάταια, ἐμπιστοσύνη πού ἔχει ὁ Rousseau καὶ γενικὰ ὁ ρασιοναλισμὸς στὸν ἠθικὸ ἀνθρώπο, ὁ ὅποιος δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ βγῆ νικητῆς.

Καὶ ὅμως μιὰ εἰλικρινῆς καὶ συνεπῆς ἐφαρμογὴ τῶν νέων ἀντιλήψεων στο σχολεῖο μέσα ὡς τὰ σήμερα στάθηκε ἀδύνατη. Ἀπαράλλαχτα ὡπως συνέβηκε μὲ τὴν κρατικὴ ἐφαρμογὴ τῶν ἰδεῶν πού κήρυσαν οἱ μεγάλοι αἰῶνες στο κοινωνικὸ, οικονομικὸ καὶ ἠθικὸ ἐπίπεδο ἐπάνω. Οἱ τεράστιες ὑποσχέσεις πού δόθηκαν στοὺς λαοὺς ἂν τὴ Γαλλικὴ Ἐπαναστάσι εἴμειναν γράμμα νεκρό. Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης, ἡ δικαιοσύνη πού μὲ τόσο ζῆλο κηρύχθηκαν ὡσπου νὰ κερδιθῆ ἡ μάζα στὴν ἰδέα τῆς Ἐπαναστάσεως, κλείστηκαν ἀργότερα μέσα σὲ ντοκουμέντα, μὲ τὰ ὅποια μόνο ἡ φιλολογία ἀτασχαλιέται πιά σήμερα. Ἡ ἄστικὴ τάξη πού ἔκαμε τὴν ἐπαναστάσι μολὶς ἤρτε στὰ πρῶτα, ἀναγνώρισε στο χωρὶ ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα στὸν κάθε πολίτη, κράτησε ὅμως γιὰ λόγου τῆς τὸ θετικώτερο δικαίωμα, πού ἀναρεῖ ὅλα τᾶλλα, τὸ δικαίωμα τῆς διακεκλήσεως τοῦ κοινῶ πλοῦτου. Ἔτσι εἴμεινε ἂν ἔξω τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μάζας ἀδικημένο καὶ χωρὶς πραγματικὰ δικαιώματα. Ἰδρύθηκε ἡ πολιτικὴ δημοκρατία, χωρὶς τὴν κοινωνικὴ καὶ οικονομικὴ. Προσκήληθηκαν δηλαδὴ ὅλοι γύρω στο τραπέζι πού στρώθηκε μὲ τὴ συμβολὴ ὅλων, ἀλλὰ τὸ φαγητὸ σερβιρήθηκε μόνο στα πιάτα τῶν ὀλίγων, ἐνῶ οἱ πολλοὶ εἴμειναν μὲ ἀδιανὸ στομάχι, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν παρηγοριά ὅτι παρακάθησαν μαζί μὲ τοὺς χορτάτους στο τραπέζι.

Μιὰ ὀρισμένη τάξη κρατώντας τὸ προνόμιο τῆς οικονομικῆς προτεραιότητος, ἀπόκτησε ὅλα τὰ δικαιώματα ἐπάνω στο κράτος, τὴν διοίκησι, τὴ νομοθεσία, τὸ στρατό, τὸ σχολεῖο, καὶ γενικὰ σὲ κάθε ἐκδήλωσι τῆς κρατικῆς, οικονομικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς. Ἡ πλειονότης εἴμεινε σκλάβοι καὶ ἐντούτοις τὴν παρηγοροῦσε τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνώπιον τοῦ νόμου ἦταν ἴση μὲ τὴ φάρα τῶν ἀφεντιᾶδων τῆς. Καμμιὰ ὅμως ἰσότης δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβῆ ἐκεῖ ὅπου ὁ κόσμος μένει χωρισμένος σὲ χορτάτους καὶ νηστικούς. Ἡ κυριαρχία καὶ ἡ δύναμι μὲ ὅλη τὴν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων μένει στὰ χέρια τῶν χορτάτων, ἐνῶ οἱ νηστικοὶ προέπει νὰ ἀρκεσθοῦν μὲ τὰ ψίχουλα πού τοὺς εἶχ-

νουν. Γιὰ νὰ διατηρηθῆ ὅμως ὁ χωρισμὸς αὐτὸς πού συμφέρει στοὺς λίγους ἰσχυροὺς, ἔπρεπε νὰ ἐρθῆ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐξουσίας, ἡ βοήθεια τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ σχολεῖου. Καὶ δὲν ἦταν δύσκολο ἐφόσον ὅλα αὐτὰ μείναν στὰ χέρια τῶν δυνατῶν τῆς ἡμέρας. Ἔτσι μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὸ σχολεῖο, ἕνας παράγοντας τόσο ἰσχυρὸς γιὰ τὸ φωτισμὸ καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ πλήθους, ἔγινε ὄργανο στὰ χέρια τῶν ὀλίγων, στὰ χέρια τοῦ κράτους πού κυβερνᾷ ἐν ὀνόματι τῆς προνομιούχου τάξεως. Οἱ ἴδιες ἐλευθερίες τοῦ χωρτιοῦ πού ἀναγνωρίσθηκαν στὸν πολίτη μέσα στο κράτος καὶ τὴν κοινωνία, δόθηκαν καὶ στο μαθητῆ. Ἔτσι ρυθμίστηκε μὲ ὅλη τὴ φιλελευθερία ἐπιβολὴ ὁ ἐσωτερικὸς χαρακτὴρ τοῦ σχολεῖου, ἔτσι κηρύχθηκαν στο χωρτὶ τὰ δικαιώματα τοῦ μαθητῆ, ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἀτομικότητά του, πρὸς τὴν ἡλικία του.

Καὶ ὅμως ἂν καθ' ὁποσδήποτε κανεὶς στο βάθος τίποτε ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο μεσαιωνικὸ σχολεῖο δὲν ἄλλαξε, ὅπως δὲν ἄλλαξε πραγματικὰ τίποτε μέσα στὴν ἠθικὴ καὶ οικονομικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου στὴν κοινωνία. Τὸ παιδί κρατήθηκε δεμένο κάτω ἀπὸ μιὰ πειθαρχία ἴσως λιγότερο αὐστηρή, μὰ πάντα πειθαρχία, ζήτησαν νὰ τοῦ ἐμπνεύσουν μὲ χίλιους δυὸ τρόπους τὴν πειθηνιότητα, τὴν ὑποταγή καὶ τοῦ δίδαξαν τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς εὐεργέτας, τὴν ταπεινότητα, τὴν κολαιότητα. Μ' ἄλλα λόγια τοῦ χάραξαν στὴν καρδιά του βαθειὰ μὲ πυρωμένο σίδερο τὴν «ἠθικὴ τῶν σκλάβων».

Καὶ συνεχίζοντας τὶς φιλελευθερὲς ἀντιλήψεις τὸν τὸκαμαν δούλο καὶ δπάκουο στὴν ἀθηνεία τοῦ δασκάλου, σκλάβο ἐνὸς προγράμματος παραγεμισμένου καὶ ἀδιάφορου γι' αὐτὸ, καὶ γενικὰ συντριμψαν τὴν ἀτομικότητά του κάτω ἀπὸ τὸν ἰσοπεδοτήρα μιᾶς παιδείσεως, μέσα στὴν ὁποία οἱ καμπανιστικὲς λέξεις: αὐτοτέλεια, ἐλευθερία, ἀνεξέργεια, ἀνεκαθορισμὸς τοῦ μαθητῆ, ἀποτελοῦν καθαρὴ εἰρωνία.

Τὸ κοινωνικὸ σύστημα ἀπαιτοῦσε τοὺς πολυάριθμους σκλάβους του, τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸ στίγμα τοῦ δούλου στο μέτωπο πού θά ὑπερετοῦσαν ταπεινὰ τοὺς σκοποὺς του. Καὶ τοὺς δούλους αὐτοὺς τοὺς παρασκεύασε τὸ σχολεῖο, μέσα στὴν πνιχτικὰ δουλικὴ του ἀτμόσφαιρα.

Ποτὲ τὸ παιδί δὲν ἦταν μέσα στο σχολεῖο ἐλεύθερο. Ὁ Τοῦστοὶ τὸ ἀπέδειξε ἐξ ἀντιθέσεως στὴ Γλασνάια Πολιάννα.

Ποτὲ τὸ παιδί δὲν ρωτήθηκε, ποτὲ δὲν ἀφέθηκε ἐλεύθερο νὰ σκεφθῆ, νὰ ἀποφασίσῃ, νὰ ἐνεργήσῃ. Στάθηκε πάντα δεμένο ἂν τοὺς στενοὺς κανονισμοὺς, πού πολλὲς φορὲς ἄγραφοι, κρημόταν στὴν ἄκρη τῆς ἐργασίας τοῦ δασκάλου, ἢ ἔσταζαν σὲ θρόμβους θυμοῦ καὶ κακίας ἂν τὴν πιερόλολη μήτη του.

Ὁ δάσκαλος εἶναι γι' αὐτὸν ὁ νόμος, ὁ ρυθμὸς, ὁ κανὼνας, ἡ πηγὴ κάθε σοφίας καὶ ἀρετῆς. Ὅλα τὰ θέσφατα ἂν αὐτὸν προσέχονται. Ὅλη ἡ σοφία καὶ ἡ ἠθικὴ ἂν τὰ χεῖλη του κρέμονται. Οἱ μαθητὲς θά τὰ μαζέψουν ταπεινοί, ὅπως οἱ μέλισσες τὸ μέλι. Καὶ τὸ κακὸ δὲν θάταν τόσο μεγάλο ἂν κάθονταν συχνὰ στὰ χεῖλη τοῦ δασκάλου ἢ μέλισσα τοῦ Πλάτωνα.

Οἱ μαθητὲς ἔπρεπε ἀπὸ μικροὶ νὰ μάθουν νὰ ὑποτάσσωνται στοὺς κάθε λογῆς ἐμπειραλλετικὸς θεσμοὺς μιᾶς ὀλιγαρχίας καὶ σ'

αὐτὸ τοὺς προασκοῦσε πλούσια ἢ νομολογία καὶ τὸ τυπικὸ τοῦ σχολείου, ἢ αὐθεντία τοῦ δασκάλου καὶ ἢ ἐπιβολὴ ἑνὸς σταυρικοῦ προγράμματος, τοῦ ὁποίου τις συχνὰ ἀδιάφορος γι' αὐτὸ λεπτομέρειες ἔπρεπε νὰ παρακολουθήσῃ, νὰ ἀποστηθίσῃ κάτω ἀπ' τὴν εἰα καὶ τὸν ἐξαναγκασμό.

Ἔτσι ἡ περίφημη αὐτενέργεια, ὁ αὐτοκαθορισμός, ἡ ἐλεύθερη ἐκλογή, ποὺ κηρύχθηκαν ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τοῦ νέου σχολείου, τὸν Κομμένιο, τὸ Rousseau, τὸν Πεσταλότσι, τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὴ σκέψη τῆς ἐποχῆς τους, γονάτισαν μπροστὰ στὸ παιδὶ τρυφερά, τὸ ἀγκάλιασαν καὶ τὸ μελέτησαν γιὰ νὰ τὸ σεβασθοῦν ὡς τὴν τελευταίαν του ἐκδήλωση, μείναν κι αὐτὲς γράμμα νεκρὸ καὶ παραμελημένο. Τὸ σχολεῖο ὑποταγμένο σὲ μιὰ τάξη ἀνθρώπων ποὺ ἔκαναν στὸ πλῆθος τῶν συνομοίων τους τὸ ἀδίκαμα ποὺ εἶδαμε, δὲν ἦταν δυνατό ν' ἀκολουθήσῃ ἄλλο δρόμο.

Υπάρχουν βέβαια πολλὰ παραδείγματα νεωτέρων παιδαγωγῶν καὶ φιλοσόφων ποὺ στὶς προσπάθειές τους μέσα τὶς ἰδιωτικὲς ἔκαναν μεγάλη ἀφαίρεση τῶν αξιώσεων τοῦ κράτους καὶ τῆς ἀστικής τάξεως, ἐπιθυμώντας νὰ συντονίσουν τὰ διδάγματα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴ σχολικὴ διαιτητική. Μὰ ἡ φωνὴ τους ἔμεινε μονωμένη καὶ ἡ ἐπίδρασή τους μέσα στὸ σχολεῖο, μὲ ὅλη τὴν ἐπιβολὴ ποὺ ἐξασκοῦσε ἢ προσωπικότητά τους, ἀσήμαντη.

Ὅλες οἱ σχολικὲς μεταρρυθμίσεις, ἀφθονες καὶ πολύμορφες, ποὺ εἰσάχθηκαν ἀπ' τὰ πολιτισμένα δῆθεν κράτη στὰ σχολεῖά τους, σ' ἕνα σκοπὸ ἀπέβλεψαν, πῶς νὰ κάνουν τὸν τρόφιμο τοῦ σχολείου, ὅχι ἄνθρωπο ἐλεύθερο καὶ αὐτοκαθόριστο, ἀλλὰ δουλεντὴ ἱκανὸ καὶ ἐργάτη πρόθυμο καὶ πιστὸ τῆς κοινωνικῆς ἀνομίας. Τὴ λίγη πρωτοβουλία ποὺ καλλιέργησαν τὰ σχολεῖα σὲ ὀρισμένα ἔθνη, τὴν ὑπὸ ὄρους αὐτοδιοίκηση ποὺ ἐπεδίωξαν τὰ σχολεῖα λ. χ. τῆς Ἀμερικῆς, ἦταν ὅχι τόσο γιὰ νὰ δυναμώσουν τὸ ἄτομο καὶ νὰ χειραφετήσουν τὴ σκέψη, ὅσο γιὰ νὰ ἀυξήσουν τὴν ἱκανότητά του, τὴν παραγωγικὴ, χάριν μιᾶς τάξεως κηφήνων.

Ὁ «ἄνθρωπος» καθ' ἑαυτὸν, ὁ «ἄνθρωπινότερος ἄνθρωπος», ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελέσει τὴ βία γιὰ μιὰ ἀνώτερη κοινωνικὴ σύσταση, ποτὲ δὲν μπήκε ὡς σκοπὸς τῶν ἐνεργειῶν τοῦ σχολείου τοῦ κράτους μέσα στὰ χρόνια αὐτὰ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ἐλευθέρων ἰδεῶν.

Φρόντισαν πάντοτε νὰ χύσουν τὴν ψυχὴ τοῦ μαθητῆ σὲ ὀρισμένα καλούπια, γιὰ ὀρισμένους σκοποὺς. Φοβοῦνται τὸν ἐλεύθερο, τὸν ἀνθρώπινο ἄνθρωπο, γιατί ἡ αὐξηση τῶν προσωπικοτήτων ποὺ αἰσθάνονται μέσα τους τὸν ἀνώτερο ἀνθρώπινο προσορισμό, εἶναι επικίνδυνη γιὰ τὴ διατήρηση ἑνὸς ὑπανθρώπινου καθεστώτος. Προσπάθησαν γι' αὐτὸ νὰ πνίξουν τὴ φωνὴ τοῦ ἀτόμου, μὲ μέσα ὅμως τόσο ἡμερα συχνὰ καὶ μὲ ἀρνήσεις τόσο ὑπολυσ, ὥστε πολλοὶ ἀπλοῖκοι ἰδεολόγοι πίστεψαν καὶ πιστεύουν στὴν ἀγνότητα τῶν προθέσεων τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ καταρτισμοῦ. Ἐδημιούργησαν σχολεῖα μεταρρυθμιστικά, ψήφισαν δημοκρατικοὺς σχολικοὺς θεσμοὺς, ἐπικατέστηκαν τάχα ἀπὸ παντοῦ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης, γιὰ νὰ διατηρήσουν πάντα τὸ ἡμίφως.

Ποτὲ δὲ θέλησαν νὰ ὠφεληθοῦν εἰλικρινὰ ἀπ' τὰ διδάγματα

τῆς πραγματικῆς ἐλευθερίας ἐπιστήμης. Καὶ ἡ τὴν ἀπόθησαν μὲ ἐπισημονικοφανῆ ἐπιχειρήματα, ἢ τὴν δέχτηκαν φιλισταιϊκὰ μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ πολλοῦ κόσμου, γιὰ νὰ τὴν κακομεταχειριστοῦν ἰδιαιτέρως. Ἔτσι τὸ σχολεῖο παραστρατημένο ἀπ' τὶς βάσεις ποὺ ζήτησαν νὰ τοῦ βάλουν οἱ μεγάλοι αἰῶνες τοῦ φωτός, κατάντησε δοῦλο στὶς προθέσεις τῶν ἰσχυρῶν.

Οἱ ἐποχὲς ὅμως ποὺ ἔρχονται ἐπικουρες ὀλοένα στὸ μεγάλο ἔργο τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀλήθειας, οἱ ἐποχὲς ποὺ ἔρχονται φωτισμένες ἀπὸ τὴν πείρα γιὰ νὰ ἐπανορθώσουν καὶ νὰ στηρίξουν ὅ,τι ἀδύνατα στὴν ἀρχὴ ἐπέβαλε ἡ ζωὴ, νὰ βοηθήσουν τὸ ἔργο τῆς ζωῆς, αὐτὲς βοηθοῦν σήμερα καὶ τὸ σχολεῖο νὰ ἐπιβάλλῃ κείνο ποὺ ἡ δικονομικὴ πολιτικὴ τῶν δικηγόρων τοῦ καθεστώτος ἐμπόδιζε.

Οἱ μεγάλες ἀπόπειρες ποὺ γίνονται σήμερα στὴ Ρωσία, ὅπου τὸ σχολεῖο ἀνοίγει διάπλατα τὶς πόρτες του στὴ ζωὴ καὶ στὸ φῶς, ὅπου ἡ σχολικὴ κοινωνία ἀνηψώνεται σὲ σύνολο ἀτόμων συνειδητῶν καὶ ἐλευθέρων, ἀποδείχνει τρανὰ ὅτι καὶ τὸ σχολεῖο ἄρχισε νὰ ὑφίσταται θαθεῖα τὴν ἐπίδραση τῶν μεγάλων γεγονότων ποὺ πάνε ν' ἀλλάζουν ὀριστικὰ τὸ πρόσωπο τοῦ κόσμου.

Μόνον ἡ πλήρης ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου μέσα σὲ μιὰ ἀληθινὴ δημοκρατία πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ, ἀπ' τὴν ὁποία θὰ λείψῃ ἡ ὀπισθοβουλία, ποὺ κανόνιζε ὡς τὰ τώρα τὶς σχέσεις τῶν ἀτόμων καὶ τῶν τάξεων μεταξύ τους, μόνον αὐτὴ μπορεῖ νὰ ζωντανέψῃ μέσα στὸ σχολεῖο τὰ μεγάλα ἰδανικὰ τῶν προδρόμων του.

Ἔτσι μετὰ τὴ Ρωσία τοῦ 17 ἔχομε τὴ Γερμανία τοῦ 18 καὶ μετὰ τὶς ἐκπαιδευτικὲς προσπάθειες τοῦ Λουνατσάρσκη καὶ τῆς Λένιν ἔχομε τὶς προσπάθειες τῶν ἐπαναστατῶν δασκάλων τοῦ Ἀμβούργου. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο τῆς Ρωσικῆς ἐπαναστάσεως ποὺ μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει τὸ ἀντικείμενο ἰδιαίτερης διεξοδικῆς μελέτης τὸ ἀφίνο γιὰ εὐθετώτερη ἴσως περίσταση. Σήμερα θὰ προσπαθῆσω νὰ σὰς πλησιάσω στὸ πνεῦμα ποὺ ζωογονεῖ καὶ κατευθύνει τὴν ἐκπαιδευτικὴν προσπάθεια στὸ Ἀμβούργο.

Τὸ «Νέο Σχολεῖο» τοῦ Ἀμβούργου εἶναι ὁ χώρος μέσα στὸν ὁποῖο γιὰ πρώτη φορὰ μέσα σὲ μιὰ σοσιαλιστικὸν κράτος ἐφαρμόζεται πλέρια καὶ μ' ὅλες τὶς συνέπειές τῆς ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ μαθητῆ καὶ ἡ προσωπικὴ του ἀνεξαρτησία. Σκοπὸς του εἶναι νὰ κάμῃ τὸν «ἄνθρωπο ἀνθρωπινότερο». Δὲν σκέπτεται καθόλου καθὼς τὰλλα σχολεῖα γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐκμετάλλευση τοῦ ἀτόμου. Στὸ πρόσωπο τοῦ ἐλευθέρου μαθητῆ δὲ βλέπει παρὰ τὸν μέλλοντα ἐλεύθερο ἄνθρωπο. Δὲ ζητᾷ νὰ καθυποτάξῃ τὸν τρόφιμό του σὲ ὀρισμένους ὀφελιμιστικοὺς σκοποὺς, οὔτε μὲ μιὰ ἐπέμβαση στὴν ἐσωτερικὴ του ὑπόσταση νὰ ἀποβλέψῃ στὸ σηματοπισμὸ ἑνὸς ἐγὼ διαπλασμένον σύμφωνα πρὸς ἐφήμερα πρότυπα. Σέβεται ἴσα μὲ τὶς τελευταῖες συνέπειές του τὸ παιδικὸ ἐγὼ, καὶ μόνον τὸ φροντίζει εἶναι νὰ τὸ ἀφήσῃ στὴν ἐξέλιξη καὶ αὐτοδιαμόρφωσή του. Καμιά ἐξωτερικὴ ἐπιβολὴ, καμιά ὑποδειγμένη ἐξωτερικὴ κατεύθυνση. Τὴν ἐπιβολὴ τὴ μεταχειρίζεται ὁ θηριοδαμαστής γιὰ τὴν ἐξημέρωση τῶν θηρίων, ἐνῶ γιὰ τὴν ἀγωγὴ τῶν συνομοίων μας τὸ μόνον μέσο εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀγάπη. Τὸ συμπέρασμα

πὸν βγαίνει ἀπ' ὧν αὐτὰ εἶναι: ἡ κατάργησις τῆς κλασικῆς πειθαρχίας καὶ ἡ ἐξάλειψις κάθε προγραμματισμοῦ à priori. Οἱ μαθητὲς εἶναι ἐλεύθεροι στὶς κινήσεις των, ὅπως εἶναι ἐλεύθεροι στὴν ἐκλογὴ τῆς ὕλης.

Μιά τάξη ἐπιβλημένη μὲ τὴ βία ποτὲ δὲ δίνει συνείδηση τῆς τάξεως, ἡ καλύτερη δὲ καὶ σοφότερη προγραμματισμένη ὕλη, εἶναι ἀδύνατο νὰ φέρῃ ὅποιοδήποτε ἀποτέλεσμα, ἐφόσον ἐκλέχτηκε ἀπὸ τρίτο χωρὶς νὰ ζητηθῇ ἡ γνώμη τοῦ ἀμέσως ἐνδιαφερομένου, ποῦ εἶναι τὸ παιδί.

Ἐνα τέτοιο ὕλικό μόνο κáτον ἀπ' τὸ κράτος τῆς βίας θὰ ἀπομνημονευθῇ, ποτὲ ὅμως δὲ θὰ γίνῃ μέσα στὸ μαθητὴ ὀργανικό, δημιουργικό στοιχείο, ποτὲ δὲ θὰ ἀφομοιωθῇ, οὔτε θὰ μετατραπῇ σὲ ἐνέργεια.

Βάση ὅλων αὐτῶν τῶν παιδαγωγικῶν ὑπολογισμῶν εἶναι ἡ πίστις στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, στὸν ἀνθρώπο. «Ὁ ἀνθρώπος θὰ νικήσῃ. Στὸ τέλος οἱ καλοὶ θὰ θριαμβέψουν ἐπὶ τῶν κακῶν. Τὸ παράδειγμα ἑνὸς καλοῦ ἀνθρώπου προσαλεῖ δέκα ἄλλους σὲ μίμηση». Αὐτὲς εἶναι οἱ ἐξηγήσεις ποῦ δίνει ὁ ἴδιος ὁ Терр, ἕνας ἀπὸ τοὺς πῖο συνειδητοὺς ἰδρυτὲς τοῦ Ν. Σ., σὲ μιὰ μητέρα ποῦ ἤρτε τρομαγμένη ἀπ' τὰ καινὰ δαιμόνια τοῦ δασκάλου αὐτοῦ, γὰ συζητήσῃ μαζί του. Κι ἄλλοῦ πάλι γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Πρέπει πάντα νὰ πιστεύωμε ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι καλός»... Τὴν ἄρχην αὐτὴ ἐφαρμόζοντας τὴν στὸ σχολεῖο θὰ ἔλεγα: «Ἄν καὶ τὰ παιδιὰ λέν ψέμματα καὶ μᾶς γελοῦν, ἂν καὶ εἶναι ἀμελεῖ καὶ ἄγρια, ἔμεῖς πάντα πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅτι τὸ παιδί δὲν εἶναι κακὸ οὔτε ὀκνηρό· ἀλλὰ εἰκεῖνο ποῦ κάνει τοὺς ἀνθρώπους καλοὺς καὶ εὐσυνειδητοὺς εἶναι ἡ ἐλευθερία». Ὡστε ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς μόνο μὲ τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἀπόλυτην, τὴ χωρὶς περιορισμοὺς ἐπιτυγχάνεται.

Καὶ ὅμως ὁ σκεπτικιστὴς, ὁ ἀνθρώπος ποῦ συνήθισε νὰ ἐλέπη τὴ λεγόμενη τάξη, μόνο ἐκεῖ ὅπου ἐπιβάλλεται «τὸ κράτος τοῦ νόμου» ὁ ἐξωτερικὸς γενικὸς περιορισμὸς, κοινῶντας διαταχτικά τὸ κεφάλαι θὰ προσιωνισθῇ τρομερὰ πράγματα γιὰ τὸ Ν. Σ., ποῦ ἀφήνει τὸν κάθε μαθητὴ ἐλεύθερο καὶ τὴν ποίμνη δίχως ποιμένα.

Πρὶν ποῦμε τὸ τί ἔγινε μέσα στὸ σχολεῖο αὐτό, κάτι ποῦ θὰ εὐσημῶνε μιὰ ἄμεση ἀνάγκη τῶν φόβων τοῦ ἀπαισιοδόξου μας, θάταν ἴσως σοφιστικότερο ἂν προηγεῖτο μιὰ θεωρητικὴ δικαιολογία τῶν ἀτόψεων αὐτῶν.

Ἡ τάξη, ἡ κοινωνικὴ ὅπως καὶ ἀτομικὴ ἁρμονία εἶναι σφάλμα νὰ νομίζωμε πὺς εἶναι ἔργον ἐξωτερικοῦ διακανονισμοῦ. Ἡ ζωὴ καὶ γενικὰ ἡ ὑπαρξὴ προϋποθέτει βέβαια ρυθμὸν, τάξην καὶ ἁρμονίαν καὶ χωρὶς αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ. Μὰ ποῖός εἰν' αὐτὸς ὁ ὑπατοῦς ἁρμολιστὴς ποῦ κανονίζει τὴ γενικὴ καὶ τὴν ἀτομικὴ ζωὴ, ποῖα εἶναι ἡ δύναμις ποῦ συγκρατεῖ τὴν ἁρμονίαν τοῦ σύμπαντος; Σὰς τὸ ρωτῶ μὲ τὴν βεβαιώτητα ὅτι δὲ θὰ μὲ ἀπαντήσετε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ποῦ ἀπαντήσαν οἱ αἰῶνες ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι μὴ μπορῶντας νὰ δώσουν μιὰ ἐπιστημονικὴ ἐξηγήσει στὰ φαινόμενα, κατάργησαν σὲ μιὰ fixion ποῦ δὲν ἐξηγοῦσε τίποτε. Ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ λειτουργία καθαρῶς ὀργανικὴ, μᾶς τὸ λέγει ἡ βιολογία. Ἡ ζωὴ εἶναι ὀργανι-

σμός, ποῦ κρατεῖ μέσα του τὴν αἰτία τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐξελίξεως του. Καμμιά ἐξωτερικὴ δύναμις δὲν θὰ ἦταν ἰκανὴ νὰ ἐπηγεάσῃ, καὶ πολὺ λιγώτερο νὰ ρυθμίσει ἕνα ὀργανικό σύνολο.

Καὶ σ' αὐτὸ ἀκριβῶς διαφέρουν οἱ δύο θεμελιώδεις ἐξηγήσεις ποῦ δόθηκαν γιὰ τὴ ζωὴ: ἡ μηχανικὴ καὶ ἡ ὀργανικὴ. Ἡ πρώτη ἐνόμισε τὸ σύμπαν μηχανικὰ ρυθμισμένο ἀπ' τὰ χέρια μιᾶς δυνάμεως ποῦ εἶχε τὴν ἔδρα τῆς ἔξω ἀπ' αὐτὴν. Ἡ δεύτερη πιστεύοντας στὸ «ἐκ τῶν ἔνδω» παραδέχεται πὺς τὸ σύμπαν καθὼς καὶ οἱ ἐπιμέρους ὀργανικὲς μονάδες ἔχουν μέσα τους τὴν αἰτία τῆς ζωῆς, τῆς ἐξελίξεως των καὶ τοῦ ζωϊκοῦ ρυθμοῦ των.

Ἡ μηχανικὴ ἐξηγήσει διαωγμένη πῖο σήμερα ἀπ' τὸ πεδίο τῆς ἐπιστήμης, βρῆκε καταφύγιο στὴν μεταρρυσικὴ καὶ στὴν εὐάριθμη ἐκείνη μερίδα τῆς ἀνθρωπότητος ποῦ κοιμᾶται ἀκόμα μακάρια κάτω ἀπ' τὸν μανδραγόρα τῆς θρησκείας, ἐνῶ ἡ ὀργανικὴ-βιολογικὴ κοιμᾶται σήμερα μέσα στὴ θετικὴ ἐρευνα. Σύμφωνα μ' αὐτὴ κανεὶς ὀργανισμὸς, κανένα σύνολο ὀργανισμῶν δὲν κατευθύνεται, δὲν ἁρμονίζεται ἀπ' ἔξω. Τόσο τὸ ἄτομο ὅσο καὶ τὰ σύνολα τῶν ἀτόμων, οἱ κοινωνίες, (δὲν ξέρω τί γίνεται σήμερα, ἀλλὰ ἐπιμένω σὲ κείνο ποῦ μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ θὰ γίνῃ) ὡς ὀργανισμοί, ποῦ ἔχουν μέσα των τὴν αἰτία τῆς ζωῆς καὶ τῆς διαμορφώσεώς των, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορίζονται ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπεμβάσεις. Μέσα ἀπ' τὴν ἀνάγκη νὰ συντηρηθῇ ὁ ὀργανισμὸς πηγαίνουν ὅλα τὰ συνεκτικά καὶ προαγωγικά ἐκεῖνα στοιχεία χωρὶς τὰ ὅποια δὲν ὑπάρχει οὔτε ζωὴ οὔτε ἐξέλιξις. Ἀπ' τὴν ἀνάγκη αὐτὴ τῆς αὐτοσυντηρήσεως ποῦ συνδέεται ἀρκετικὰ καὶ στενὰ μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς συντηρήσεως τοῦ πλησίον, ἀπορρέουν ὅλες οἱ ἀρετὲς ἐκεῖνες ποῦ πρέπει νὰ κανονίζων ἐλευθερὰ τὶς σχέσεις τῶν κοινωνικῶν ἀτόμων μεταξύ των, δημιουργώντας ἔτσι φυσικὰ καὶ ἀβίαστα τὴν κοινωνικὴν τάξην καὶ ἁρμονίαν. Ἡ ἴδια ἀνάγκη ὀδηγεῖ τὸν ὀργανισμόν στὶς ἀναγκαῖες φυσιολογικὲς προσαρμογὰς καὶ στὴν ἐπέλεση τῶν ὀρισμένων ὕλικῶν ὀρων, ποῦ ἀπαιτεῖ τόσον ἡ ἀτομικὴ του συντήρησις ὅσο καὶ ἡ συντήρησις τῶν ὁμοίων του μὲ αὐτὸν ὀργανισμῶν. Ὁ λόγος τῆς ζωῆς, τῆς ἐξελίξεως καὶ ἁρμονίας ὀρίζεται μέσα σ' αὐτὸ τὸ ὀργανικό σύνολο, εἴτε σύμπαν εἶναι, εἴτε πλανήτης, εἴτε κοινωνία, εἴτε ἄτομο. Κάθε ἐξωτερικὴ ἐπέμβασις μόνο διατάραξη τῆς φυσικῆς ἁρμονίας, μόνο ζημία μπορεῖ νὰ φέρῃ.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ σχολικό ὀργανισμόν καὶ τὸν ὀργανισμό-μαθητὴ. Ἡ αὐτοσυντηρησις θὰ ἐπιβῆλῃ στὸ μαθητὴ τοὺς ἀναγκαῖους περιορισμοὺς, χωρὶς τοὺς ὁποίους εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἁρμονικὴ συμβίωσις μέσα στὸ σύνολο, καὶ ἐπομένως σχολεῖο. Καὶ ἐν τούτοις τὸ σχολεῖο γιὰ τὸ μαθητὴ, ἐννοῶ τὸ σχολεῖο ποῦ βασίζεται ἐπάνω στὶς ἐλεύθερες κοινωνικὲς ὀρμὲς τοῦ παιδιοῦ, ποῦ προέρχονται πάλι ἀπ' τὴν ἀνάγκη τῆς αὐτοσυντηρησεως, εἶναι τόσο ἀπαιτήτου ὅσο καὶ ἡ κοινωνία γιὰ τὸν ἐνήλικον καὶ τὸ νερό γιὰ τὸ ψάρι. Αὐτὴ θὰ τὸ ὀδηγήσῃ ἐπίσης νὰ πάρῃ μέσα ἀπ' τὸ περιβάλλον του ὅτι τοῦ εἶναι βιολογικὰ ἀναγκαῖο καὶ νὰ ὑποστῇ τὶς ὀρισμένους θυσίας ὄχι μόνο χάριν τῆς ἀτομικῆς του συντηρήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ συνόλου μέσα στὸ ὅποιο καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ζεῖ.

Οἱ περιορισμοὶ λοιπὸν καὶ οἱ θυσίαι καὶ γενικά ὅλοι οἱ ὄροι τῆς ζωῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ποὺ θὰ προέλθουν ἀναγκαῖα καὶ ἀφευκτα ἀπὸ λόγους αὐτοσυντηρησίας, εἶναι οἱ μόνοι ἀνεκτοί, ἐπειδὴ εἶναι καὶ οἱ μόνοι φυσικοί, ἀφοῦ ὑπαγορεύονται ἀπ' τὴν ἀνάγκης γενικά τῆς ζωῆς.

Ἐφόσον ἡ διατήρησις τοῦ ἀτόμου στὴ ζωὴ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ διατήρησις τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, τὸ ἄτομο εἶναι ἀναγκασμένο ἀπὸ λόγους αὐτοαγάπης, ὅπως λέει ὁ Σπινόζα καὶ αὐτοσυντηρήσεως νὰ προσβῇ στοὺς ἀναγκαίους αὐτοπεριορισμοὺς καὶ νὰ ὑποβληθῇ στὴς ἀναγκαῖες θυσίαι, χωρὶς τὴν ὁποῖαν δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ κοινωνία καὶ ἐπομένως ζωὴ.

Ἀκριβῶς τὴν ἀνάγκη τῶν περιορισμῶν αὐτῶν καταγράσθησαν ἀνεκάθεν οἱ κοινωνίες, δηλ. τὰ ὀρισμένα ἄτομα ποὺ εἶχαν τὴ δύναμη νὰ ἐπιβάλλουν τὴ θέλησή τους στ' ἄλλα. Ἐκαμαν περιορισμοὺς καὶ τοὺς ὀνόμασαν νόμους καὶ ὅμως οἱ νόμοι ἐκεῖνοι δὲν ἀπέρρεαν ἀπὸ τὴν καθολικὴ βούλησι, ἀλλὰ ἀπ' τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξυπηρετηθοῦν τὰ συμφέροντα ἐκείνων ποὺ τοὺς ἔθεταν. Ἡ μεγάλη πλειονότης τῆς ἀνθρωπότητος ὑποτάχθηκε γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στοὺς νόμους αὐτοὺς, ἐπειδὴ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ διακρίνῃ καθαρὰ μεταξὺ τῶν περιορισμῶν ἐκ τῶν ἐξωθεν καὶ τῶν αὐτοπεριορισμῶν, ἢ κι ἂν ἀκόμα τὸ διέκρινε δὲν ἦταν ἱκανὴ νὰ καταργήσῃ τοὺς πρώτους καὶ νὰ καθιερώσῃ τοὺς δεύτερους.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς καταστάσεως αὐτῆς μᾶς εἶναι γνωστά: ἡ μᾶς τῆς ὁποίας παραβιάστηκε κάθε προϋπόθεσις γιὰ μιὰ ζωὴ ἐλεύθερη καὶ σύμφωνη μὲ τὴ φυσικὴς τῆς, τὴς ἀνθρώπινες ἀξιώσεις, ὑποτάχθηκε ἀπὸ ἀδυναμία στὴ βία καὶ ἀνίκανη νὰ ἀντιδράσῃ ἠθικὰ καὶ φανερά κατέφυγε σὲ ὅλα τὰ ἀνήθικα μέσα ποὺ μποροῦσε νὰ διαθέσῃ μιὰ ὑποὺλη ἀμυνα, τὴν πονηρίαν, τὴ ψευτιά, τὴν κλεψιά, τὴν ἀτιμία, τὴν πορνείαν, τὴ δολοφονίαν. Ἦταν τὰ μόνα ποὺ μποροῦσε νὰ μεταχειρισθῇ ἢ πεσμένη ἀπ' τὴν ὑποδουλώσι διανοητικότητά τῆς μᾶς. Κάποτε ὅμως σὲ στιγμὴς μᾶς εἰλικρινοῦς μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς ἐξηγήσεως, ἢ σὲ περιόδους παραλυσίας τῆς ὀλιγαρχίας τῶν κυριαρχῶν, ξυπνοῦσε ἐξαγριωμένη καὶ σὰ θεριὸ ποὺ κατῴρθωνε νὰ λυγίσῃ τὸ σιδερένιο κάγκελο τῆς φυλακῆς του, ὄρμωσε μέσα στὴς τρομαγμένες τάξεις τῶν δεσποτῶν, τρομερὰ ἐκδικητικὴ, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ καταργήσῃ τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν πίεσι. Ὑπῆρχαν ἐν τούτοις τόσα μέσα γιὰ νὰ ξαναδαμασθῇ τὸ ἀγριωμένο θεριό. Ἡ ἐπιτήδεια ὀλιγαρχία ἤξερε νὰ ντύνεται κατὰ τὴς περιστάσεις τότε τὴν ἀλωπεκὴν καὶ τότε τὴ λεοντῆ. Ἔτσι τὸ θεριὸ ξαναγύριζε στὸ κλουβί του καὶ τὰ σίδηρα τῆς φυλακῆς του, ποὺ τοῦ τὴν ὀνομάτιζαν τὴν φορὰ αὐτῆς παράδεισο, γίνονταν πυκνότερα. Αὐτὸς εἶναι ὁ καθρέφτης τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν κοινωνιῶν τῆς βίας καὶ τῆς ὑποδουλώσεως. Ἡ ἠθικὴ ἔκκλησις, ἢ ἀταξία, ἢ ἀδικία, ἢ κακοδαιμονία τῶν κοινωνιῶν σ' αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἀφύσικους περιορισμοὺς μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς ὅτι ὀφείλεται. Ἄν τὰ ἄτομα ἀφήνονταν ἐλεύθερα νὰ κανονίσουν μόνα των, ὑπεύθυνα ἐνώπιον τοῦ ἑαυτοῦ των καὶ τοῦ συνόλου τὴς σχέσεις των, ἄπειρες ἀπὸ τὴς κακίας ποὺ μᾶστισαν καὶ ποὺ μαστίζουν ἀκόμα τὴς κοινωνίες δὲ θὰ ὑπῆρχαν. Ἡ κακία ἀσφαλῶς δὲν ἐγκτεῖται στὴ φύσι τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρω-

πος εἶναι φύσις ἠθικὸς καὶ μόνο κάτω ἀπ' τὴν ἐξωτερικὴν βίαν, ποὺ ἀσκήθηκε ἐπάνω του ἀναγκάστηκε νὰ γίνῃ πονηρὸς, ὑποκριτὴς, ψεύτης, κλέφτης, δολοφόνος, γενικά ἀνήθικος. Ὁ περιορισμὸς εἶναι ἡ αἰτία κάθε ὑποὺλης ἀντιδράσεως, ἐπομένως κάθε ἀνηθικότητος, ἐνῶ ἐλευθερία, ἠθικότητα, ἁρμονία, ἀγάπη εἶναι ἐννοεῖς συναφεῖς. Ὁ δρόμος ποὺ ἀκολουθεῖ σήμερα σ' ὅλον τὸν κόσμον τὸ κοινωνικὸ ζήτημα εἶναι αὐτὸς ποὺ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸν τέλειον ἠθικὸν καὶ οικονομικὸν ἔσοκλαβισμόν τοῦ ἀτόμου στὴν ἁρμονίαν, στὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἠθικὴν τάξην.

Οἱ ἴδιοι δρόμοι ἀνοίγονται σήμερα ὀριστικὰ καὶ ἐμπρόγματα καὶ γιὰ τὸ σχολεῖο. Τὸ σχολεῖο ὡς τὰ τώρα μὲ τὸ κνοῦτο τῆς ἐπιβολῆς δὲν ἦταν δυνατό νὰ δημιουργήσῃ μιὰ μόνιμη καὶ συνειδητὴ, ἠθικὴν τάξην. Ἡ τελευταία ὅπως εἶπαμε εἶναι προῖον ἐλεύθερης συγκαταθέσεως τῶν ἀτόμων τὰ ὁποῖα ἐπωμίζονται ὑπεύθυνα τὴ διατήρησίν τῆς. Μόνο ὅταν ἀφεθῇ τὸ παιδί ἐλεύθερον στὴς ἐκδηλώσεις του, ὑπεύθυνον τῶν πράξεών του, θὰ τὸ δῆτε σιγά-σιγά νὰ γίνετα ὑπολογιστικώτερον, προσεκτικώτερον, ἠθικώτερον. Ἀπ' ἐναντίας ὅταν θελήσετε νὰ τοῦ ἐπιβάλλετε τὴν τάξην, νὰ τοῦ ὑπαγορεύετε τὴν πειθαρχίαν, θὰ ἔχετε μὲν ἴσως συχνὰ μιὰ πρόσκαιρην ἐπιτυχίαν, ἐφ' ὅσον ἡ αὐστηρὴ φωνὴ τῆς ἐπιβολῆς καὶ ὁ φόβος τῆς τιμωρίας βοᾷ στ' αὐτίαν του, μὴ ὅμως λείψουν τὰ ἐξωτερικὰ αὐτὰ αἰτία θὰ τὸ ἀντικρύσετε ρέμπελο, ἐπαναστατημένο, ἀνίκανον νὰ συγκρατηθῇ νὰ κυβερνηθῇ νὰ διατηρήσῃ ὁποιαδήποτε τάξην. Τὸ σχολεῖο δὲν τοῦ δίδαξε τὴν αὐτοκυβέρνησιν, δὲν τὸ ἀφῆσε ποτὲ νὰ δοκιμάσῃ τὴς συνέπειαι τῶν ἀντικαινωτικῶν ἐνεργειῶν του.

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῆ ἐπιβολὴ φέρῃ μόνιμα ἀποτελέσματα καὶ ἐξασκήσῃ τὸ παιδί στὴν τυφλὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ἀσιζήτητην ὑποαγῆ, τότε ἀλλοιῶμόν του! Κατάντησε ὁ μηχανικὸς, ὁ ἀρωτόβουλος, ὁ κωφακιοῦς ποὺ δέχεται καὶ ἐκτελεῖ χωρὶς ἀντίδραση τὴς διαταγῆς ποὺ τοῦ δίδουν. Ἡ ἐσωτερικὴ ἔλλογι ζωὴ αὐτοῦ τοῦ ἀτόμου εἶναι ἐκμηδενισμένη. Κεῖνον ποὺ χαρακτηρίζει τὸν ἐλεύθερον ἄνθρωπον δὲν ὑπάρχει πιά μέσα του. Εἶναι ἀνδρείκελο στὰ χεῖρα τοῦ πρώτου τυχόντος ἐπιτηδεῖου. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτό. Ὁ μαθητὴς αὐτὸς εἶναι κατὰ τὸ φαινόμενο πειθαρχικός. Πειθαρχεῖ ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὴ δύναμιν νὰ διαμαρτυρηθῇ καὶ νὰ ἐπαναστατήσῃ. Ἄλλὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐγὼ ὅσοδήποτε ἀδύνατον καὶ ταπεινὸν κι ἂν εἶναι, ζητεῖ πάντοτε τὴν κίνησίν του, ζητεῖ νὰ ζῆσῃ τὴ δικήν του, τὴν ἐνδιάθετὴν τῆς ζωῆς. Κι' αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀπαίτησις ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικρουθῇ φανερὰ μὲ τὴν ἐξωτερικὴν βίαν, ἐκδικιέται μὲ τρόπο κρύφιο, λαθραῖον, παράνομον. Ἔτσι τὸ παιδί στὰ κρυφά, στὰ σκοτεινά, κάνει ἐκεῖνον στὸ ὁποῖον ἡ φύσις του τὸ ὀδηγεῖ, ἐνῶ στὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὑποκρίνεται ταπεινὰ ὅτι ἀκολουθεῖ τὸ δρόμον ποὺ τοῦ ὑπόδειξε ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιβολή. Πονηρία, ὑποκρισία, ψευτιά, βαγκαποντιὰ, εἶναι τὰ ἀφευκτα ἀποτελέσματα τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἐγῶ, τῆς ἐξωτερικῆς πειθαρχίας.

Ὁ δρόμος ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ σχολεῖο εἶν' ἐκεῖνος ποὺ μᾶς δίνουν «ἡ ἐλευθερία, τὸ τίποτε, τὸ χάος, ὁ μπολσεβικισμὸς σὰ νὰ λέμε» καὶ γενικά «ἡ πίστις στὸ καλόν, παρ' ὅλη τὴν ἐπικράτησιν τοῦ κακοῦ».

Κι' ἔχομε γιὰ παράδειγμα τὸ ἴδιο τὸ σχολεῖο τοῦ Max Terr. Οἱ ἴδιοι μαθητὲς ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ πλήρωμα τοῦ παλίου σχολείου, στάθηκαν μετὰ τὴν ἐπανάσταση μαθητὲς τοῦ νέου. Αὐτοὶ ποὺ στὸ γρεσινοῦ σχολεῖο τους μέσα, κάτω ἀπ' τὴν ἐπιβολὴ τῆς πειθαρχίας, ἦσαν πρότυπα μαθητῶν, αὐτοὶ τώρα μὲ τὴν ἐλευθερίαν ποὺ τοὺς ἔδωκε ἡ μεταρρύθμιση, παρουσιάζουν τὴν εἰκόνα τρελλῶν ποὺ βοήθων ἀνοιχτὲς τὶς πόρτες τοῦ φρενοκομείου. Σπάζουν θρανία, θρυμματίζουν τζάμια, κλέφτουν διάφορα πράγματα ποὺ ἀνήκουν στὸ σχολεῖο, βρωμίζουν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ σὰ χοῖροι, ξεσκοῦν τὰ τετράδια καὶ λερώνουν τοὺς τοίχους. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Terr συνεχίζοντας τὴ θλιβερὴ αὐτὴ περιγραφή μᾶς διηγεῖται: «Περίλυποι παρακολουθοῦσαμε τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀγωγῆς ποὺ πήραν ὡς τὴ μέρα ἐκείνη. Μερικοὶ μάλιστα μαθητὲς μᾶς προσήλπαν ὅτι δὲν ξέραμε νὰ διατηρήσουμε τὴν τάξη. Τοὺς λέγαμε: Θὰ μᾶς ἦταν πολὺ εὐκολο νὰ ἐπιτύχωμε τὴν τάξη τῆς παρατάς τοῦ αυτοκρατορικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ μιὰ τέτοια τάξη μᾶς φαίνεται χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἀξία. Κεῖνο ποὺ θέλομε εἶναι ὁ κάθε μαθητὴς νὰ αἰστανθῆ τὸν ἑαυτὸν του ὑπεύθυνο γιὰ τὴ διατήρησιν τῆς πειθαρχίας μέσα στὸ σχολεῖο μας. Τὰ παιδιά ἂν καὶ τὸ καταλάβαιναν, μοιλαταῖα φεύγαν δυστυχισμένα καὶ ἀποθαρρυνμένα. Ὁ κνεώνας αὐτὸς τοὺς πίεζε καὶ ἡ δυσφορία αὐτὴ κυριάρχησε γιὰ κάμποσο καιρὸ. Ἡ διαβατάριχη ἀταξία τοῦ σχολείου τοὺς ἔκαιε σὰ φωτιὰ μέσα στὴν ψυχὴ. Τότε παρουσιάσθηκε ἡ δύναμη. Πέντε-ἕξι ἀπ' αὐτοὺς κάλεσαν σὲ συνέλευση ὅλους τοὺς μαθητὲς. Ἡ συνέλευση ὑπῆρξε θορυβώδης. Τοὺς μίλησαν γιὰ τὴν ἀφόρητὴ ἀταξία τοῦ σχολείου, γιὰ τὸ θόρυβο, γιὰ τὰ στασμένα ἀρμάρια, γιὰ τὰ νερά ποὺ σκορπιότανε κ.τ.λ....

Καὶ πράγματι, πολλὲς φωνὲς σηκώθηκαν: «Νὰ γυρίσωμε στὸ μπαστούνι, στὶς τιμωρίες». Βλέπετε ὅτι σὲ κάθε ἐπανάσταση ὑπάρχουν κείνοι ποὺ ζητοῦν τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὰ παλιά. Κεῖνοι ὅμως ποὺ ἠθέλουν τὴν τάξη, τὴν πραγματικὴν τάξη, νίκησαν. Διορίσθηκαν ὁχτῶ: «Τὸ Συμβούλιο τῶν Μαθητῶν».

Τὰ πράγματα πήγαιναν καλὰ. Οἱ ὁχτῶ μαθητὲς κυβερνοῦσαν μὲ σιδερένια αὐστηρότητα. Ἐβγάλαν διατάγματα, ἔκαναν νόμους. Ἡ κυβέρνησις ὅμως αὐτὴ δὲ διάρκεσε δὲ σταθήκαμε αὐτοῦ. Ἦταν γραφτὸ τὸ σύστημα νὰ πεθάνῃ ἀπὸ μοναχό του. Σὲ λίγο ὁ ζήλος τῶν ὁχτῶ λιγώσατο, ὅπως λιγώσατο ἡ ἐπιβολὴ τους ἐπάνω στὴν πλειονότητα τῶν μαθητῶν ποὺ παρουσίαζαν περισσότερὴ ἀντίσταση. Τὰ ὁχτῶ αὐτὰ παιδιά δὲν ἀποτελοῦσαν συμβούλιο τοῦ καθεστώτος δὲν ἦταν παρὰ μιὰ ἀστυνομικὴ ἐπιτροπὴ.

Σὲ μιὰ συνέλευση τῶν μαθητῶν ἐξέσπασεν ἡ ἀντίδρασις. Τὰ παιδιά παραπονοῦσαν ἐναντίον τοῦ καθεστώτος, ἐνῶ ἀπ' τ' ἄλλο μέρος τὸ συμβούλιο ἐξέφραζε κ' αὐτὸ παράπονα ἐναντίον τῶν μαθητῶν. Κατηγορίες... καταρῆς ἀμοιβαίαις... Νέοι νόμοι... γιὰ κάθε νέο σφάλμα καὶ ἕνας νέος νόμος... Ἀκούετε διαρκῶς:

- Βάλτε ἕναν ἐπιτηρητὴν ἐδῶ...
- Ἐνα φρουρὸ στὴ θέσιν αὐτῆς...
- Αὐτὸ πρέπει νὰ ἀπαγορευτῆ...
- Τότε ἕνα ἀπ' τὰ παιδιά εἶπε:
- «Ἀκατάλαυστα ξεφουρνίζουμε καινούργιους νόμους, δημι-

ουργοῦμε ἀπαγορεύσεις, καταργίωμαστε, καὶ ὅλα αὐτὰ χωρὶς καμμιά ἐπιτυχία. Δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ διατηρήσωμε τὴ τάξη μέσα στὸ σχολεῖο, παρὰ μόνον ὅταν προσπαθήσωμε νὰ νοιώσωμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ὅταν μάθωμε νὰ συγχωρῶμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ὅταν δὲν τσακωνόμαστε, ὅταν δὲ βρίζοκοποῦμε τοὺς συντρόφους μας, ὅπως τόκανε συχνὰ τὸ Συμβούλιο τῶν Μαθητῶν. Μὲ λίγα λόγια, ὅταν προσπαθήσωμε νὰ ζήσωμε σὰν ἀδελφία καὶ ἀγαπίωμαστε ἀμοιβαίᾳ. Ὅταν ἀρχίσωμε νὰ ζοῦμε κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, δὲν θὰ ὑπάρχη πιά ἡ ἀνάγκη τοῦ νόμου, γιατί τότες κάθε παιδί δὲ θὰ ὑπακούη, παρὰ σὲ ἕνα μόνον νόμο—ποὺ ἔχει μέσα του—τὸ νόμο τῆς ἀγάπης.

Αὐτὰ εἶπε τὸ παιδί.

Ἐνας ἐθουσιασμός διαδόθηκε εὐθὺς μέσα σ' ὅλο τὸ σχολεῖο ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Τὰ παιδιά βλέπονταν μ' ἄλλα μάτια μετὰ τὸν καιρὸν. Τὸ Συμβούλιο τῶν Μαθητῶν ἔπαψε νὰ εἶναι συμβούλιο ἀστυνομίας. Δὲν ἦταν στὸ ἔξῃς παρὰ συγγένθρωπος ἀδερφῶν ποῦ ἠθέλουν κείνο ποὺ ἠθέλουν ἡ κοινότητα. Ὁ καθένας τους δὲν ἔκανε ἄλλο παρὰ νὰ ὑπεθυμίζῃ τοὺς ἄλλους τὴν κοινὴ θέληση. Συχνὰ χαλάρωναν τὸ χαλινὸ καὶ τότε ξεχνοῦσαν τοὺς ἄλλους. Μὰ πάντα ξανάβρισκαν τοὺς ἑαυτοὺς των, μὴ ἔχοντας ὑπόψει παρὰ τὴν κοινὴ θέληση. Ἡ φλόγα ἄναψε, κανεὶς δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ τὴ σβῆσῃ πιά.»

Καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὴ μητέρα πρὸς τὴν ὁποία ἀνέπτυξε τὸ διδακτικὸ αὐτὸ γεγονός τῆς λέγει: «Βοηθήστε μας νὰ τὸ πιστέψωμε»—«ὁ ἄνθρωπος εἶναι καλός».

Ἡ ἴδια ἐλευθερία, ὁ ἴδιος αυτοκαθορισμός, ποὺ παρατηρεῖται στὸ ζήτημα τῆς τάξεως καὶ τῶν σχέσεων μετὰ τῶν ἀτόμων τῆς σχολικῆς κοινωνίας, καθορίζει καὶ τὰ ὅρια τῆς σχολικῆς ὕλης.

Ἀναλυτικὸ πρόγραμμα μὲ τὴ σημερινὴ σημασίαν τῆς λέξεως στὸ Ν. Σ. μέσα δὲν ὑπάρχει. Τίποτε ἐκ τῶν προτέρων. Ὅλα θὰ τὰ καθορίσῃ ἡ ἔμφυτη τάση πρὸς τὸ θαυμασμὸ ποὺ ἔχει μέσα του κάθε ἄνθρωπος, ἡ περιέργεια, «τοῦ τρισκότειδου ὁ καὶ μὸς τοῦ ἀγνώστου τοῦ μεθῦσι» τοῦ ποιητῆ.

Μιὰ ἀπ' τὶς μεγαλύτερες σκλαβιὲς τοῦ σημερινοῦ σχολείου εἶναι αὐτὰ τὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα, ὁ αὐθαίρετος δηλ. καὶ ἐκ τῶν προτέρων καθορισμὸς τῆς ὕλης ποὺ πρέπει θέλοντας καὶ μὴ νὰ χωνέψῃ ὁ μαθητὴς. Ἐνα σχολεῖο τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζει σὲ ὅλες τὶς συνέτειές τῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ μαθητῆ, τὴν ἀρχὴν τοῦ αυτοκαθορισμοῦ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνεχθῆ τὴ κτηνωδία τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων. Ἦταν καιρὸς πιά νὰ δοθῆ στὸ παιδί ἐλευθερία γιὰ τὴν ἐκλογὴ τῆς ὕλης, ἦταν καιρὸς νὰ σεβαστοῦμε τὶς προσωπικὰς τάσεις καὶ τὶς προσωπικὰς ἐκλογὰς τοῦ παιδιοῦ. Ὅ,τι συνέβαινε ὡς τώρα ἦταν μιὰ βίαιη ἀναίρεσις τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τοῦ μαθητῆ, ἀφοῦ στὸ οὐσιωδέστερο σημεῖο, στὴν ἐκλογὴ τοῦ ὕλικου μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἀσχοληθῆ ἐνεργὰ καὶ δημιουργικὰ, δὲν εἶχε καμμιά γνώμη. Ἐτσι ἀρχίζοντας τὴ δουλειὰ του ἀκολουθοῦσε τὸ δρόμο ποὺ τοῦ ἄνοιγε τὸ πρόγραμμα καὶ σερότανε ἄβουλο καὶ σκλάβο πίσω ἀπ' τὸ γράμμα, χωρὶς νὰ τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ προσέξῃ στὴν ὑποκειμενικὴ του διάθεσι, οὔτε στὴν εὐκαιρία ποὺ μποροῦσε νὰ τοῦ δώσῃ ἡ στιγμή. Καὶ ὅμως τὸ παιδί ἐνεργεῖ καὶ κατὰ γινεται μὲ ζῆλο, μόνον μὲ κείνο πρὸς τὸ ὁποῖο τὸ ὁδηγεῖ ἡ ἐνδό-

μυχη ψυχική του τάση, με κείνο που διάλεξε ώθημένο απ' τη φύση του και την πνευματική του ιδιοσυστασία. Αυτό θέλει, αυτό αγαπά, σ' αυτό άφοσιώνεται. Μ' αυτό έχει συνδέσει τη σκέψη, τη ζωή, την ενέργειά του. Αυτό και μόνο το προάγει. Ο δάσκαλος και το πρόγραμμα είναι ανάγκη να ακολουθούν το παιδί, μα ποτέ το έναντιον. Κι έξω απ' αυτό ακόμα ή βούληση και το συναίσθημα, τα μόνα ψυχικά στοιχεία που μπορούμε νάχωμε υπ' όψει μας κατά τα πρώτα κυρίως χρόνια του παιδιού, δεν είναι δυνατόν να υποταχθούν άνεκδίκητα στο σιδερωμένο προγραμματισμό και την άπριοριστική τάξη. Αυτά είναι ζητήματα που άφορούν στο κάτω κάτω της γραφής την άφρημένη σκέψη και τη λογική άλληλουχία. Τη στιγμή που θα θελήσωμε να τραβήξωμε το παιδί προς το δρόμο που έμεις κρίναμε αναγκαίο, τα υποκειμενικά στοιχεία της ψυχής του που αναφέραμε παραπάνω θα αντιδράσουν.

Και άποτέλεσμα αυτής της αντιδράσεως άφρευκτο θα είναι ή άδιαφορία, ή άπροσεξία, ή άμέλεια, καθώς και ή κάθε είδους άταξία, στην όποία καταφεύγει το παιδί για να ξαλαφρώση το πιεσμένο έγω του. Συνέπεια πάλι αυτών όλων είναι τα ποικίλα παιδευτικά μέσα που επινόησε ή τέχνη του σχολείου για να συγκρατήσει το παιδί στο δρόμο που το θέλει το πρόγραμμα και ο δάσκαλος.

Πόσες φορές δε διώχνονται από σχολείο παιδιά ως άνεπίδεκτα, άνυπότακτα, και τα τέτοια, για να γιγαντώσουν άργότερα μέσα στη ζωή και να γίνουν τίμιοι και ήκανοι άνθρωποι! Άρκει να σάς αναφέρω πώς κάποτε ο μεγάλος Γερμανός χημικός Liebig και ο Alex. von Humboldt, ένας από τους πιο πολυέκφαντους φυσιοδίφες της Γερμανίας διώχθηκαν απ' το σχολείο ως «άνεπαρκείς»! Πόσες φορές έξ άλλων οί επιμελέστεροι του σχολείου δεν άποδείχθηκαν οί πιο άνίσχυροι μπροστά στις αξιώσεις της ζωής! Η ψυχολογία του επιμελή μαθητή κατά 90 % είναι ψυχολογία ανθρώπου άνίκανου να υπερασπίση τον έναντό του μπροστά στη βία ενός προγράμματος, άδύνατου, άσουλου, υποκριτικού και ταπεινού. Ένω με την ίδια αναλογία μπορούμε να θεωρήσωμε την άμέλεια ως τίμια αντίδραση ενάντια στο βανδαλικό έσιδηλισμό, που έρχεται να του επιβάλη το σχολείο.

Κι αν αφήσωμε όμως την άποψη αυτήνα, κι αν ακόμα υποθέσωμε πώς και το πιο σκληροτάχλο παιδί θα μπορούσε μ' ένα σωρό μέσα να υποταχτή στο πρόγραμμα, πώς θάταν δυνατό να του ανάχωμε μέσα του το ζήλο της πρωτόδουλης, της ελευθέρης δημιουργίας επάνω σε αντικείμενα που δέχτηκε με την άπειλή του νουούτου;

Το αντίθετο ακριβώς συμβαίνει μέσα στο Ν. Σ. του Άμβούργου. Οί μαθητές ελευθεροί μέσα στην ελευθερη φύση άντλοδν μόνοι τους τα θέματά τους, τα μελετοδν μόνοι τους, έπίσης μόνοι τους κατατάσσουν τα συμπεράσματα των έρευνών τους. Ο δάσκαλος είναι ο σύντροφος ο κύλος και αγαπημένος, του όποιου τα φώτα θα έπικαλεσθοδν στην άνάγκη. Άφαντος παρακολουθει απ' τα παρασκήνια ή συνεργάζεται ως ίσος. Η άθθεντία του καταργήθηκε και ή επέμβαση του δεν είναι παρά, το πολυ-πολυ, φιλική σύσταση. Κείνο που ενώνει το μαθητή με το δάσκαλο είναι ο άμοιβαίος σεβασμός που έχουν μεταξύ των δυο ελευθεροί άνθρωποι που ζοδν και εργάζονται παρά-

λληλα, δυο έρευνητές άνεξάρτητοι, αλλά που έτυχε ο ένας να είναι περισσότερο πεπειραμένος απ' τον άλλου.

Έτσι οί μαθητές όργανώνουν μακρυνά εκπαιδευτικά ταξίδια, εκδρομές, έπισκέπτονται εργοστάσια, μουσεια, πινακοθήκες, και ό,τι άλλο προς το όποιο τους οδηγεί ο θαυμασμός και ή δίψα της μαθήσεως.

Οί μαθητές είναι ελευθεροί να διαλέξουν μόνοι των όχι μόνον τα αντικείμενα της μελέτης των, αλλά και των διασκεδάσεων και της άναψυχής των. Χαρακτηριστική γι' αυτό είναι ή άπάντηση που έδωκεν ο ίδιος ο Terr σε μια άλλη μητέρα, που μεταξύ άλλων, του παρεπονέθηκε ότι το παιδί της στο σχολείο έπαιζε χαρτιά ή διάβαζε άνήθικα βιβλία κι' ο δάσκαλος άδιαφόρησε. Το ζήτημα των χαρτιών έχει ως εξής: Τα παιδιά έπαιζαν με χαρτιά ένα άθωο παιχνίδι. Μοίραζαν τα χαρτιά σκεπασμένα, κι' όποιος έπερνε το μεγαλύτερο. Ούτε καν υποψιαζόταν την κακή χρήση των χαρτιών. Αυτό ήταν όλο. Ο δάσκαλος λοιπόν άπαντά στη μητέρα: «Καταλαβαίνω πώς μπορούσαν να παιζουν κάτι καλύτερο, αλλά δεν μπορώ να τους έμποδίσω. Έστι θα τους έδειχνα πώς οί μεγάλοι με τα ίδια αυτά χαρτιά κίνουν κακές πράξεις. Ο διάβολος δεν είναι μέσα στα χαρτιά. Μπορεί κανείς να τα εξαφανίση να τα κάψη, το διάβολο όμως αυτόνα δεν τον καταπονεί. Τα σπύργα, τα καρύδια, οί πέτρες, χρησιμοποιούνται για την ίδια διαβολική δουλιά.

Και τώρα ας δοδμε τα άνήθικα βιβλία!... Νομίζω πώς είναι έγκλημα να στερηθή κανείς απ' τα παιδιά την άγωγή αυτήνα της ευθύνης. Είναι κακό να άπαγορευώμε στα παιδιά—και προ πάντων μέσον της άτυνομικής λογοκρισίας—τα βιβλία που είναι άνίκανα να κρινουν... Πολυ καλά πρέπει να δίνωμε στα παιδιά καλά βιβλία. Η νεότητα εντούτοις δε διψά διάβασμα διψά τη ζωή. Γιατί δεν της δίνουν την ίδια τη ζωή; Διότι τότες ή ζωή θα βρεθθ ή κίνδυνο. Όταν ή νεότης δη άληθινά, ή εολή μας χάνεται. Κάνετε τα παιδιά να ζοδν τις περιπέτειες και τότε, έννοια σας, δε θα τις ζητήσουν μέσα στα βιβλία. Λρόμος, παιχνίδι πρέπει να ναι ή ζωή γι' αυτά και ναστε βέβαιοι ότι δε θα επιθυμήσουν ποτέ να αντικαταστήσουν τη ζωή αυτή με τα κακά βιβλία. Άλλά έμεις φοβόμαστε, επειδή δε θα μπορούμε τότε πια να κρύβωμε τις αδυναμίες μας πίσω απ' την έξουσία μας. Δεν έχουε το κοράγιο ν' αφήσωμε ελευθερα τα παιδιά μας. Δεν τα χαρίζουε παρά «ελευθερίες...» Και πάρα κάτω:

«Τί θα λέγατε για ένα έμπορο άπατεώνα, ο όποιος δε διαβάσει παρά ήθικα βιβλία, και για έναν αναγνώστην της κατώτερης λογοτεχνίας ο όποιος προσφέρει εις τον πλησίον του κάθε βοήθεια που περνά απ' το χέρι του; Δεν είναι μόνο το καλό βιβλίο που κάνει τον καλό άνθρωπο. Δεν έξαρτάται απ' το βιβλίο που διαβάζω αλλά απ' τον τρόπο με τον όποιο το διαβάζω—κι απ' τη θέλησή μου—το ότι γίνουμαι καλύτερος».

Τα διδακτικά βιβλία καταργήθηκαν. Βιβλίο άπεραντο μπροστά τους έκτείνεται άπειρόπλουτη σε θέματα ή φύση, ή ζωή. Κι ήταν πολυ φυσική και συνελεπέστατη ή κατάργηση του βιβλίου, το όποιο δεν είναι τίποτε άλλο παρά ταμείο άθθεντίας, όπου συσσωρευθήκανε

συμπεράσματα, γνώμες και παρατηρήσεις ξένες, που έπρεπε τυφλά και άνελεύθερα να τις άποστηθήση ο μαθητής. "Αν υπάρχουν βιβλία στο σχολείο, είναι εκείνα μέσα στα όποια οι ίδιοι μαθητές καταχώρησαν και πρωτοκόλλησαν δικές τους παρατηρήσεις και γνώμες. Η μνημονική εργασία και η κενή γνωσιολατρεία του παλιού σχολείου καταργήθηκαν. Το Ν. Σ. δέν εισδιάζει στον τρόφιμό του γνώσεις αλλά του δυναμώνει τη ψυχή, κάνοντάς τον ικανό να παρατηρή, να συνθέτη, να δημιουργή, να ενεργή πρωτόβουλα. «Αν εργαζόμαστε με τους μαθητές δέν έχουμε υπ' όψει μας την γνώση, τη μνημονική εργασία, αλλά τις δυνάμεις της ψυχής. Πολύ λίγο ενδιαφέρει αν ξέρω αυτό ή εκείνο, αν νοιώθω τη σημασία και το λόγο όλων των πραγμάτων, γύρω μου και μέσα μου. Δέ θα μ' όφελήσει σε τίποτε το ότι άργότερα θα ξέρω πώς ενεργήσαν οι διάσημοι άνδρες, αλλά πρέπει στην κατάλληλη στιγμή να γνωρίζω εκείνο που θάχα εγώ να κάνω».

Και όμως θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει ότι υπάρχουν εργασίες τις όποιες οι άνθρωποι και τα παιδιά δέν θα τις έκαναν διόλου με εύχαριστηση. Υπάρχουν επίσης προσπάθειες αναγκαιότητες που δέν τους είναι διόλου συμπαθητικές. Με την άπόλυτη έλευθερία δέ θα θέληση κανείς να τις αναλάβη. Σ' αυτή τη φαινομενική σωστή παρατήρηση αφήνω τον ίδιο δάσκαλο να σάς απαντήσει. Είναι η εξήγηση που έδωκε στον πατέρα που του φερε παρόμιες αντίρρήσεις: «Τις δυσάρεστες εργασίες τις κάνουμε και μεϊς στο σχολείο μας λ. χ. όρισμένα γυμνάσματα ύπολογισμού προς εύρεση της ύποτεινούσης στη γεωμετρία. Αλλά τότε μια νέα δύναμη άγνωστη ως την ώρα, παρουσιάζεται μέσα μας για να μετριάση και να διευθύνη την έλευθερία αυτή: Είναι το αίσθημα της κοινότητας, η αγάπη που μας ένώνει όλους μας. Το αίσθημα αυτό μας δίνει τη δύναμη να κάνουμε όλες εκείνες τις εργασίες, τις όποιες χωρίς αυτό θα άποφεύγαμε επίμονα. Πρέπει τα παιδιά να μάθουν να κάνουν θυσίες για την κοινότητα.

Θα σάς παρουσιάσω την ταραγμένη ζωή της κοινωνίας μας: Πρώ όλίγου καιρού πήγα με τους μαθητές μου στο έξοχικό μας σπίτι... Ο καιρός ήταν όραϊος... Ο ήλιος, ο άέρας, το πρωϊνό, τα άνθη, τα πουλιά τραγουδοΐσαν... μέσα στην καρδιά μας. Όλα τα παιδιά τράβηξαν για το δάσος.

Τα δομάτια, τα κρεβάτια, οι προετοιμασίες για το φαί, οι πατάτες, τα λαχανικά... Έπρεπε κάποιος να φροντίσει για όλα αυτά... Και όμως δέν υπήρχε κανείς. Θύμωσα... Αλλά ήταν ταπεινωτικό για μένα, γιατί ένα άπ' αυτά τα παιδιά παρουσιάστηκε και άρχισε να δουλεύη ήσυχα—ήσυχα, ταχτοποιώντας το κάθε τι, τις κάμαρες, τα κρεβάτια. Επί τέλους άρχισε να παρασκευάζη το μεσημεριανό. Τόν έδοήθησα. Καθαρίσαμε τις πατάτες, ένα σωρό, και όταν η δουλειά τέλειωσε είπαμε μεταξύ μας: «Τι άνόητοι που είμαστε, θα μπορούσαμε μια χαρά να τους σεργιόμαστε τις πατάτες με τη νυχτική τους». Αλλά ήταν πολύ άργα.

Το βράδυ είχαμε συμβούλιο. Όλα τα παιδιά έδειχναν μετάνοια και προσπαθοΐσαν με κάθε τρόπο να ξεχαστή η παραμέλησή τους.

Τότε άκριβώς παρουσιάζεται ο «ήγέτης», η προσωπικότητα

που συναντούμε τόσο συχνά μέσα στη ζωή. Ήταν ο οργανωτής, ο άνθρωπος του δικαίου. Υπό την ιδιότητά του αυτήνα έμοίρασε στους μαθητές όλες τις ήμερήσιες εργασίες: Τρία παιδιά για την κουζίνα, τρία για τις κάμαρες, τρία για τη δεινα ύπηρεσία... κ.τ.λ... οι άλλοι ήταν έλεύθεροι.

Ο οργανωτής χειροκροτήθηκε—όπως συμβαίνει στην κοινωνία των ανθρώπων—έπειδή ήταν η δικαιοσύνη. Πλατωνικά χειροκροτήματα... Και τα γεγονότα;

Την πρώτη μέρα ο καθένας έκανε την ύπηρεσία του. Δέν πέρασε όμως πολύς καιρός και μερικοί άπομακρόνθηκαν ξεχνώντας την εργασία που τους άνατέθηκε. Και όταν σε μια συντροφιά μέσα μερικά μέλη δέν εργαζονται, τότε και τάλια με τη σειρά τους δέ θέλουν να κάμουν πια τίποτε. Δέν υπάσχει πια δικαιοσύνη. Το ίδιο συνέβηκε και στο σχολείο μας. Παραμέλησαν τα καθήκοντα που είχε καθιερώσει για τον καθένα η όργάνωση.

Το ίδιο παιδί όμως δίνει ένα νέο παράδειγμα. Αλλά την φορά αυτή η προσπάθειά του δέν απέβλεπε στο να δημιουργήση μια όργανωση, ένα σύστημα. Έκανε άθόρυθα τη δουλειά που ήταν αναγκαία. Και οι άλλοι που στην αρχή άρκοΐνταν να τον έλέπουν, ξαναβρήκαν με το παράδειμά του τη θέληση της εργασίας. Βλέπετε, κύριε, μέσα σ' ένα όμιλο παιδιών σαν το δικό μας, αντιπροσωπεύονται όλοι οι τύποι των προσωπικοτήτων: Οι ήρεμοι, οι όμιλητές, οι μετριοπαθείς, οι οργανωτές, οι μεταρρυθμιστές, οι σβέλτοι οι παλάβρηδες κ.τ.λ. Και τους έχουμε όλους ανάγκη για να βοηθή ο ένας τον άλλον. Μ' αυτό δέν πάει να πη ότι μορφώνονται άμοιβαία, όχι, αλλά δίνονται ο ένας στον άλλον άπό αγάπη. Η εγκάρδια αυτή συνεργασία είναι πηγή μιας μεγάλης ήθικης δυνάμεως άπ' την όποία έχει τόση ανάγκη ο λαός μας. Χωρίς τη δύναμη αυτή που προέρχεται άπ' την άμοιβαία βοήθεια, δέν είναι δυνατό να ιδρυθή όποιαδήποτε νέα πολιτεία. Κατ' αυτό τον τρόπο, με τα παιδιά αυτά, έχει γεννηθή ο λαός της νέας πολιτείας.

Από τότε, στην ομάδα μου μέσα, όρισμένα παιδιά εργαζονται πολύ, κι' όσο για μένα ύπερβολικά. Ένώ το παλιό σχολείο έπρεπε να τιμωρή τα παιδιά για να τα αναγκάση να δουλεύουν!»

Και τώρα άς δοΐμε πώς αντιμετώπιζει το Ν. Σ. το πρόβλημα της γενικής μορφώσεως. Υπάρχουν γνώσεις όρισμένες τις όποιες όφείλει να έχη κάθε άνθρωπος, όποιαδήποτε θέση κι' αν πάρη μέσα στη ζωή. Η ιστορία, η γεωγραφία, τα μαθηματικά, τα φυσικά κ.τ.λ., άποτελοΐνε τη λεγομένη γενική μόρφωση. Το Ν. Σ., είναι φανερό, εργαζεται για τη δημιουργία των πολιτών της μελλοντικής κοινωνίας. Με όλα τα μέσα που διαθέτει σ' αυτό άποβλέπει. Έτσι και με το μέσο αυτό της γενικής μορφώσεως. Το κυριώτερο δέν είναι να κερδίση το παιδί γνώσεις, αλλά να τις μεταχειριστή για τη κοινή όφέλεια. Το παλιό σχολείο έκανε ό,τι μπόρεσε για να δώση στο παιδί τις γνώσεις αυτές. Δέ μπορούμε να πούμε πώς δέν έκανε εύορχα το καθήκον του στην περίπτωση αυτή. Και όμως πια ήταν τα άποτελέσματα της μορφώσεως αυτής; ρωτά ο Terr. «Στην τεχνική και στην χημεία η Γερμανία κάτεχε την πρώτη θέση. Μάθαμε να διατρέχουμε τον άέρα, να φαιμποκάρουμε εκκορηκτικές θρυ-

αλλίδες, για να θρυμματίζουμε πελώριους βράχους, και όμως η γενική αυτή μόρφωση δε μπόρεσε να μας εμποδίσει από το να μαχαιρωτούμε τις γνώσεις αυτές, όχι για τη δημιουργία, αλλά για την καταστροφή, όχι για να κάνουμε τη ζωή, αλλά για να προκαλέσουμε το θάνατο.

Μάθαμε να γράφουμε στατιστικές, και όμως το καλλιεργημένο πνεύμα στάθηκε ανίκανο να βρη ένα μέσο ενάντια στη μιζέρια που παράσταναν οι στατιστικές του, λόγω χάρη τη μιζέρια των κατοικιών ή της θνησιμότητας των βρεφών. Κι αυτό επειδή τον τύφλωνε η δική του ευημερία. Ένα μεγάλο πνεύμα μπορούσε να διαδάσει τις στατιστικές αυτές καπνίζοντας το πούρο του ή πίνοντας τον καφέ του. Ο άνθρωπος αυτός ποτέ δε σκέφθηκε επάνω στις συνέπειες της εργασίας του. Κανείς δε σκέφτετε για την εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος, της ανθρωπότητας, όλοι πνίγονται μέσα στους υπολογισμούς των προσωπικών τους συμφερόντων ή της ατομικής των φιλοδοξίας.

Εδώ ακριβώς βάζει το χέρι της η αγωγή. Πρέπει να ασκήσει το κάθε παιδί στο να μετρά τις συνέπειες των ενεργειών του, να το μάθει να εργάζεται για το καλό των συνομοίων του. Σκοπός τελικός κάθε γνώσεως και επιστήμης, με όλη τη διαφοροζότητα των μεθόδων που χρησιμοποιούν, είναι ένας: Ο ανώτατος νόμος, ή αιτία πάσης ζωής, του κόσμου όλου. Σ' αυτό απέβλεψεν ανέκαθεν η επιστήμη. Το ίδιο πρέπει να γίνεται και στο σχολείο. Αν μέσα στο σχολείο καλλιεργείται η γνώση και η επιστήμη αυτό πρέπει να γίνεται με το μοναδικό σκοπό να εισχωρήσει ο μαθητής στην οδία των νόμων της κοινωνικής ζωής, στην έννοια της κοινότητας, στην ιδέα της πολιτείας. Το σχολείο πρέπει να εργάζεται με όλα τα μέσα που διαθέτει, επομένως και με τη γενική μόρφωση, για τη δημιουργία της μελλοντικής κοινωνίας, μέσα στην οποία οι άνθρωποι έχοντας συνείδηση των συνεπειών κάθε των ενεργείας, θα διαθέτουν άμοιλαία την εργασία τους για το κοινό καλό.

«Βεβαιώνουμε το κράτος της αγωγής και των επιστημών, επειδή νομίζουμε πως οδηγούν στην αγάπη, στην κοινότητα, στον «άδελφό». Κι αυτό μόνο μας ενδιαφέρει».

Παρόμοιες απόπειρες έγιναν και σε άλλα μέρη της Γερμανίας, ιδίως στη Σαξωνία που είναι η επαναστατικότερη χώρα της επικρατείας. Την έκτασιν όμως και τα αποτελέσματα των δοκιμών αυτών τα αγνοούμε. Το βέβαιο είναι ότι μέσα στη σημερινή Γερμανική Δημοκρατία, με όλες τις μεταρρυθμιστικές τάσεις που ανατρέπουν σχεδόν στη βάση της την παλιά σχολική οργάνωση και καταργούν το άριστοκρατικό-μυλιαριστικό πνεύμα που επικρατούσε μέσα στο Γερμανικό σχολείο, οι εργατές κρατώντας μέσα στη ψυχή τους ακοίμητη τη φλόγα της ολοκληρωτικής χειραφετήσεως του ατόμου και της κοινωνίας, αντίθετοι προς τις μικτές προσπάθειες της νέας δημοκρατίας των *compramis*, ζητούν να στήσουν το νέο σχολείο, το οποίο θα βοηθήσει στο ξέσπασμα των νέων ελεύθερων καιρών.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΑΣΤΕΡΗΣ

Ο ΚΑΥΓΑΣ ΤΟΥ κ. ΨΥΧΑΡΗ ΜΕ ΤΟ "ΝΟΥΜΑ"

Υπάρχουν λαοί που η ιστορία έμοιρανε με μια σκληρή τύχη. Να έχουν ένα μεγάλο όνομα και οι ίδιοι να είναι ή ξεπεσμένοι ή, μ' όλα τα γερατιά της φήμης των, πρωτόβγαλτοι ακόμα στη ζωή, χωρίς κανένα τίτλο τιμής. Από τα πολλά μειονεκτήματα που έχει αυτή η κατάσταση είναι και το ενδιαφέρον που, απρόσκλητοι, αυτοκάλεστοι, τους δείχνουν μερικοί συμπαθητικώς άφελεις ή ξεκουτιασμένοι ερωμένοι της παλαικής δόξας που φέρνει τόνομά τους.

Σ' αυτή την κατηγορία είναι και ο ελληνικός λαός. Αδιάκοπα, σά να μην έφθαναν τα δικά του θρεφτάρια, οι εφιάλτες δασκάλιοι που έχουν πάντα στο στόμα τους την αρχαιότητα και σάν καρμέλα την πιπιλίζουν, ξένοι θαυμασται και προσκνηταί του όνόματός του, φορτωμένοι από ευγνωμοσύνη για το εύγενές απομεινάρι, του εκδηλώνουν αισθήματα ζηλιάρηδων και πεισματάρηδων προστατών αγγέλων. Και είναι γνωστοί πιά στην ιστορία της νέας Ελλάδος με το όνομα Φιλέλληνες.

Ποιός δέν τους γνωρίζει; Ποιός δέν ξέρει το θηριώδη και όμως γεμάτο λατρεία τρόπο με τον οποίο νταντεύουν τον μετεπέ αυτόν Ελληνικό λαό όταν, ο μωρός, δοκιμάσει να παραστρατήση από τους προγονικούς δρόμους.

Αυτό όμως που δε γνωρίζει ο πολυς Ελληνικός κόσμος, το σπάνιο, είναι ένας Φιλέλλην απ' την ανάποδη μεριά!

Αηλαδή;

Ένας Φιλέλλην που να μην είναι ερωτευμένος (στη φόρμα τουλάχιστο) με την ένδοξη αρχαιότητα και που να έχει μολοταύτα όλα τα συστατικά του Φιλέλληνας: την ανάγκη της προστασίας, την απαίτηση να μη βγη ο προστατευόμενος έξω από τις προτιμήσεις του προστάτου, να μη συμπάθηση ό,τι αυτός, ο προστάτης του, δέν αγαπά, να μην τολμήση τέλος πάντων, αυτός προστατευόμενος που απάνω του έδεησε να πέση βαριά ή σκιά του αγίου του, να θελήση κάτι που εκείνος δε θέλει. Τέτοιον είδους Φιλέλλην είναι ο κ. Ψυχάρης.

✱

Ο κ. Ψυχάρης είναι εξαιρετικός άνθρωπος. Του συμβαίνει κάτι στη ζωή που εμείς και σεις, ταπεινοί άνθρωποι, θα εκρίβαμε, θα κρατούσαμε μυστικό. Αυτός το κάνει τούμπανο στον κόσμο όλο.

Έτσι μιά μέρα, ένα επεισόδιο, όχι άπειρου, υπόπτου γούστου, της ιδιωτικής του ζωής το έκαμε ζήτημα Τέχνης. Άλλοι θα περίμεναν να πεθάνουν πρώτα για να το κάμουν ζήτημα! (Αυτό δέν είναι δυνατό σε όλους τους ανθρώπους αλλά οι συγγραφείς, προνομιοῦχοι κι εδῶ, το κατορθώνουν χωρίς στά μεταθανάτια έργα τους). Ο κ. Ψυχάρης όμως ούτε μιά ούτε δυο έμαθαινε στο κόσμο ένα όραίο προά ότι είχαν εγκληματήσει. Άλλά το εγκλημά του δέν ήταν του κοινού δικαίου, ήταν εγκλημα ποιητού. Και βγήκε στο φως *le Crime du Poete*.

Τὸ φέροισιμο αὐτὸ τοῦ κ. Ψυχάρη δὲν εἶναι μοναδικό, φαίνεται εἶναι συνήθειά του. Τὸ ἐπανέλαβε μὲ τὸν κανγᾶ του μὲ τὸ «Νουμᾶ».

Βρέθηκε, στὸ ἴδιο περιοδικὸ πὸν προστατεύει ἀπὸ χρόνια ὁ κ. Ψυχάρης καὶ στὸ ὁποῖο καὶ τελευταία συννεργάζετο, ἓνας ἀρθρογράφος νὰ δημοσιεύσῃ γνῶμες πὸν νὰ εἶναι ριζικῶς ἀντίθετες μὲ τὶς δικές του. Καὶ ὡς περιπλοκὴ τοῦ δημοσιογραφικοῦ αὐτοῦ διαφόρου, βρέθηκε, ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ, ἀπὸ τρόμο καὶ ἐπιθυμία νὰ διορθώσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ προλάβῃ κάποια σοβαρὴ δυσαρρέσκεια, νὰ μὴ δημοσιεύσῃ μιὰ προσωπικὴ ἐπίθεση τοῦ κ. Ψυχάρη ἐναντίον τοῦ ἀρθρογράφου μὲ τὶς διαφορετικὰς γνῶμες. Τί τὸν βοήθησε! Νεροπονητὴ ἀπὸ βροσιὲς καὶ ξεφωνητὰ ξέσπασε μέσα στὸ ρωμέϊκο πὸν ἂν περιορίζετο στὸ ξέπλυμα τῶν ἀπλύτων μεταξὺ τοῦ κ. Ψυχάρη καὶ τοῦ κ. Ταγκοπούλου, θὰ μᾶς διασκέδαζε σίγουρα, δὲ θὰ μᾶς ξάφνιζε ὅμως. Ἀλλὰ ὁ κ. Ψυχάρης μέσα στὸ ἐπεισόδιό του θέλησε νὰ βάλῃ κάτω ἰδέες, γενικὰ ζητήματα καὶ τὸ ἴδιο τὸ μέλλον τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς. Ὁ κ. Ψυχάρης ἔκαμε τὸ ζήτημά του ζήτημα ἰδεολογικὸ μ' ἓνα τρόπο πὸν νὰ ἐξευτελίξῃ κάθε σοβαρὴ ἰδέα. Κι ὁ τρόπος του αὐτοῦ προκαλεῖ τὴν ἐπέμβασίν μας.

Τί εἶναι ἐκεῖνο πὸν ἔκαμε τὸν κ. Ψυχάρη ἔξω φρενῶν;—γιατὶ ὅταν θελήσῃ κανεὶς νὰ τὸν παραστήσῃ μέσα του ὅπως πραγματικὰ παρουσιάζεται στὸν κανγᾶ του αὐτόν, τὸν βλέπει ὡς ἄνθρωπο πὸν δὲν ξέρει τί κάνει. Ὅταν σκεφτοῦμε ὅτι ὁ κ. Ψυχάρης συνελήφθη γράφοντας σ' ἓνα περιοδικὸ ὅπου ἓνας τρίτος δημοσίευσε γνῶμες ριζικῶς ἀντίθετες ἀπὸ τὶς δικές του, ὅταν ἐξετασθῇ σὲ ποιά ζητήματα ἀναφέροντο οἱ γνῶμες αὐτές, ποιοὺς ἦταν ὁ ἄνθρωπος μὲ τὶς διαφορετικὰς γνῶμες καὶ ἐπομένως τί εἶδους ἦταν ἡ διαφωνία τους, καταλαβαίνομε χωρὶς δυσκολία ὅτι γιὰ τὸν κ. Ψυχάρη τὸ τυχαῖο αὐτὸ περιστατικὸ εἶναι ζήτημα τιμῆς. Αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ κανγᾶ καὶ ἡ αἰτία τῆς ἐξαιρετικῆς βιαιότητός του.

Τὸ εἶπε καὶ ὁ ἴδιος: «Γιὰ μένα εἶναι τὸ ζήτημα ζήτημα τιμῆς». (1) Μ' ἄλλα λόγια, ὁ κ. Ψυχάρης, ἀπὸ ὑπολιτὴ σύμπτωση, ἀπὸ διαβολικὴ συνέργεια, ἀπὸ κείνες πὸν ξέρει καὶ παρασκευάζει ἓνας μόνον, ὁ μάστορης καιρὸς πὸν κάνει καὶ ξεκάνει, βιάφει καὶ ξεβιάφει τὰ πράγματα καὶ ξέρει νὰ συνδυάξῃ τεχνικὰ ἀπρόοπτες συναντήσεις, βρέθηκε δίσπλα-δίσπλα, ἀκουμπώντας στὸν ὄμο-ποϊανοῦ; Φρίξη! ἐνὸς Boche!

Καὶ τί τρομερὴ σημασία ἔχει αὐτό, θὰ ρωτήσετε.

Στὴν Ἑλλάδα πὸν οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀπληροφόρητοι γιὰ πολὺ δὲν ξέρουν ὅτι ὁ κ. Ψυχάρης εἶναι μέλος (τί; καμμιάς κινηματογραφικῆς μάφιας;) du Parti de l'Intelligence.

Καὶ τί ἐστὶ Parti de l'Intelligence;

—*

Μιὰ φορὰ οἱ ἄνθρωποι, χωρὶς νὰ καταλάβουν πῶς, μπλεχτήκανε στὰ χέρια, μοιρασμένοι σὲ δύο στρατόπεδα, τοὺς Πράσινους καὶ τοὺς Κίτρινους. Δὸς του οἱ πράσινοι γροθιὲς στοὺς κίτρινους, δὸς του οἱ κίτρινοι κλωτσιὲς στοὺς πράσινους. Οἱ πράσινοι ἔβγαζαν

(1) Περιοδικὸ «Ὁ Λόγος», φυλλάδιο Μαΐου—Ἰουνίου 1921.

τὸ μάτι, ἔσπαζαν τὴν μύτη, ξερίζωναν μὲ τὰ δόντια τὸ αὐτὶ τῶν κίτρινων. Οἱ κίτρινοι ἔκαναν τὰ ἴδια. Αὐτὸ βίασταξε, λένε, χρόνια καὶ χρόνια. Δὲν ἔμεινε μάτι, ρουθοῦνι, αὐτὶ γερό. Μόλις φτάσανε σ' αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα οἱ ἀγωνισταὶ φυσικὰ σταμάτησαν. Τὸ ἔργο τους εἶχε τελειώσει. Στὸ μπλέξιμο τῆς πάλης ἢ τᾶξίς τῶν δύο συμμοριῶν εἶχε σπάσει. Πράσινοι καὶ κίτρινοι εἶχαν ἀνακατωθῆ μεταξὺ τους ἀξεδιάλυτα. Ἄν καὶ στὰ ἴδια γάλια ὅλοι τους, ὅταν κντάχθηκαν μεταξύ τους, ὁ ἓνας ἐκάγχασε ἑλέποντας τὰ μούτρα τοῦ ἀλλοῦ.—Τέρας, ὦ τέρας ἀκούστηκε ἀπὸ τὰ στόματα ὄλων. Τότε μὲ φρίκη εἶδαν ὅλοι, ζωγραφισμένη στὴν ὁμοφωνία τους, τὴν τερατώδη τους μορφή. Χύσανε οἱ ἄνθρωποι πικρὰ δάκρυα. Μούγγρισαν ἀπὸ πόνο, ἀνήμποροι. Τραβήχτηκε ὁ καθεὶς σὲ μιὰ γωνιά κι' ἔβαζε βότανα στίς πληγές του. Καὶ τὸ πιὸ μαγικὸ βοτάνι, ἄρχιζε ν' ἀνθίζῃ μέσα τους ὁ οἶκτος γιὰ τὸν ἄλλο καὶ ἴσως-ἴσως ἢ ἀγάπη.

Ἐκείνη ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ, φανερώθηκε στὸν κόσμον μιὰ ἐνέργεια διαβολικὴ. Ὅπως ἀκούοντας τὴ συμβουλὴ τῆς Μήδειας ὁ Ἰάσων, ἀφοῦ ἔσπειρε ἓνα ἀγρὸ μὲ δόντια δράκόντων κι' ἐφύτρωσαν ἀρματωμένοι δράκοντες ἔτοιμοι νὰ τὸν ξεσχίσουν, ἔρριξε ἀπὸ κρυφὸ μέρος ἀνάμεσόν τους μιὰ πέτρα καὶ τότε αὐτοί, νομίζοντας ὅτι ὁ ἓνας τὴν εἶχε ρίξει στὸν ἄλλο, φερώθηκαν μεταξύ τους, ἔτσι, τὴν ὥρα πὸν οἱ σακάτηδες ἄνθρωποι ἔπλεναν κι' ἐκαθάριζαν τὶς πληγές τους, ἐννοίωσαν κατὶ προκλήσεις καὶ βροσιὲς νὰ πέφτουν ἀνάμεσόν τους καὶ νὰ περνᾶ ἀπὸ τὸ αὐτὶ τους τὸ ὄνομα τοῦ γείτονά τους: Αὐτὸς ὁ πράσινος τὸ ἔρριξε! Αὐτὸς ἐκεῖ ὁ κίτρινος, ἄκουε ὁ πράσινος.

Τί ἔτρεχε;

Στὸν κόσμον δὲν ὑπῆρχαν μόνον οἱ ἄνθρωποι μὲ τὰ σπασμένα μούτρα, ὅπως ἐνόμιζαν οἱ ἴδιοι οἱ δυστυχεῖς. Ὑπῆρχε καὶ ἓνα ἄλλο εἶδος ἀνθρώπων πὸν τὰ μούτρα τους δὲν ἔσπαζαν ποτέ. Ὅχι ὅτι ἦταν σιδερένια, ἀλλὰ ἤξεραν νὰ τὰ φυλάνε. Κι' ἂν ἦταν μόνον αὐτό, πάλι καλά. Ἐκαναν κατὶ ἄλλο καλύτερο: γιὰ νὰ φυλάνε τὰ μούτρα τους, ἔβαζαν τοὺς ἄλλους κι' ἔσπαζαν τὰ δικά τους. Αὐτὸ εἶναι φαίνεται τὸ πιὸ ἀποτελεσματικὸ μέσο τῆς αὐτοσυντηρησίας, καθὼς διδάσκει ἢ σοφία τῶν λαῶν.

Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν μὲ τὰ γερά μούτρα εἶχαν βάλει τοὺς ἄλλους νὰ μπλεχτοῦν καὶ μόλις, οἱ τελευταῖοι αὐτοί, ἀφοῦ τάσπασαν ἀμοιβαία, τραβήχτηκε ὁ καθεὶς στὴ γωνιά του γιὰ νὰ κντάξῃ τὰ γάλια του, ἄρχισαν οἱ πρῶτοι νὰ σουρίζουν σὰ φεΐδια τὰ λόγια πὸν ἀναφέραμε παραπάνω.

Ὅταν τοὺς ρώτησαν νὰ πῶν τὸνομά τους, βρέθηκε πῶς ἦταν τὸ Κόμμα τῆς Ἐξυπνάδας. (1) Εἴμαστε, ἔλεγαν μέσα στίς προκηρῆξεις τους, les vieux gosses πὸν δὲν ἐννοοῦμε νὰ πάψῃ νὰ δουλεῖ στὸν κόσμον ὁ Ὑπέροτος Νόμος, τὸ σπάσιμο τῶν μούτρων μεταξύ τῶν ἀνθρώπων κι' ἂν πρόκηται νὰ γιάνουν οἱ πληγές τῶν θυμάτων εἴμαστε ἐδῶ γιὰ νὰ τὶς ἀναξέσωμε μὲ τὴν... πέννα μας.

Τόσον οἱ Κίτρινοι ὅσο καὶ οἱ Πράσινοι εἶχαν ὁ καθένας τους, ἀποκλειστικούς, τοὺς δικούς των ἀνθρώπους μὲ τὰ γερά μούτρα, πὸν

(1) Ἡ ἐννοια αὐτὴ δὲν περιλαμβάνει βέβαια ὅλα ἐκεῖνα πὸν οἱ ὀπαδοὶ του θέλουν νὰ ἔχῃ ὁ ὄρος Parti de l'Intelligence.

έργο τους ήταν να βάζουν τους ομόχρωμους των να σπάζουν τα μούτρα των αλλοχρώμων. Πράσινοι και Κίτρινοι Έξυπνοι, τα ίδια μέσα μεταχειρίζοντο και για τον ίδιο σκοπό, μόνο που τα μέσα αυτά τα διηύθυναν ο καθένας τους από αντίθετη άφετηρία στον ίδιο κοινό σκοπό.

Οί Έξυπνοι αυτοί άνθρωποι δεν ήτανε οί άρχηγοί που οδηγούσαν τους πιστούς των στη μάχη. Η φροντίδα τους περιοριζόταν να διαμορφώνουν τις αισθηματικές και διανοητικές διαθέσεις των όπαδών τους για το αλληλοφάγωμα. Ήτανε οί πνευματικοί ταγοί των λαών τους.

Καταλαβαίνετε τώρα τί είδους τιμή ήταν αυτό που ο κ. Ψυχάρης ονόμασεν έτσι. Τιμή πολύ ειδική και ακριβώς καθορισμένη. Ο κ. Ψυχάρης, μέλος του Parti de l'Intelligence, όταν, χωρίς να το θέλη, άξια, μυστηριωδώς, βρέθηκε συναδελφωμένος πάνω στο ίδιο τυπογραφικό χαρτί μ' έναν αλλόχρωμο που κατηγορούσε ομόχρωμους του και—άσυγχωρητο αυτό—δικηρύττει ιδέες και άρχες που, αν τις παρεδέχοντο όλοι οί άνθρωποι, θα είχαν ως αποτέλεσμα να ξεπέσουν μία για πάντα οί διανοητικοί προστάτες του είδους των Έξυπνων, ένοιωσε τον έαυτό του έκατεθειμένο απέναντι των συντρόφων του και για ν' αποφυγή την άτιμωση έπρεπε να φωνάξει όσο δυνατά μπορούσε την άποδοκιμασία του και την άγανάκτησή του. Αιτή του ή ανάγκη είναι αλλοίμονο! πολύ ανθρώπινη. Εκείνο που ήταν παραπάνω είναι ή γενική, παγκόσμια σχεδόν σημασία που θέλησε να δώσει στο έπεισόδιο του. Πάνω από τα κεφάλια ξεκίνων που τον εκθέσανε, ο κ. Ψυχάρης πετροβόλησε όλους τους ανθρώπους και τις ιδέες που του είναι αντίθετες και με τις χειρονομίες του θέλησε να χαράξει τις κατευθύνσεις του έλληνικού λαού, φωτίζοντας τον με το δικό του τρόπο βέβαια—και με τί τρόπο!—για τα μεγάλα ζητήματα που ενδιαφέρουν όλο τον κόσμο. Και τί δεν είπε τότε;

Μας έμαθε, στη γλώσσα που είναι αποκλειστική και άδιεκδικητή ιδιοκτησία του, πως οί αλλόχρωμοι μόνοι ξέρουν να μεταχειρίζονται τα έξολοθρευτικά μέσα του πολέμου, ενώ οί ομόχρωμοί του είναι λευκά άρνάκια μοναχά. (1) Μας φωτίζει πληροφόρητας μας ότι «ή φιλολογία, ή φιλοσοφία της Γερμανίας σκότωσε τον ήλιο του νου του έλληνικού!» Μας διδάσκει έντωμεταξύ χαριτωμένες λέξεις και όρους (ύπό—άναπόσπαστος, κατεργαριασμένος, χαστουκοχαστουκόνωμα, (2) Σταίνμετσιασμένος, Μοναχομοντζουρωμένος, Βαρβαρόλιασπος, βρωμοβοράκωτος (3)). Μας μαθαίνει με την πιο άκρι-

(1) «Οί Γερμανοί πρόθυμα, όλοπρόθυμα, ψυχροακροπρόθυμα, όπως τάποδειξαν στον πόλεμο, να σκοτώνουνε, να φονεύουνε, να λεηλατούνε, να πυροπολούνε, να κλέβουνε ό,τι δύνασαι να φανταστής, να γιορουντίζονε σε καταστήματα βιομηχανικά (sic) άγιάζουνε για να πάνε στον τόπο τους κάθε είδους εργαλεία, μηχανές, να παίρνουνε τα κατάστιχα όπου καταγραμμένη βρίσκεται ή ξένη πελατεία, να τουφεκίζουνε γυναίκες, γέροντες, ως και τραυματίες, να ρημάζουνε χώρες, χωριά, χωράφια, τόσο τελειωτικά τόσο μεθοδικά, που βούκα ψωμί να μη βρή ένα παιδάκι, ως είθα και χόρτο, ένα χοστάρικι να μαύση, την πείνα του να ξεγελάση. (Λόγος, φυλ. Μάης-Ιουνίου 1921).

(2) Βάρβαρε!

(3) Όποιος μπορεί ως μη σπάση ή κοιλιά του στα γέλια.

βοδίκαιη βέβαια άμεροληψία πως οί αλλόχρωμοί του μόνοι άρματούνονταν από χρόνια παρασκευάζοντας τον πόλεμο, ενώ οί δικοί του και οί φίλοι των δικών του δεν είχαν άπάνω τους ουδέν ένα σουγιά και λέγει ότι αυτό «το κατάλαβε από την ιστορία την ίδια». Και φωνάζει ότι το αίσθημα που τον γεμίσει, λέγοντας τέτοια πράγματα, είναι ο άνθρωπισμός τον! Προσκαλεί τέλος τους «τίμιους δημοτικιστάδες» να τον ακολουθήσουν στο διαζύγιο του από το Νουμά, νάφήσουν την άπιστη «μαργιώλα» Αθήνα, να πάνε να στήσουν τον άφαλό της «Ρωμισούνης» στην Πόλη, προβάλλοντας τον έαυτό του παράδειγμα άρετής.

Ένας έταίρος του Parti de l'Intelligence δεν μπορούσε να μην είναι και Μπολσεβικοφάγος. Είναι ανάγκη να είναι και ύβριστής; Μα πως άλοιώς να φάγη τους Μπολσεβίκους παρά με τις βουσιές. Ο κ. Ψυχάρης ως Μπολσεβικοφάγος είναι άλλος Νικηταράς Τουρκοφάγος. Παναγίτσα και σώσε με! Τί φοβία κοσμοχάλαστρα! Τρέμε Μόσχα! Φυλάξου, βγήκε στ' άνοιχτά ένας άνθρωπος με το μαχαίρι στα δόντια για να σε πολεμήσει με το ίδιο όπλο με το όποιο σε ζωγραφίζουνε. Άκου τις κανονίες του: «Άτιμία» «άχρειε», «αίματόθρομε...»

—*

Έναντίον στην πολεμική μας αυτή θα μπορούσε να παρατηρηθή ότι ο κ. Ψυχάρης δεν έχει μόνο το τωρινό του φέρισμο και τις τραγικές φαιδρότητες των άφθρων του να παρουσιάση. Ο κ. Ψυχάρης είναι ο δάσκαλος μιας γλωσσολογικής σχολής και ο συγγραφεύς φιλολογικών έργων που φιλοδοξούν ν' άρήσουν έποχή.

Αν μας οδηγούσε αυστηρότερη κρίσις και μας έφώτιζε άσφαλής αυτοσυνειδησία, από πολλών καιρό θα είχαμε βάλη στη θέση του το έργο του κ. Ψυχάρη. Αν ο Δημοτικισμός δεν καταντούσε ένα είδος επαγγελματικό συναφι όπου ή άμοικαία έπισεία προς όσους γράφουν τη «ζωντανή γλώσσα» έγινε ίερή σιωπηρή σύμβασις, το γλωσσολογικό σύστημα του κ. Ψυχάρη και ή λογοτεχνική του εργασία δεν θα έμεναν ακόμα ή το Εδάγγελο για μερικούς φανατικούς μύστες ή το καθιερωμένο άγνωστο για το όποιο οί περισσότεροι μιλούν με συμφωνημένο σεβασμό αποφεύγοντας να το κρίνουν.

Ο κ. Ψυχάρης είναι προπάντων γλωσσολόγος. Δεν άρέστηκεν όμως στις μεθόδους της επιστήμης για να ύποστηρίξη τις αντίληψεις και τα συμπεράσματα των μελετών του. Μεταχειρίστηκε τοέναντίον όλα τα είδη του λόγου, σαν καρδέια, για να τον πάνε από πολλούς δρόμους στο ένα λιμάνι της Ίδέας του.

Ο κ. Ψυχάρης το έχει δηλώσει πολλές φορές μέσα στα συγγράμματά του: Είναι, νομίζει τον έαυτό του, πρό πάντων ποιητή, πρό πάντων φιλόλογο. Άπορεί μάλιστα πως άνθρωποι σαν την Κοραή και τον Κόντο αν και δεν είχαν κανένα ποιητικό χάρισμα, καταπιάστηκαν με τη γλώσσα—που ή δε σημαίνει τίποτα, ή σημαίνει τέχνη, ποίηση, φαντασία, λόγο ζωντανό». Ο κ. Ψυχάρης κάνει έδώ μια σύγχυση. Γιατί είναι βέβαιό ότι ύπάρχει μία μέθοδος μελέτης που λέγεται γλωσσολογία με ξεχωριστό αντικείμενο, τη γλώσσα. Ο γλωσσολόγος για να προκόψη πρέπει νάχη ίσως, πρέπει νάχη δίχως

Άλλο, μερικά χαρίσματα φινέτσας, διείσθησις, συγκριτική ιδιοφυΐα και άλλα, που πλησιάζουν στην ποιητική ἀρετή αλλά που δὲν εἶναι ἡ ἴδια ἢ ποίησις καί, τὸ σπουδαιότερο, χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ διαφορετικὴ μέθοδο ἔρευνας καὶ μελέτης. Πόσες φορές διαβάζοντας κανεὶς τὰ ἔργα τοῦ κ. Ψυχάρη, τοῦλάχιστο τὰ «ρωμέικα», δὲν παρατηρεῖ με λύπη ἢ ἀγανάκτηση τοὺς ἀνοστοὺς ἢ ἀπίθανους καρπούς που γεννᾷ αὐτὴ ἡ σύγχυσις μεταξὺ γλωσσολογίας καὶ τέχνης.

Κρινόμενος ὡς γλωσσολόγος στὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο θέλησε νὰ συστηματοποιήσῃ, στὸ γραπτὸ λόγῳ, τὴ ζωντανὴ ἐλληγικὴ γλῶσσα, ὁ κ. Ψυχάρης δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ στὴν ἐκτίμησιν ἑνὸς ἀνθρώπου που ἔχει σὲν τὰ αἰσθητήρια του παρὰ ὡς τεχνίτης κατασκευαστὴς ἑνὸς γλωσσολογίου. Ἡ δημοτικὴ τοῦ κ. Ψυχάρη εἶναι μιὰ λαμπροκαρισμένη γλῶσσα χιμείου που δὲ βουτᾷ τίς ῥίζες της διαρκῶς μέσα στὸ λιπαρὸ χῶμα τῆς ζωῆς. Καὶ ἡ φωνολογία καὶ ἡ μορφολογία καὶ τὸ τυπικὸ καὶ ἡ σύνταξις τῆς γλώσσας του δὲν ἀνταποκρίνονται στὴ ζωντανὴ πραγματικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ προφορικοῦ λόγου ὅπως μιλιέται ἀπὸ τὸ χωρικὸ καὶ τὸν ἐργάτη, τὸ χωριάτη καὶ τὸν πολίτη, τοὺς ἀναγράφητους καὶ τοὺς γραμματισμένους μέσα στὴν ἀναρχὴ ἀπόχρωμη ποικιλία του. Ἡ ψυχρικὴ γλῶσσα ὡς ὁλόκληρος οργανισμὸς, εἶναι τεχνητὴ. Αὐτὸ φαίνεται ὀλοκᾶθα ἀποπάντων στὸ διάλογο, στὸ δραματικὸ ἔργο τοῦ συγγραφέως. Γιατὶ σὲ μιὰ μελέτη, ὅσο κι' ἂν ἡ γλῶσσα εἶναι τεχνητὴ φτάνει νᾶναι τεχνικὰ πλεγμένη, μπορεῖ νὰ σταθῇ. Ἄλλὰ στὸ δρᾶμα, στὸ διάλογο, τὸ τεχνητὸ οὐδ' ἀφαιρεῖται (!).

Ἄν ὁ κ. Ψυχάρης ἔγραφε μόνο γλωσσολογικὲς μελέτες, παρ' ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῆς γλώσσας του ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ κεφαλαιῶδες εἶναι τὸ συμβατικὸ που τὴν χαρακτηρίζει, ὅπως εἶπαμε, στὸ σύνολὸ της ὡς οργανισμὸς, πολλὲς ἐπιστημονικὲς ἀρχὲς που διατύπωσε κι' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας του θὰ ἐπεβάλλοντο στὴ συνείδηση ὅλων τῶν φωτισμένων ἀνθρώπων με περισσότερο κύρος καὶ με ἀσφαλέστερη ἀποτελεσματικότητά. Ἄλλὰ οἱ φιλολογικὲς ἀξιώσεις του καὶ τὸ εἶδος τῆς πνευματικῆς προστασίας που θέλησε νὰ ἐξασκῆσθαι πάνω στὴ λογοτεχνία μας, με τὸ νὰ μὴ δικαιολογοῦνται, ῥίχνουν μιὰν ὀλέθρια σκιά πάνω στὸ ἐπιστημονικὸ του ἔργο.

Ὁ κ. Ψυχάρης πλανᾶται νομίζοντας ὅτι εἶναι ποιητὴς. Ὁ γλωσσολόγος τὸν κρατᾷ γιὰ πάντα. Μάτια ζητᾷ νὰ τὸν ἀποχωριστῇ. Αὐτὸς ἀξάρτα ξεμυτίζει παντοῦ. Ἔτσι τὴν ὥρα που συγκινημένος ἀπὸ τὴ μυστικὴ συνομιλία του με τὸ ἔνδοξο λείψανο τοῦ Οὐγκώ, κλαίει καὶ σφουγγίζει τὰ δάκρυά του, διερωτᾷται ἂν κρατῇ στὸ χέρι μα ν τ ἰ λ ἰ ἢ ρ ι ν ὄ μ α κ τ ρ ο ν. Ἔτσι ἐπίσης, ρωτώντας ἓνα θ α ρ κ ἀ ρ ἡ γιὰ μιὰ πληροφορία, κανεὶ πὼς ρωτᾷ κι' ἓνα κ α ἰ ξ ἦ, ὅχι ἐπειδὴ ὁ πρόωτος δὲ θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ τὸν φωτίσῃ, ἀλ-

(1) Μερικὰ μόνο παραδείγματα: «Μπᾶς κι' εἶχατε σήμερις περισσότερο νὰ τυραννέστε;». . . «Μὴν τὸ γιομίσῃς τὸ ποτήρι καὶ δὲν πρέπει». . . «Νὰ σὲ βλέπω . . . νὰ πορπατῇς στὴ βασιλικιά σου τὴν αἰθουσα, καὶ ἔγωγὰ νὰ φαίνομαι μπροστὰ σου σὰν τὴν μύγα που κρύβεται». . . «Ἡ μήπως τὸ θῆλορες πὼς δὲ σὲ κατάλαβα». (Ἀπ' τὸν Κ ρ ο ὄ λ ἡ) Ἄλλοῦ μεταχειρίζεται λαϊκὲς ἐκφράσεις με ἀντίθετη ἔννοια ἀπὸ τὴ φωνικὴ τους: Σπᾶνει τὸ δρεπάνι, λέγει, «κομμάτια θ ρ ο ὄ β α λ α» (Ἄδύνατο ἓνα δρεπάνι νὰ γίνῃ θρούβαλα, ἔστω καὶ νὰ σπάσῃ τὸ πολὺ σὲ δύο κομμάτια).

λά γιὰ νὰ μᾶς μάθῃ ὅτι ἄλλο τὸ ἓνα καὶ ἄλλο τὸ ἄλλο. (Ταξίδι, Πρόλογος).

Αὐτὴ ἡ πλάνη τοῦ κ. Ψυχάρη στὴ διφυΐ του ὑπόστασις ἔχει κολλήσει σ' ὅλο τὸ ἔργο του ἓναν ἀνυπόφορο ἐρμαφροδιτισμὸ, τὸ ἔχει καταστήσει σὰν ἓνα εἶδος ἀμφίβιο που πλέει μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ τέχνης.

Ἄλλο θὰ ἦταν βέβαια ἂν ὁ κ. Ψυχάρης ἔβρισκε τὸ συνθετικὸ τύπο μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ὅμως δὲν τὸ κατόρθωσε κι' οὕτε ἄλλωστε κανεὶς ἀπὸ τοὺς πολλοὺς συγχρόνους του εὐρωπαίους που τὸ δοκίμασαν. Ποιὸς ἐντούτοις θὰ βάλῃ τὰ σύνορα μεταξὺ τέχνης καὶ ἐπιστήμης; Ἀφοῦ λείπουν τὰ βέβαια γνωρίσματα καὶ τὰ τελειωτικὰ χωρίσματα θὰ ἦταν ἴσως δύσκολο νὰ πεῖσθῃ ὁ κ. Ψυχάρης ὅτι, γλωσσολόγος, δὲν εἶναι καὶ ποιητὴς. Ἄλλὰ ποιητὴς ἢ ὄχι ὁ κ. Ψυχάρης εἶνε ἐν πάσῃ περιπτώσει κακὸς ποιητὴς. Μόνο μιὰ μοῖρα ἔρανε τὴν κοῖνια του, ἡ Ρωμαντικὴ Μελαγχολία, ἡ πικρόστομη, θρηνώδης, φλύαρη, ὑπεραισθηματολόγια καὶ μικρολαλοῦσα, ἀπὸ ἀνομογόγητη ζουμπαριά, συγγένισα τῶν ἐννιά Μουσῶν.

Ὁ σωθινιστικὸς καὶ ἀπλοῦκὸς τρόπος με τὸν ὁποῖο ὡς σκεπτόμενος καὶ διανοούμενος φανερώθηκε στὰ τελευταῖα του ἄρθρα σχετικὰ με τὸν καιρὸ του, δὲν ἀποτελοῦν μοναχικὴ ἐκδήλωσις μέσα στὸ ἔργο τοῦ κ. Ψυχάρη. Ἀνευρίσκονται τουναντίον λίγο—πολὺ μέσα σ' ὅλα τὰ γραφόμενά του με τὸ ντύμα τῆς δικῆς του λογικευτικῆς καὶ φλύαρης φρασολογίας.

✱

Ὁ κ. Ψυχάρης πρῶτα—πρῶτα ξέρει τὸν τρόπο νὰ παρουσιάζῃ ὡς τέρατα καὶ σημεῖα τίς πιὸ κοινὲς ἔννοιες, τοὺς βεβαιώτερους κοινούς τόπους. Πόσες ἀπλές, θέλω νὰ πῶ ἀπλοῦκὲς σκέψεις κι' ἀρχὲς βγαλμένες ἀπ' τὸ στόμα τοῦ κ. Ψυχάρη δὲν ἔγιναν ὁ ἐπιούσιος ἄστος τῆς δημοτικιστικῆς Ἰδέας. (!)

Πολλὲς φορές ἡ φιλοσοφία τοῦ κ. Ψυχάρη δὲν εἶναι μόνο ἀπλοῦκή εἶναι καὶ ἐπικίνδυνη. Ἀπὸ τὸν ξενητεμένο Ἕλληνα που φράγκει, ὁ κατοχοῖσης ἑλληνικὸς λαὸς θὰ ἐχρειάζετο ν' ἀκούσῃ δύο λόγια ἀνθρωπισμοῦ που νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ ἐγῆ ἀπὸ τὴν ἀτιμοσφαῖρα τοῦ μίσους ὅπου τὸν ἔρριξε καὶ τὸν κράτησε ἡ δουλεία ἐπὶ αἰῶνες. Ὁ κ. Ψυχάρης ὅμως ἀπὸ τὸ πρῶτο του ἔργο, με νοσοτροφία ἐπαρχιωτικῶ ὑπενωμοτάργη, φθέγγεται τέτοια πράγματα: «Ἀλήθεια εἶναι μόνο τὸ μῖσος που ἔχει κάθε ρωμῆς γιὰ τὸν τουρκο κι ἡ ἀγάπη που ἔχει γιὰ τὴ πατρίδα του». Τὸν πιάνει καιλόπονος ἀκαταδάμαστος μόλις πατεῖ τὸ ἔδαφος τῆς Πόλης καὶ βλέπει μιναρῆδες! Φωνάζουν ὡς καὶ γιατρὸ γιὰ νὰ τὸν δῇ. «Ἄδύνατο νὰ χωνῆσω τοὺς μιναρῆδες!» Τί ψυχολογικὴ τουλάχιστο ψευτιά. (2)

Ἡ «ἔθνικὴ του» ψυχολογία καταπτᾷ τόσον ἀγρία ὅσο δὲν ἐτόλμισε νὰ τὴν ἐκφράσῃ ποτε γνήσιος ρωμῆς που πατεῖ τὸ ἄγιο χῶμα τῆς πατρῆδας κι' ὄχι τὰ Παρίσια: «Δὲ θέλω, δὲν μπορῶ Τουρκο

(1) Ἕνα ἔθνος γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος θέλει δύο πράγματα: νὰ μεγαλώσῃ τὰ σύνορά του καὶ νὰ κάμῃ φιλολογία δική του». (Ταξίδι)

(2) Ἐπίσης: «Ἀνάθεμά τὴν ἐκείνη τὴ κόκκινη τὴ σημαία. Μοῦ ἔρωγε τὸ σηκῶ, τὸ αἶμα μου ροφόσε. Ἄχ! τὰ καταραμένα τὰ φέσια μου σπάσανε τὴ ζολή. Καλὰ που δὲν ἔσπασε πᾶ ὁλόκληρος ἀπὸ τότε.

νά διω, δὲ θέλω Τουρκοὺς κοντὰ μου νὰ βρεθῆ, ἀπὸ μακριὰ δὲ θέλω Τουρκοὺς νὰ μυρῶσω, δὲ θέλω νὰ ξέρω πὼς εἶναι Τουρκοὶ στὸν κόσμο, τοῦρκο δὲ θέλω ν' ἀκούσω!»! Οἱ πληροφορίες μου δὲ μὲ μαθαίνουν ἂν ὁ καθηγητῆς κ. Ψυχάρης κατέθηκε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1897 γιὰ νύβη εὐκαιρία νὰ ἐκδηλώσῃ ἐμπράκτως τὰ αἰσθήματά του αὐτά. Λέγω τὸ 1897 καὶ ὄχι τὸ 1912 γιὰτι τότε ὁ κ. Ψυχάρης θὰ ἦταν ἀρχετὰ νέος γιὰ νὰ προσφέρῃ τις ὑπηρεσίες του στὸν ἑλληνικὸ στρατό, ἂν καὶ ἡ γνώμη ποῦ διαδίδουν οἱ γέροι πὼς δὲν εἶναι ἱκανοί, παρ' ὅλα τὰ πολεμώγαρα αἰσθημάτων των, νὰ προσφέρουν τις ὑπηρεσίες τους στὸ στρατό, εἶναι καθαρὴ συμφεροντολογικὴ πρόληψις ποῦ καλλιεργοῦν ἐπίτηδες. Γιατί στὸ στρατὸ ὑπάρχει τόπος γιὰ ὅλες τις ἡλικίες φτάνει οἱ πολεμώγαρα γέροι νὰ εἶναι εὐλικρινεῖς καὶ συνεπεῖς μὲ τὸν ἑαυτὸ τους. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς παραδείγματος χάριν θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν νεκροθάφτες.

Ἐπειτα τί εἶναι ἐκεῖνη ἡ ἀπολογία τῶν τουφεκιῶν, τῶν σπαθιῶν, τοῦ στρατοῦ, ὁ ὑποδεκανεὺς δηλαδὴ ἀνεβασμένους σὲ ἐθνικὴ ἰδεολογία! «Πρῶτα ἄρματα καὶ καλὸ στρατό, ἔπειτα πανεπιστήμια καὶ μάθησις». Παίρνει αὐτὸ τὸ γνωμικὸ ἀπ' τὸ στόμα ἑνὸς ἄλλου «ἐχθροῦ», ἑνὸς βουλγαροῦ μονάρχου. Καὶ τὸ στεφάνωμα ὄλων: «Ἐνα χοντρὸ σίδερο, ἕνα παλόνι, μιὰ τράβα. ἕνα δοκίμι δὲν μποροῦ νὰ διω, χωρὶς νὰ διακρίσουν τὰ μάτια μου, ποῦ δὲ σκάνεται Τουρκοὺς νὰ σκοτώσῃ!» Δὲν νομίζετε ὅτι τὰ πρῶτα του γραψίματα δὲν ἔχουν νὰ ζηλέψουν τίποτα ἀπὸ τὰ στερνά του;

Ὅσο γιὰ τὴ συνήθεια νὰ βρίζῃ τις ἰδέες καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ δὲ συμπάθῃ, ἔστω καὶ στὸ φιλοσοφικὸ ἐπίπεδο, εἶναι πολὺ παλιά. «Ἐλεσινὴ κακορρίζου καὶ ἀνήθικη φιλοσοφία» τοῦ Νίτσε ποῦ εἶναι «μεσαιωναιώτικος (!) πλασιμπουζούκης».

Ὁ κ. Ψυχάρης καὶ στὴ δημόσια ζωὴ του στὴ Γαλλία καὶ σὲ πολλὰ μέρη τῶν ἔργων του φαίνεται ὅτι πιστεύει στὴ δημοκρατικὴ λαϊκὴ ἰδεολογία ἐναντίον τῶν ἐπιρροῶν τῆς παραδόσεως. Ὑπῆρξε μάλιστα σ' ἕνα μεγάλο ἐπεισόδιό τῆς γαλλικῆς ζωῆς, στὴν ὑπόθεση Ντρεφυζῶν, μὲ τὸ μέρος ἐκείνων ποῦ μὲ τὴν ἀθώωση ἑνὸς θύματος ἐπολεμοῦσαν γιὰ νὰ νικήσῃ ἡ ἐλευθερία ἐναντίον τοῦ στρατοκρατικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ σωβινισμοῦ. Ἐν τούτοις ὁ ἴδιος ἀνθρώπος εἶχε κατασκευάσει τὰ φαιδρὰ ἐκεῖνα τουροκοφάγα ἀποφθέγματα τοῦ «Ταξιδιοῦ μου». Ἡ ἀντίφασξις του αὐτὴ τὸν παρουσιάζει, στὴ Γαλλία, χειροφρατευμένον φίλο τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐλευθερόφιλον μάλιστα, στὴν Ἑλλάδα, σὰ βιασμένον ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν νὰ προσφέρῃ κ' αὐτὸς τὸ λιβάνι του στὸ βωμὸ τῶν ντόπιων θεῶν. Κι' ἐνῶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς θὰ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ ἕναν, πολλούς, μιὰ φάλαγγα διανοητικῶν ἀρχηγῶν γιὰ νὰ τὸν ὀδηγήσουν, ἤρχετο ὁ κ. Ψυχάρης μὲ παρόμοιες ἀξιώσεις νὰ ὀδηγηθῆ, ὄχι πια ἐλευθερο πνεύμα, ἀπὸ τὸ περιῶλλον του.

Ὁ πόλεμος ἔκαμε τὸν κ. Ψυχάρην καὶ σ' αὐτὴ τῇ Γαλλίᾳ νὰ προσχωρήσῃ στὸ στρατόπεδο τῆς πατριδολατρικῆς ἀντιδράσεως. Ἀπὸ κει τοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ καταλάβῃ ὁποιαδήποτε νέα ἰδέα καὶ νέα ἀνάγκη τῆς ζωῆς. Ὅχι μόνον αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ τις ἐξευτελι-

ζει μ' ἕνα ὑβρεολόγιον ποῦ ἀνταποκρινόμενον στὸν τεχνητὸ χροακτῆρα τῆς γλώσσας του, μοῦ θυμίζει τὸ ὑδρόθειον ποῦ παρασκευάζε μεσα στὸ χημειο μιὰ μέρα ὁ καθηγητῆς μας καὶ ποῦ λοχουρίζετο ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ μᾶς εἶναι βρωμερὸ ἄφου ξέραμε τὴν χημικὴν καθαρότητα. Ἔτσι καὶ οἱ ἔρσιες τοῦ κ. Ψυχάρη ὄση βρωμερότητα κ' ἂν θέλῃ νὰ τοὺς προσδώσῃ ὁ πλάστης τους μοιάζει τὸ χημικὸ ὑδρόθειον τοῦ καθηγητῆ ποῦ ἔλεγε πὼς δὲ βρωμᾷ. Εἶναι τεχνητές.

Ποιὰ στάσις κρατήσανε οἱ νέοι μπροστὰ στὸν καυγᾶ τοῦ κ. Ψυχάρη μὲ τὸ «Νουμά» καὶ τὴν ἰδεολογία ποῦ ὁ πρῶτος ἐφάνερωσε; Ἄλλοῦ διανοητικοῦ ἀρχηγοῦ, διαφορητικῆς ἀξίας μάλιστα ἀπὸ τὸν κ. Ψυχάρην, διακοπὸν τὸ πολὺ μιὰ γενεά. Σὲ 20 - 30 χρόνια μεσα παλιώνουν. Οἱ νέοι ποῦ ἐγαίνον στὴ ζωὴ, σὰν πράσινα στάχνα, ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ καινούρια τροφή. Ὅτι ἦταν καλὸ γιὰ τοὺς παλιότερους πᾶναι πια νᾶναι χρήσιμο γι' αὐτοὺς. Στὴν Ἑλλάδα εἶναι τώρα πάνω ἀπὸ 30 χρόνια ποῦ ὁ κ. Ψυχάρης ἔξασκε μιὰ ἐπιρροή μεσα στὸν κύκλον τῶν «καθαρῶν» δημοτικιστῶν. Σήμερα μιὰ νέα γενεά ἐγαίνει στὴν παλαιστρα, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ εἶχε κανεὶς τὴν ἀξίωσιν νὰ εἶναι εὐλικρινεῖς. Ἡ νέα αὐτὴ γενεά, στὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ ἀφορημὴ τὸν καυγᾶ τοῦ κ. Ψυχάρη μὲ τὸν «Νουμά», θέλησε νὰ δείξῃ ὅτι θεωρεῖ ἀκόμα τὸν κ. Ψυχάρην ὡς διανοητικὸ ἀρχηγό. Καὶ σ' αὐτὸ ἔδειξε ἀνευλικρινεῖα ὄχι ἐπειδὴ ἐνοίωσε τάχα τὸν ἑαυτὸ τῆς ψυχαριστὸ ἀλλὰ ἐπειδὴ χωρὶς νὰ εἶναι ψυχαρική παρουσίωθησε σὲ μιὰ τέτοια ἐκδήλωσιν. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι δὲν ἔχει μεσα τῆς ὀδηγητρῆς ἰδέας καὶ πεποιοθήσεις. Σ' αὐτὸ ἄς προσθεθῇ καὶ μιὰ αἰτία πιὸ χαμηλή, ἡ εὐκαιρία νὰ γίνῃ συναγωνισμὸς τοῦ «Νουμά».

Ἄν ὁ κ. Ψυχάρης ὡς συγγραφεὺς καὶ διανοούμενος ποῦ φιλοδοξεῖ νὰ στήσῃ, ὡς μεγάλο παράδειγμα, ἕνα ἔργο, δὲν δικαιολογεῖ τις ἀξιώσεις του, τὸ ἀγκάλιασμα, χωρὶς πίστη καὶ ἐνθουσιασμὸ καὶ μάλιστα μὲ ἀντίθετες ἐσωτερικῆς διαθέσεις, ἀπὸ τοὺς νέους φιλολόγους, τῆς ψυχαρικῆς σημαίας, ἀποτελεῖ σποτεινότερον σημάδι γιὰ τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ διάνοσιν.

M. ΠΕΡΙΔΗΣ

Σ Η Μ Ε Ι Ω Μ Α Τ Α

Μὲ τὸ φυλλάδιον αὐτὸ κλείνει ὁ τόμος τῆς πρώτης χρονίης τῶν «Γραμμάτων», νέα περίοδος. Τὴ δουλειὰ μας ἄς τὴν κρίνουν οἱ ἄλλοι. Ἐμεῖς δὲ θὰ ποῦμε ἐδῶ παρὰ τις θυσίες, ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ποῦ ἐδεχτήκαμε καὶ ὑποφέραμε γιὰ νὰ ἐκδόσασιν τὸ περιοδικὸ μὲ τὴ σημερινὴ μορφή του. Ὅπως τὸ δηλώσαμε στὸ περασμένον φυλλάδιον, τὰ οικονομικὰ μας δὲν εἶναι καθόλου εὐφροστω. Ἐχομε ἔλλειμμα στὴ διαχείρισή μας. Θὰ προσπαθώμε νὰ ἔξασασιν τὰ οικονομικὰ μεσα γιὰ ν' ἀρχίσασιν τὴ δευτέρην χρονιά. Ἡ ἐκκλησίς μας γιὰ εἰσφορὰς παραμένει πάντα. Εἶχαμε ἤδη μερικῆς ἀπαντήσεως [πολὺ λίγες!] ποῦ μᾶς ἔδωσαν τουλάχιστον κάποια ἠθικὴ ἐνθάρρυνση. Ἡ ἀπάντησις τοῦ κοινοῦ στὴν ἐκδοσὴ τοῦ περιοδικοῦ μας, χωρὶς νὰ μᾶς ἱκανοποιῇ τελείως, δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ δυσμενής. Κρίνετε μόνοι σας: ἡ κυκλοφορία μας σχετικὰ μὲ τὰ παλιὰ «Γραμματα» ἀνεβηκε τουλάχιστον κατὰ 50%. Τυπώνομε ὡς 1000 φυλλάδια κάθε φορά, ἀπὸ τὰ ὁποία διαθέτομε γιὰ τοὺς συνδρομητᾶς μας, τὰ βιβλιοπωλεῖα καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ 700 περίπου Πόσα πουλιούνται ἀπ' αὐτὰ; Δὲν ἔχομε ἀκόμα ὀρισμένους ἀριθμούς. Μποροῦμε νὰ ὑπολογίσασιν ὅτι οἱ συνδρομητᾶς μας καὶ οἱ ἀγορασταὶ μας κρατοῦν ἔως 300 φυλλάδια.

Διορθώματα. Ἀπὸ τὰ κάμποσα τυπογραφικὰ λάθη ποῦ βρίσκονται μεσα σ' ὁλόκληρον τὸν τόμον τῆς πρώτης χρονίης, σημειώνομε τὸ ἀκόλουθον κάποιον πῶς σαβαρὸ: Φύλλ. 1 σελ. 5 (ἀρθρον τοῦ M. Περὶδῆ: Κύρ. Ἀπόψεις Θεμελιωδῶν προβλημ.), μετὰ τῆ 18ῃ γραμμῇ νὰ μπῆ: καὶ μιᾶς ἄλλης ποῦ δὲν μπορούσε νὰ σκύψῃ τὸ κεφάλι.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΝΕΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. — ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ 1920 — ΙΟΥΝΙΟΣ 1921.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, (ΑΙΓΥΠΤΟΥ)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ-ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΗΣ: ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΑΡΓΑΣ

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Μ. ΠΕΡΙΔΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

- Ὁ Στέφανος Κίνας Σελ. 14
Σημειώματα ἀπὸ τῆς Γαλλίας » 36
Ἀγωνιώδη ἐρωτήματα μέσα στὴν ἑλληνικὴ ἀπραξία » 97

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΑΣΤΕΡΗ

- Ἡ κοινωνικὴ ἐπανάσταση καὶ τὰ νέα ἐκπαιδευτικὰ
ιδανικά » 242

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ Ν. ΒΟΥΤΥΡΑ

- Ὁ θρήνος τῶν βοδιῶν » 137

LUIGI FABBRİ

- Ἡ κίνησις τῶν ἰδεῶν στὴν Ἰταλία » 82

IVAN GOLL

- Ἡ πνευματικὴ ἐξέλιξις τῆς γερμανικῆς ἐπανάστασεως » 27

P. J. JOUVE

- Τουσκάνες (δυσὸ ἐλεγεία) » 240

ΓΙΑΝΝΗ ΚΕΦΑΛΛΗΝΟΥ

- Ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Renoir » 38
Ἀρχιτεκτονικὴ τῶν πόλεων » 60
Σημειώσεις γιὰ τὴ μελέτη τῆς σύγχρονης τέχνης » 205

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΚΙΝΑ

- Στοχασμοὶ ἐπάνω στὴν ἑλληνικὴ Κρίσις » 107
Ἀληθές εἶναι μόνο ὅ,τι εἶναι ἀνθρώπινο » 216

I. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

- Οἱ λαοὶ τῶν Βαλκανίων » 150

MARCEL MARTINET

- Ἡ Γαλλικὴ ζωὴ Σελ. 77
Εἰσαγωγὴ στὴν ἀνάγνωσις τοῦ Jean-Christophe
τοῦ Romain Rolland » 113

Dr ANNA NUSSBAUM

- Ἡ ζωὴ στὴ Βιέννη » 152

ΚΩΣΤΑ ΠΑΡΟΡΙΤΗ

- Ὁ Πόλεμος στὴ Λογοτεχνία μας » 145
Πρὸς τὴ σοσιαλιστικὴ ποίησις » 226

PIERRE PASCAL

- Τὰ ἠθικὰ ἀποτελέσματα τοῦ Σοβιετικοῦ
πολιτεύματος » 158

M. ΠΕΡΙΔΗ

- Κύριες ἀπόψεις θεμελιωδῶν προβλημάτων » 1
Γ. Σκληροῦ: «Τὰ σύγχρονα προβλήματα τοῦ
Ἑλληνισμοῦ» » 41
Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ πραγματικότης » 53
Σημείωμα γιὰ τὸν Marcel Martinet » 95
Σημείωμα γιὰ τὸν Romain Rolland » 113
Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μέσα στὴν Εὐρώπη » 130
Romain Rolland: «Clerambault» » 180
Δ. Γληνοῦ: «Δημιουργικὸς ἱστορισμός» » 190
Σημείωσις στὸ ἄρθρο τοῦ Κ. Παρορίτη: «Πρὸς τὴ
σοσιαλιστικὴ ποίησις» » 235
Ὁ ποιητὴς P. J. Jouve » 239
Ὁ κανγὰς τοῦ κ. Ψυχάρη μετὰ τὸ «Νουμᾶ» » 261

JOSEPH RIVIÈRE

- Γράμματα ἀπὸ τὴ Γαλλία » 31

A. Δ. ΣΙΔΕΡΗ

- Ἡ σημερινὴ κατάστασις στὴν Ἑλλάδα » 140

ΛΟΥΚΗ ΦΑΡΜΑΚΗ

Οί δολοφονικὲς ἀπόπειρες	Σελ.	23
Δ. Π. Ταγκόπουλου: «Ὁ Αυτρωμός».	»	192
Ἰω. Α. Γκίκα: «Ἔργα...».	»	196

Π. ΧΑΛΚΟΥ

Ἀθηναϊκὰ γράμματα	»	24
Πολιτικὲς ἀπόψεις καὶ ζητήματα	»	72
Οἱ βουλευτικὲς ἐκλογές	»	104
Σοσιαλισμὸς καὶ Δημοτικισμὸς.	»	143
Ἡ μετεκλογικὴ κατάσταση	»	237

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

»	»	50
»	»	95
»	»	135
»	»	202
»	»	269

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

(ΜΟΝΑΧΑ Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΔΥΟ ΑΝΤΙΤΥΠΩΝ ΛΑΒΑΙΝΕΤΑΙ ΥΠ'ΟΨΗ)

Δ. Π. Ταγκόπουλου, Πίσω ἀπὸ τὰ Κάγκελα, Β'. ἔκδοσις (ἔκδ. Χ. Γαλιάρη & Σίας) Ἀθήνα 1921, δραχ. 2,50.

Μποέμ, περιοδικὸν (Χρονιά Α'—τεύχη 1-2-3—πρώτη περίοδος), Διευθυντὴς Κ.Σ.Κλώνης, ἰδιοκτ. Ν. Καράκης καὶ Κ. Κλώνης. Πειραιᾶς 1920—1921.

Ἄντ. Γαβριήλ, Οἱ χοῖροι ἔβζουσαν, τὰ χοιρίδια κοῖζουσαν, οἱ ὄφεις ἰβζουσαν. Ἀθήναι 1921, δραχ. 1,50.

Ν. Μπουχαρίν, Τὸ πρόγραμμα τῶν Κομμουνιστῶν (Μπολσεβίκων), Ἀθήνα 1921 (ἔκδοσις Σοσιαλιστικοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος τῆς Ἑλλάδος), δραχ. 1,50.

Γ. Α. Γεωργιάδης, Ἡ Πάλη τῶν Τάξεων ἐν Ἑλλάδι, Ἀθήναι 1921 (ἔκδοσις Σοσιαλιστικοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος τῆς Ἑλλάδος) δραχ. 2.—

Κ. Ἀθ. Κωνσταντινίδης - Σεγάκης, Ἀπὸ τ' Ἀνατολίτικα τοῦ Victor Hugo, Ἀθήναι 1921.

Ἄλφρεδου Μυσέ, Μιμὴ Πενσόν.—Τὸ ἄσπρο Κοτούφι, Μεταφ. Δ. Μ. (ἔκδοσις Μιχ. Σ. Ζηγάκης) Ἀθήναι 1921, δραχ. 1,25.

L. Von Armbugmann, Ὁ Ποιητὴς Ζίγκες, δράμα σὲ τρεῖς ὄρες. Μετάφρ. Βίκτωρος Πρατάνου. (ἔκδοσις Μιχ. Σ. Ζηγάκης) Ἀθήναι 1921, δρ. 1,50.

Ἀντωνίου Ν. Χωραφᾶ, καθηγητοῦ, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, —διὰ τὴν Ε'. τάξην τῶν Δημοτ. Σχολείων, (ἔκδοσις Ζηγάκης) Ἀθήναι 1921, δραχ. 2,50.

Ἰδίου συγγραφῆς καὶ ἐκδότης: Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος,—διὰ τὴν Α'. τάξην τῶν Δημοτ. Σχολείων. Ἀθήναι 1921, δραχ. 2,50.—Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλλάδος—διὰ τὴν ΣΤ'. τάξην τῶν Δημοτικῶν Σχολείων. Ἀθήναι 1921, δραχ. 3.—

Ἰωάννου Σαροῆ, καθηγητοῦ, Νέα Γεωγραφία τῶν Ἠπειρῶν, μετὰ εἰκόνων, πινάκων καὶ οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, (ἔκδοσις Μ. Ζηγάκης). Ἀθήναι 1921, δραχ. 20.—

Κ. Γ. Καρυωτάκης, Νηπενθῆ, Ἀθήναι 1921, δραχ. 3.—

Μ. Φιλήντα, Ὀχτάβες, (ἔκδοσις οἴκος Γ. Ι. Βασιλείου) Ἀθήναι 1921, δρ. 5.—

Ἄνδρ. Ι. Βλάχου, Τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων τῆς Φυλῆς—τὸ ἔθνηκόν δράμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους—συμφωνικὴ ᾠδὴ τῆς ἑλληνικῆς ἑξακονταετηρίδος (Τυπογραφεῖον Ἀδελφῶν Τζαβάρρα, 807/09 Harrison Street, Chicago, Ill.) 1921.

Παρθενίου Κ. Πολάκης, Κριτικὴ τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Ἑλλάδι, (ἀνατύποισις ἐκ τοῦ «Πανταίνου»), Ἀλεξάνδρεια 1920.

Μ. Τριανταφυλλίδης, Πρὶν Καοὺν (ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ Δελτίον τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, τ. 9 [1921]). Ἀθήναι 1921, δραχ. 1,90.

Hubert Pernot, La Grèce actuelle dans ses poètes, (Edit. Garnier Frères) Paris 1921.

Camillo Da Lodi, Le tre città (La città antica, La città odierna, La città futura) Biblioteca di Cultura Operaia, vol. N. 1—Per ordinazioni rivolgersi a Camillo Berneri, Viale A. Volta, 13, Firenze. Centes. 80.

Louis Roussel, Karagheuz ou le théâtre d' ombres à Athènes, tome premier (1-242), Athènes 1921, Drahm. 5,50.

Han Ryner, Les Artisans de l'Avenir («Ca Ira»—Collection de la Société «Les Amis de Han Ryner») 1921, frs 1,75.

Marcel Champvoisy, Donse Lascive (Edit. Paul Adréani) Nice.

LA RONDA

Rivista letteraria mensile diretta da Vincenzo Cardarelli e Aurelio E. Saffi

ANNO III

SOMMARIO DEL NUMERO DI LUGLIO 1921

VILFREDO PARETO: Due uomini di Stato (Giolitti e Lloyd George).

BRUNO BARILLI: La danza delle tre sorelle.

GILBERT K. CHESTERTON: Le avventure d' un uomo vino (Manalive)-3a. puntata.

EUGENIO GIOVANNETTI: Il satiro parricida.

INCONTRI E SCONTRI: Ferd. Gregorovius (M. CORA) «Il mondo è

«rotondo» (A. GARGIULO)—«Le nègre Leonard et maître Jean

Mullin» (A. SAVINIO)—«Spiegelmensch» e «Spielhof» (M. CORA)—

Le mostre retrospettive alla prima Bienna le Romana (M. BACCHELLI)—Dalle riviste (x.)—Exempla elocutionum.

PREZZO DI OGNI FASCICOLO: ITALIA lire QUATTRO - ESTERO

lire it. SEL. ABBONAMENTO: ITALIA lire 35—ESTERO lire it. 50

Edizioni de «LA RONDA»

E uscito: «IL TESTAMENTO LETTERARIO» di GIACOMO LEOPARDI

Prezzo del volume: Italia lire 10.—Estero lire it 15

Commissioni e vaglia a: «La RONDA», Trinita dei Monti 18-Roma 6.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΚΔΟΤΕΣ ΜΑΣ

Συστήνομε στους εκδότες μας να στέλνουν τις καινούργιες εκδόσεις των στους εξής:

Philéas Lebesgue, La *Neuville-Vault*, Oise (France).

D. Valsamidés, Rue Damremont 82, *Paris VIII*.

Dr Karl Dieterich, Moschelesstr. 2 pl. 1, *Leipzig*, Germany.

Alexander Steinmetz, Akademiestr. 211, *München*, Germany.

Institut néo-hellénique, à la *Sorbonne*, Paris Ve.

Les Cahiers de l'Oasis. Rédigés par Fernand Leprette et Mauric-Rocher. La revue paraît 8 fois par an. Adresse: Mauric-Rocher, Rue de Tanis, Camp de César, Alexandrie. Abonnements ordinaires: Egypte, P.T. 30, France, Frs 10. Abonnements des «Amis de l'Oasis»: Egypte, P.T. 100—, France, Frs 30.—

Le Phare. Education et documentation communistes. Organe officiel de la IIIe Internationale en Suisse romande. Directeur, Jules Humbert-Droz. Rue P. H. Mathey, No. 27, Chaux-de-Fonds (Suisse). Abonn. Etrang. Frs. 10.

Paris-Noticias. Edition hebdomadaire du *Diario de Noticias* de Lisbonne. Redact. et Admin. 16 Rue de la Tour d'Auvergne, Paris (9e). Abonn. Etrang. frs 15.

«*Le livre des livres*». Nous sommes heureux de signaler, à ceux de nos lecteurs qui ne la connaîtraient pas, cette anthologie critique mensuelle des nouveaux ouvrages littéraires, dont chaque numéro, qui contient la *Critique*, l'*Analyse* d'importants *Extraits* (texte et illustrations) des volumes récemment parus, permet lo. d'être rapidement et bien au courant des dernières productions; 2o. de faire son choix en connaissance de cause.

Une telle revue est particulièrement utile à notre époque où les livres coûtent si cher!

Abonnement: France, un an, 14 fr.;—Etranger, un an, 16 fr..

Adresser la correspondance au directeur, M. Gaston Moussé, 3, rue du Marché des Patriarches, Paris (Ve).

La Revue Critique des Idées et des Livres, paraît le 10 et le 25 de chaque mois. Directeur: Jean Rivain, Rédacteur en chef: Eugène Marsan. Abonnem. étranger Frs. 75. Adresse: 155 Boulevard Saint Germain, Paris.

La Vie des Lettres. Revue d'art moderne et de critique publiée sous la Direction de Nicolas Beauduin et William Speth, 20, Rue de Chartres, Neuilly-Paris. Abonn. 20 francs.

La Connaissance. Revue mens. de lettres et d'idées. Abonnem. étranger francs 25. Galerie de la Madeleine 9, Paris.

Cronaca Sovversiva. Ebdomadario, anarchico de propaganda rivoluzionaria. Abon. Estero L.10, Torino C. Post. 384.

La Vie Ouvrière, hebdomadaire, 144, Rue Pelleport, Paris (XXe). Abon. étranger, 12 francs.

«*Clarté*», journal d'éducation prolétarienne internationale, a pour tâche d'aider à faire «la Révolution dans les esprits».

«*Clarté*» est nécessaire au travailleur intellectuel comme au travailleur manuel entre lesquels elle établit la liaison indispensable à l'œuvre révolutionnaire.

«*Clarté*» n'est pas une entreprise commerciale. Son but est de centraliser une documentation étendue, de diffuser les vérités historiques et de détruire les mensonges intéressés que propage l'éducation bourgeoise.

Journal hebdomadaire paraissant le Vendredi. Abonnements: France, Frs 12. Etranger, Frs 15. Adresse: Rue Jacques-Gallot 16, Paris (6e.)

ΣΙΑΗΡΟΑΡΟΜΙΚΗ. Ὁργανὸν πα-
νελληνίων Ὁμοσπονδίας Σιδηροδρο-
μικῶν. Γραφεῖα: Πλατεία Ἀλιπέδων
22, Πειραιῶς, Συνδρομὴ δρχ. 10.

Havo! paraît le 5 et le 20 de chaque mois. Rédaction-Administration: A. Daenens, 4, Rue H. Van Zuylen, Uccle-Bruxelles. Abonnement 7 francs.

Annales des Sciences psychiques, publication mensuelle illustrée, organe de la Société Universelle d'Études Psychiques. Directeur: Professeur Charles Richet, 175, Boulev. Péreire, Paris. Abonnem. 12 francs.

L'Idée Libre, revue mensuelle. Culture individuelle.-Renovation sociale. Directeur: André Lorulot, Conflans-Honorine (S & O.) Abonnement, les 10 numéros 4 francs, les 20 numéros 8 frs.

EXANGELOS, Pamphlet bimensuel imprimé par Raymond Duncan, Paris, Rue Bonaparte, 21. Le numéro, 25 cmes.

La Femme Socialiste, organe d'éducation féminine socialiste international, syndical, coopératif. Directrice: Louise Saumoneau, 6 Rue Flatters, Paris (V). Abonnement, 1.50 frs.

Mercure de France, revue paraissant le 1er et le 15 du mois. Littérature, Poésie, Théâtre, Beaux-Arts, Philosophie, Histoire, Sociologie, Sciences, Critique, Voyage, Bibliophilie, Littératures Etrangères. Revue de la quinzaine. Directeur: Alfred Valette, 68 Rue de Condée, Paris (6). Abon. 68 fr.

Ο ΛΟΓΟΣ, μηνιαίο περιοδικό. Διευθύνεται από τον κ. Γιάννη Χαλζούση. Γραφεῖα: App. Dougdanos, Yechil Sokak N° 29, Péra - Constantinople. Συνδρομὴ δρχ. 24.

NEA ΕΦΗΜΕΡΙΣ, Διευθυντής Ι. Δ. Μουρέλλος, Πλατεία Βενιζέλου. Ἡράκλειον. Συνδρομὴ δρχ. 50.

Le Thyrsé et les Chants de l'Aube, revue d'art et de littérature bi-mensuelle. Direction: 104 Avenue Montjoie, Bruxelles (Uccle). Abonnement frs. 13.

Ο ΝΟΥΜΑΣ, Δεκαπενθήμερη λογοτεχνική επιθεώρηση. Ἱδρυτής, ἐκ-
δότης καὶ διευθυντής: Δ. Π. Ταγζόπου-
λος. Poste Restante, Etranger A-
thènes. Συνδρομὴ χρονιατικὴ φρ. 40-
40, ἑξαμηνια φρ. 20.— Συνδρομη-
τὲς ἐγγράφονται στὸ Τμήμα Βιβλιο-
πωλείου τῶν «Γραμμάτων» (B.P. 1146
Alexandrie)

Le Libertaire, hebdomadaire. Rédaction: à Lecoq Administration: à Nadaud 69, Boulevard de Belleville, Paris, Abonn. 12 frs.

Les Humbles, revue littéraire des primaires, paraissant par cahiers mensuels. Directeur: Maurice Wullens, 4 R. Descartes, Paris (V). Abonn., 12 francs.

ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ, καλλιτεχνικὸν
περιοδικὸν ἐκδιδόμενον κατὰ μῆνα:
Διευθυντής: Ι. Δ. Καλογερόπουλος,
ὁδὸς Χαρ. Τριζούτη, ἀρ. 22α, Ἀθῆ-
ναι. Συνδρομὴ δρχ. 12.

Les Vagabonds. Revue mensuelle, philosophique et littéraire. Une critique très sérieuse et très étendue sera consacrée, dans chaque numéro, aux publications — revue et livres — qui leur parviendront. Administrateur Georges Manova, 61 Rue Chevreul, Lyon.

L'Ordre Naturel, hebdomadaire individualiste, Directeur: Marcel Sauvage, 69 Faubourg St.-Martin, Paris (X). Abon. Etr. Frs. 15.

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ. Δεκαπενθήμερο σοσιαλιστικό μηνιαίο περιοδικό. Διευθυντής: Όδης Πετρωτός 40, Αθήνα Τμήν κάθε φύλλον 40 λεπτά.

L'effort dans les Lettres, dans les Arts, dans la Vie. Revue mensuelle. Redact. et Admin. 5, Rue Guizot, Nimes. Abonn. Etr. frs 20.

Medicis. Revue mensuelle 47. Montagne aux Herbes Potagères, Bruxelles. Abonnement 15 frs.

La Revue Anthologique. Parraît mensuellement sur 32 à 50 pages. Abonnement 18 frs. Adresse: 23 rue d'Italie, Tunis.

Ελληνίς. Μηνιαίον περιοδικόν του Έθνικού Συμβουλίου των Ελληνίδων Γυναίκων. Σύνταξις: Όδός Ηρακλείτου 10, Αθήνα. Συνδρ. Έξοτ. φρ. 25.

Φάρος. Έβδομαδιαίο λογοτεχνικό περιοδικό. Ίδιοκτήτης-Διαχειριστής: Ν. Μεταξάς, Συνδρομή Γ. Δ. 80. Διεύθυνση: Rue Sidi Metwalli N. 30, Alexandria.

Les Cahiers du Travail paraissent par séries de douze cahiers, le premier et le quinze de chaque mois.

Le prix de l'abonnement à la première série est de 12 francs pour la France, de 15 francs pour l'étranger.

Adresser les abonnements 141, rue Pelleport, Paris (20e).

Pour les commandes d'exemplaires des différents cahiers, s'adresser à la Librairie du Travail, 96, quai Jemmapes, Paris (X^e).

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ιδρύθηκε με σκοπό να βοηθήσει την αναγέννηση της παιδείας στην Ελλάδα. Το Δελτίο του Εκπαιδευτικού Όμιλου βγαίνει σε 250-300 σελίδες τό χρόνο. Τα Γραφεία του Εκπαιδευτικού Όμιλου είναι στην οδό Λέκα 4, Αθήνα. Τα Μέλη του Όμιλου πληρώνουν 20 δρ. τό χρόνο και πληρώνουν το Δελτίο χάρισμα. Η συνδρομή στο Δελτίο για όσους δεν είναι μέλη 15 δραχ. τη χρονιά.

ΑΛΓΙ-ΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ. Η πρώτη ελληνική βιβλιοθήκη που έχει λαϊκό χαρακτήρα, με είσοδο εντελώς ελεύθερη. Η Λαϊκή βιβλιοθήκη λειτουργεί και ως δανειστική με μικρή συνδρομή. Για πληροφορίες και δωρεές: Alexandria, Rue Sidi Metwalli No. 30.

La Société «*Les Amis de Han Ryner*» a pour but de créer, autour de l'œuvre du grand philosophe, un vaste mouvement de propagande, afin de la faire connaître et apprécier, sinon de la foule, du moins d'une élite plus étendue, plus nombreuse. Cela pour la joie, l'éducation esthétique et intellectuelle de cette élite.

Les Membres de la Société «*Les Amis de Han Ryner*» sont instamment priés d'envoyer au Président, M. Florian-Parmentier, Maison du Fauconnier, 74, rue Vasco-de-Gama, Paris (XVe), en même temps que leur cotisation pour l'année 1921, une liste d'adresses comprenant les personnes de leur connaissance qui peuvent s'intéresser à la pensée rynchérienne.

La cotisation minima est de 5 francs: mais les Amis de Han Ryner qui nous adresseront des sommes plus importantes faciliteront ainsi la réalisation du programme énoncé plus haut.

Ο ΑΡΓΟΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ, τό πρώτον εν Έλλάδι ιδρυθέν γραφεϊόν Αποκομιτών (Coupures) περιοδικών, εφημερίδων επιθεωρήσεων κλπ.

Αναγνώσκει, αποκόπτεi και αποστέλλει αυθωρει εις τοις συνδρομητάς του τά τεμάχια τών εφημερίδων, περιοδικών, επιθεωρήσεων και λοιπών εντύπων τ' αφορώντα αυτοις εφ' οιουδήποτε ειδικού ή γενικού θέματος. Διευθυντής: Θ. Καλογερίκος.

Γίνονται κανεις συνδρομητής εις τον ε' Αργον του Τύπου της Ανατολής ενά καταβολή δρ. 2 εφ' άπαξ διά δικαιώμα έγγραφης και τη πληρωμή λεπτόν 10 κατ' άπόκομμα. Αθήνα, Γραφεία οδός Σοφοκλέους 7.

ΠΑΙΔΟΛΟΓΙΑ, μηνιαίον εικονογραφημένον περιοδικόν της βιολογίας και εγκυκλοπαιδείας τού παιδίου. Διευθυντής: ο ιατρός Κωστής Χαριτάκης. Σταδίου 56, Αθήνα. Συνδρομή δραχ. 30.

Rosta - Wien, VII, Siebensterngasse 12-14, II Stock, Wien.

ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ, εβδομαδιαίος. Κεντρικόν όργανον του Σοσιαλιστικού εργατικού κόμματος της Ελλάδος (Κομμουνιστικού). Διευθυνσις: όδός Εύριπίδου 14, Αθήνα. Συνδρ. 20 δρχ.

A STORMO! Settimanale libertario rivoluzionario. Giuditta Zannella, via Giorgio Pallavicino, 16, Torino. Abbonamento annuo. un dollaro.

LE PAL, pamphlet bi-mensuel. Rédaction et administration: 28, Rue de l'Entrépot, Paris (10e). Abonnement 12 frs.

LE SOVIET. Organe de la Fédération Communiste des Soviets (Section de Langue Française de l'Internationale Communiste de Moscou). Bi-mensuel. Bureaux: 60, rue de la Colonie, Paris (13e). Abonn. 12 numéros frs 1.

NICHILISMO, rivista quindicinale. Abbonamento a 6 numeri: Eestero, Lit. 5. Red et Adm.: C. Molaschi, Milano, via Lambrate 44.

L'ART LIBRE, 31, Avenue de la Cascade, Bruxelles. Abt frs 17.

ΕΣΤΙΑΔΑ. Μηνιαίο φιλολογικό περιοδικό που θα εκδοθή προσχώς στη Χίο.

La Vie Intellectuelle. Revue mensuelle. Directeur: Georges Rency, 53 Avenue Jean-Linden, Bruxelles. Abonn. frs 40.

NEA ΖΩΗ. Εικονογραφημένη δεκαπενθήμερος. Αρχισυντάκτης: Γεώργιος Χαλεπάς, 600 Blue Island Ave, Chicago III. Συνδρ. \$ 6.

ΕΘΝ, Δεκαπενθήμερος μεταφραστική και φιλοσοφική επιθεώρηση. Διευθυντής: Α. Χατζηασπασόπουλος, 12 Ναυαρίνου, Αθήνα. Συνδρ. Γρ. Δ. 50.

La Nervie, Revue d'Art et de Littérature. Directeur: Emile Le-compte, 14 Rue du Chemin-de-Fer, Braine-le-Comte, Belgique. Abont. Frs. 18.

ΖΩΗ, λογοτεχνικό περιοδικό. Βγαίνει κάθε μήνα. Διευθυντής: Απόστολος Μελαχρινός, Γαλατά, Ούζου Νάν, 6. Συνδρομή 2 1/2 λίρ. τούριζες.

Esopé, organe de la Fédération des Arts, des Lettres et des Sciences. Rédaction-Administration: 38bis, Rue Fontaine Paris, Cotisation facultative minimum. 1 franc.

MONT-PARNASSE, mensuel, dirigé par Paul Husson, Géo. Charles et Marcel Say. Abont. Frs. 10.—, Bureaux: 146, Boul. Montparnasse, Paris.

LA MOUETTE. Revue de littérature et d'art. Directeur: Julien Guillelard, 20 Rue du Perrey, Le Havre. Abonn. 9 frs.

LE RÉVEIL de l'ESCLAVE. Rédaction: Manuel Devaldès Administration: Gorion, 7 passage Gillet à Pierre litte (Seine). Abonn. à la serie de 10 numéros 3 frs.

LA REVUE de l'OUEST. Organe mensuel de l'Institut de l'Ouest. 22 Rue de la Bourdonnais, Nantes. Abonn. 12 frs.

LE SPHINX (allias «Contre le Chaos») Rhyneriste, Naturien, Néo-Stoïcien, du «Foyer Naturel», Brest (France). Prix: le numéro 25 cmes.

Ca Ira. Revue mensuelle. Adm. Redact.: 61, Hofstraat, Eeckeren, Anvers. Le numéro frs. 1.50.

La Vie Naturelle. Critiques sociales et littéraires. Antisectarisme. Toutes les formes de la vie naturelle. Directeur: Henri Zisly, 7, Rue Jean-Robert, Paris XVIII. Souscription volontaire.

Université Synthétique Internationale (Université du Sphinx). Laboratoires d'études: hermétiques, biologiques, psychologiques, sociales, etc. Services d'applications: médicales, des inventions, astrologiques, etc. Services d'expansion: librairie, éditions, conférences, séances expérimentales, etc. Pour tous renseignements s'adresser ou écrire au Secrétaire Général de l'Œuvre, à Nice, 109, quai des Etats-Unis. (Envoi franco, sur demande, du Règlement de l'Université du Sphinx, et de tous documents relatifs à son fonctionnement.)

La Revue de l'Epoque, mensuelle d'expression et d'étude des Idées, des Arts et des Lettres. Directeur: Marcello-Fabri, 3, Av. de la Bourdonnais, Paris (XIIe). Abonnement 24 francs.

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, επίσημον καθημερινόν όργανον του Σοσιαλιστικού Έργατικού (Κομμουνιστικού) Κόμματος και της γενικής Συνομοσπονδίας των εργατών της Ελλάδος. Γραφεία, οδός Πειραιώς 24, Αθήνα. Συνδρομή δρ. 70.—

BIZANTIO, monata esperanta revuo (Μηνιαία έσπεραντική επιθεώρησης) Sichanë Karakol, Impasse Saverio 55 b, Constantinopolo.

L'ESPRIT NOUVEAU

Nous sommes heureux de signaler la naissance d'une Revue établie sur un type absolument nouveau *L'Esprit Nouveau*, Rue d'Astorg 29, Paris VIII. Abonn. frs. 75.

Celle-ci se propose de réunir en faisceau et de présenter au clair avec explications et documents à l'appui, en 130 pages mensuelles tous les efforts des peintres, écrivains, et musiciens actuels ainsi que les œuvres intéressantes de l'Industrie Moderne dans tous les pays du monde.

Or, *L'Esprit Nouveau* sera avant tout la Grande Revue explicative de toutes les créations, esthétiques: tableau, sculpture, littérature, musique, construction, architecture, art de l'Ingénieur, etc.

Nous croyons que cette remarquable publication sera accueillie avec empressement par tous ceux qui tiendront à faire partie de l'élite intellectuelle, seule force de la civilisation d'une grande Nation.

Bulletin Communiste. 123, Rue Montmartre, Paris.

La Revue Communiste. 13, Rue Strange Batelière, Paris.

Communismo. Via S. Damiano 16, Milano.

Der Communist. Fritschistr. 17, Zurich.

Lupta de Clasa. Strada Sf. Iohnicã, 12, Bucarest.

Novoi Vremia. Narodn Dom. Solia.

L'ouvrier Communiste. 3, Rue Steenpoort, Bruxelles.

Il Soviet. Borgo S. Antonio 221, Napoli.

NEA ΖΩΗ, Σοσιαλ-Δημοκρατική εβδομαδιαία. Βγαίνει κάθε Κυριακή στο Σουχούμι της Γεωργίας.

American Esperantist. Published monthly by «The Esperanto Association of North America», West Newton, Mass.

Η ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΟΥ, (The Voice of the Worker) όργανο της Έλληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης στην Αμερική, 793, 2nd Avenue New-York έφημ. σοσιαλιστ. άρχών, με σκοπό τη ανάπτυξη του εργατή και την υποστήριξη των συμφερόντων του.

ΑΘΗΝΑΪΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ

X. ΓΑΝΙΑΡΗΣ & Σια

Audoux. Marguer: Το μοδιαστράδειο
 Βουτυρά Δημοσθένη: Τριανταδύο διηγήματα
 Γκόλφη: Ο Γήταρος
 " Υμνοι
 Γκαίτε: Μινιόν
 Δραγούμη (Ίδα): Πολιτικοζινουνικαί μελέται
 Έφταλιώτη: Έκλεκτές σελίδες
 Θεοφαντές Μ. Ό Δόν Κιζότης
 Καρθαίου: Τραγούδια του νησιούμου
 Κονοπνίτση: Προμηθεύς και Σίσυφος
 Κονοπάν: Ό Άδόλφος
 Λασκαράτου: Στοχασμοί
 Λουίς: Ό Βάλιό
 Μητσάκη: Φιλολογικά έργα
 Μυρτιώτισσας: Τραγούδια
 Μαλεβού: Το καναρινάκι
 Ξενοπούλου: Το Ζακυνθινό μαντήλι
 Όβιδίου: Ό τέχνη ν' αγαπής
 Ουράνη: Νουσταλγίες
 " Έρωτικές επιστολές
 Παρορίτη: Ό πατέρας
 Πετιμεζά (Δαύρα): Άπλά λόγια
 Τσγγόφ: Ίνδικα διηγήματα
 Ταγχοπούλου Δ.: Ό Αντρομός
 " Δράματα τόμος 1
 " Πίσω από τα κάγκελα
 Π. Ταγχοπούλου: Λυρικά
 Τσέχοφ: Διηγήματα

L'Expansion, revue mensuelle, littéraire - musicale - artistique. Prades (Pyrénées - Orientales) Abonn. 10 frs.

EUGÈNE FIGUIÈRE & Cie, Editeurs. 17, Rue Campagne-Pre-miere, Paris.

LIBRAIRIE D'ART, Stavrinou & Cie. Libraires - Editeurs. Le Caire, 23, Rue Kasr-el-Nil. Adresse B.P. 694.

L'Ecole Emancipée, revue pédagogique publiée par la Fédération des Syndicats des mem-de l'Enseignement laïque. Adresse: Audoye, 21 Rue Croix-de-Reynier, Marseille. Abonnement: 17 francs.

Le Sphinx. Seul journal Hebdomadaire de langue française de Psychisme, Spiritualisme, Esotérisme. 109, Quai des Etats Unis, Nice. Abonn. frs 21.

Infinito, the League of Religions, journal. Editor: M. N. Balkachine, 42, Wharton Street, London W. C.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ"

	Δρχ.
<i>Διοχύλου</i> , Προμηθεύς δεσμότης, έμμετρος μετάφρασις και προ- λεγόμενα Γ. Καλοσοπούρου	3.—
<i>Αλφιέρη Β</i> , Σαούλ, τραγωδία, πρόλογος και μετάφρασις Γ. Καλοσοπούρου	4.—
<i>Βουτυρά Δ</i> , Ζωή άρροστέμηνη και άλλα διηγήματα	4.—
<i>Γαβριηλίδου Βλ</i> , Ταξείδια	6.—
<i>Γρανίτσα Σε</i> , Το βουνού και του λόγγου	6.—
<i>Θεοτόκη Κ</i> , Ό τιμή και το ζήσημα	6.—
<i>Καμπούρογλου Δ</i> , Περασμένα Χρόνια, (Έπεισόδια—Διηγή- ματα—Έντυπώσεις—Όνειρα—Ειζόνες).	2.—
<i>Λόγγου</i> , Λάφνης και γλήη, μετάφρασμα έξ του άρχαίου Όλ. Βουτυριδου	3,50
<i>Μαρίας</i> , (Βασίλισσας της Ρουμανίας), Μινόλα, Ιστορία μι- κοής λυπημένης βασίλισσας, μετάφρ. Αιμιλίας Καραβία	5.—
<i>Μορέας J</i> , Οι Στροφές, Μετ. Τέλλου Άγρα	5.—
<i>Ντιέ Άμίτσις</i> , Το πατρικό σπίτι,—Φούριος, μετάφρ. Γεφ. Σπαταλά <i>Ντοστογιέβσκη Θ</i> , Ό Παίκτης, μυθιστόρημα, μετάφρ. Φιλήντα <i>Ποντιάνη Π</i> , Ανατριχίλλες, διηγήματα, μετάφρ. Μ. Κόκκαλη <i>Σολωμού Δ</i> , Τα Ίταλικά ποιήματα, πρόλογος και μετάφρ. Γ. Καλοσοπούρου	4.—
<i>Ξενοπούλου Γρ</i> , Δάουρα, (Τό ζορίτσι που σοζοτόνει) μυθιστ. <i>Τσένζοφ</i> , Ό μοναζοβιτή, μετάφρ. έξ του ρωσικού Ι Βεργωτή <i>Τσέχοφ Α</i> , Νύκτα στο νεκροταφείο, διηγήματα, μετάφρ. Άγ. Κωνσταντινίδου	1,50
<i>Φράνς Α</i> , Ό Κρανκεπιτήης, και άλλα όφέλιμα διηγήματα μετάφρ. Α. Προτοπάτση	7.—
<i>Χαιτσοπούλου Κ</i> , Βραδινού θυρώλοι, Ποιήματα	4.—
<i>Ψυχαρή Γ</i> , Ζωή και άγάπη στη μοναξιά	5.—
" Σά λάμπει ό ήλιος	10.—
" Απολογία	4.—
" Δύο Άδέρφια	6.—
" Το ταξείδι μου	10.—
" Στόν ίσμο του πλατάνου	6.—
" Πολλά πράματα	5.—
" Τρία λόγια	4.—
"	6.—

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΙΧ. Σ. ΖΗΚΑΚΗ

"ΜΙΚΡΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ"

<i>Σατωβριάνδου</i> , «Τελευταίος των Άβενσεράγων», Μετάφρ. Μάργαση	Δρχ. 1,25
<i>Σάρελ Ντικέ</i> , «Ό λουλουδένεια Άλυσίδα»	1,25
<i>Ρωσικά διηγήματα</i> , (Γόρκι—Τολστόϊ—Πούσκιη—Τσέχοφ και Άνδρέγιεφ), Μετάφρ. και πρόλογος περί Γκόρκι ύπο Λημ. Μάργαση	1,25
<i>Ματθίλδης Σεράο</i> , «Ό άγάπη που σοζοτόνει», Μετάφρ. Ριζάρ- δου Παρίση	2,50
<i>Όσκαρ Ουάιλντ</i> , «Τό έργλημα του Άρθεόφρου Σάβελ», Μετάφρ. Κ. Προσσά	1,25
<i>Άρην Μπορντώ</i> , «Ό Άλαφροϊσμοστη», Μετάφρ. Αιμιλίας Στ. Λάφνη	1,25
<i>Άλφρέ ντι Μυσσέ</i> , «Μιμί Πευσόν»,	1,25
<i>Αιμιλίου Ζολά</i> , «Ό Νεκροζώντανος» και ή «Νεροποντή»	1,25
<i>Άνδρέγιε</i> , «Ό Τρέλλα»	1,25
<i>Κατούλλου Μαντές</i> , Έρωτικά διηγήματα	1,25
<i>Γουσταύου Φλωμπέρ</i> , «Ό Σαλώμη»	1,25
<i>Σάρελ Ντιγκέ</i> , «Ό Γολγοθάς της άγάπης»	1,25
<i>Άνατόλ Φράνς</i> , Το δράμα ένος κομικού	2,50

"ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ"

L. Von Armbugmann, «Ό ποιητής Ζιγκές μετάφρ. Βίκτω-
ρος Πρατάνου» 1,50

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΙΧ. Σ. ΖΗΚΑΚΗ

55 Ἑλληνικά Διηγήματα

- Κωστή Παλαμά: Ἀσάλευτη Ζωή (ἔκδοση Β').
 Κωστή Παλαμά: Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου καὶ ὁ ἔμνος στὴν Ἀθηνᾶ
 Κωστή Παλαμά: Ἴσμβοι καὶ Ἀνάπαιστοι (ἔκδοση Β').
 Κωστή Παλαμά: Θάνατος Παληκαριῶν (ἔκδοση Β').
 Πλάτ. Ροδοκανάκη: Ἡ Βασίλισσα καὶ αἱ Βυζαντινὶ Ἀρχόντισσαι.
 Δ. Γρ. Καμπούρογλου: Ὁ ἀναδρομῶσης τῆς Ἀτικῆς.
 Δ. Π. Ταγκόπουλου: Πλάϊ στὴν ἀγάπη. (Ρομάντζο).
 Κ. Χατζόπουλου: Ἀπλοὶ τρόποι (Ποιήματα).
 Παύλου Νιρβάνα: Γύρω ἀπὸ τὸν ἔρωτα.
 Δ. Μωραΐτου: Τὰ Ἰδεώδη τῶν Μαθητῶν καὶ Μαθητριῶν.
 Φ. Κουκουλέ: Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν (με εἰκόνες).
 Δ. Γρ. Καμπούρογλου: Ἀτικοὶ Ἔρωτες.
 Γιάγκου Ἀργυροπούλου: Θέατρον.
 Κλεοπ. Εὐστρατιάδου: Ρωσικὰ Παραμύθια καὶ Ἱστορίες.
 Λαμαρτίνου: Παραῆλος.
 Ἄρσιν. Παπαδοπούλου: Ἀπὸ παντοῦ τῆς Ἑλλ. Γῆς.
 Α. Τραυλιαντῶνη: Διηγήματα. Τόμ. Α'.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

- Κόστα Παρορίτη, Τὸ Μεγάλο Παιδί.
 Αἰμ. Φαγκέ, Ἡ Παγκόσμιος Λογοτεχνία.
 Βασίλειος Διγενῆς Ἀκροίτας, Ἄντ. Μιλιαράκη.
 Ἡλ. Π. Βουτιροῖδη, Ἡ Πρόσδος τῶν Ἐπιστημῶν.
 Κ. Φαλιτάιτς, Ἡ Γρίπη στὴ Σκύρο.
 Λάμπρου Πορφύρα, Σκιές.
 Ἐρρ. Ἰψεν, Ἐντα Γκάμπλερ.
 Γ. Φλωμπέρ, Μία ἀπλοϊκὴ καρδιά.
 Θεοφ. Γκωτιέ, Τὸ κακὸ μάτι.
 Γκαϊτε, Ἐρμάννος καὶ Δωροθέα.
 Μπγ. Μπιτέρσον, Ἡ κόρη τοῦ Βουνοῦ.
 Ἐρρ. Χάϊνε, Λυρικὸν Ἰντερμέδιο.
 Κ. Θεοτόκη, Κατάδικος.
 Κ. Θεοτόκη, Ὁ Καραβέλας.
 Λ. Ἀντρέγιεφ, Τὸ σκοτάδι καὶ ἄλλα διηγήματα.
 Ἐμμ. Ροῖδη, Ἡ Πάπισσα Ἰωάννα.
 Ριχ. Φός, Δύο Ρωμαϊκὰ Διηγήματα.
 Οὐέλς, Στὴ χώρα τῶν Τυφλῶν καὶ ἄλλα διηγήματα.
 Δημ. Βουτυροῦ, Παπᾶς Εἰδωλολάτρη καὶ ἄλλα διηγήματα.
 Σολωμοῦ, Ποιήματα.
 Γ. Κκέϊγερσταμ, Τὸ βιβλίον τοῦ μικροῦ ἀδερφοῦ.
 Κ. Χατζόπουλου, Βραδυνοὶ Θυροί.
 Ἐρν. Ὀφφμαν, Τὸ Βιολὶ τῆς Κρεμόνας καὶ ἄλλα διηγήματα.
 Τολστόι, Σονάτα τοῦ Κρόυζερ.
 Σιέγκεβιτς, Οἱ ἀντίζηλοι.
 Γκέϊγερσταμ, Ἡ Ντόρα.
 Μ. Κοττέν, Μαλέονα.
 Σαιν Πιέρ, Παῦλος καὶ Βιργηνία.
 Φλαμμαριόν, Ἡ Στέλλα.
 Ἀϊχένδορφ, Ἀπὸ τῆ ζωῆ ἑνὸς ἀκαμάτη.
 Γκόρντ, Ὁ περυστικὸς καὶ ἄλλα διηγήματα.
 Πιερ Λουῖς, Ἡ Ἀφροδίτη.
 Π. Μπενουά, Ἡ Ἀτλαντίς.
 Σ. Γκάρσιν, Τὸ κόκκινο λουλούδι.

**ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΤΩΝ "ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ"****ΕΚΔΟΣΕΙΣ****ΕΞΕΔΟΘΗΚΑΝ**

- ΣΩΤΗΡΗ ΣΚΙΠΗ** Τὸ Ἀπολλώνιον Ἄσμα
ΕΡΕΥΝΑ γιὰ τὶς μελλοντικὰς κατευθύνσεις τῆς Φυλῆς μας.
ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ Τὰ Δεκατετράστιχα
HAN RYNER Le Poison (drame)
HENRI ZISLY La Conception du Naturisme
 Libertaire
FERNAND LEPRETTE Triptyque (poèmes)
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ Ν. ΒΟΥΤΥΡΑ Ὁ Λαγκᾶς καὶ ἄλλα διηγήματα
Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ Ἴδας (Ἴων. Δραγοῦμης)
PIERRE PASCAL Τὰ ἠθικὰ ἀποτελέσματα τοῦ Σοβιε-
 τικοῦ Πολιτεύματος.

ΠΡΟΣΕΧΩΣ ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ

- ΛΟΡΕΝΤΣΟΥ ΜΑΒΙΑΗ** Τὰ ἅπαντά του σὲ Β'. Ἐκδόση
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ Ν. ΒΟΥΤΥΡΑ Οἱ Ἀλανιάριδες
HENRI BARBUSSE La Lueur dans l' Abîme (σ' ἑλ-
 ληνικὴ μετάφραση).
 » Le Couteau entre les Dents (σ'
 ἑλληνικὴ μετάφραση).

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ**ΟΛΕΣ ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ**

Μιχ. Σ. Ζηκάκη, Γεωρ. Βασιλείου, Ἰ. Σιδέρη, Ἰ. Δ. Κολλά-
 ρου, Ἐλευθερουδάκη, Χ. Γαλιάρη & Σίας, Γ. Φέξη & Υἱοῦ, Ἀλε-
 ξίου & Σίας, Χρ. Σαλιβέρου, Π. Παυλίδη, Φέξη & Κομπούγια,
 Ν. Παπαδοπούλου, Κασιμάτη & Ἰωνᾶ, Στανινοῦ & Σίας, Ἀγνί-
 ρας, Ἐκπαιδευτικὸ Ὁμίλον κ.τ.λ.

ΟΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ & ΤΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ὁ Νουμάς, Ἐργατικὸς Ἀγών, Φωνὴ τοῦ Ἐργάτη, Κομμουνι-
 σμὸς, Νέα Ζωή, Ἐθνικὴ Ζωή, Les Cahiers de l' Oasis, Le
 Bulletin Communiste, Les Cahiers du Travail, Ἐστίαδα,
 Ρίζοσπάστης. (Ἐγγράφονται καὶ συνδρομητές.)

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΕΣ

Λέγεται τὴν ἀντιπροσωπεία καθε ἑκδοτικοῦ Ἑλληνικοῦ Οἴκου.

LA MERE EDUCATRICE. Revue mensuelle d'éducation familiale. Secrétaire, Madeleine Vernét, Epône (S. & -O.). Abonnement Etranger 8,50 frs.

ATENE e ROMA, bulletino della Societa Italiana per la diffusione e l'incoraggiamento degli studi classici. Dir. Prof. L. Pareti, 2, Piazza S. Marco, Firenze. Abon. L. 15.

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ, μηνιαίος ει-
κονογραφημένος, 134-140 west 26th
Street, New York U. S. A. Συν-
δρομή ετήσια εξωτερικού \$ 5.

ΜΟΥΣΑ, μηνιαία έκδοση. Γρα-
φεία, 68ος Κολοκοτρώνη, 37 Αθήνα.
Συνδρομή χρονιάτικη, δραχ. 10.

«ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ». Εκδίδεται κάθε
Κυριακή στα Αθήνας και διευθύνε-
ται από τον κ. Φώτον Γιοφύλλη.
Συνδρομή Έξωτ. Δοχ. 40— Γρα-
φεία: Στοά Φέξη, αρ. 26, Αθήνα.

LES FEUILLES LIBRES, pa-
raissant le 1er de chaque mois.
Directeur Marcel Raval, 81, ave-
nue Victor Hugo, Paris (XVI).
Abonnement frs 15.

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩ-
ΡΗΣΙΣ. Θεωρητικό όργανο του Σο-
σιαλιστικού Έργατικού Κόμματος
(Κομμουνιστικού) και της Γενικής
Συνομοσπονδίας των Έργατών της
Ελλάδος. Διεύθ.: Έκδοτικό Τμήμα
του Κόμματος (Σ. Κομιώτην, Εδρι-
πίδου 14, Αθήνα). Συνδρ. δοχ. 15.

Le Journal des Hellènes, politi-
que, social et littéraire, organe
hebdomadaire des Colonies hel-
léniques de l'Europe Centrale et
Occidentale, qui paraissait à Ge-
nève continuera prochainement
sa parution à Paris. Direction,
rédaction, administration et im-
primerie, 22, Rue de la Chaussée-
d'Antin, Place de l'Opéra, Pa-
ris IX.

ΤΑ "ΓΡΑΜΜΑΤΑ" ΠΟΥΛΙΟΥΝΤΑΙ:

Στην ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ: Στοῦ ΔΑΡΔΑ, Στῶν ΑΔΕΛΦΩΝ ΝΤΑ-
ΦΩΤΗ, Στῶν ΣΑΟΥΛΗ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Στοῦ ΝΕΡΑΝΤΖΗ,
Στῆ ΛΑΪΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, Στοῦ Ν. ΦΙΡΙΠΠΙΔΗ, Στῶν
ΣΙΓΑΛΑ καὶ ΓΡΙΒΑ, Στῶν ΑΔΕΛΦΩΝ ΦΡΑΓΚΑΚΗ,
Στῶν «ΟΜΙΛΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ».

Στὸ ΚΑΪΡΟ στὸ Βιβλιοπωλεῖο: LIBRAIRIE D'ART τῶν
ΣΤΑΥΡΙΝΟΥ καὶ Σιας, καὶ Στὸ «LIBRAIRIE L'ABEILLE»
τοῦ Λουκᾶ Χριστοφίδη.

Στην ΑΘΗΝΑ στὰ βιβλιοπωλεῖα: ΜΙΧ. Σ. ΖΗΚΑΚΗ, (γενικοῦ
ἀντιπροσώπου μας), Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ,
ΧΡ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ, ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ & ΜΠΑΡΤ.

Στῆ ΣΜΥΡΝΗ, στὸ βιβλιοπωλεῖο Λ. ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, καὶ
στὸ «LIBRAIRIE ABAJOLI».

Στην ΚΕΡΚΥΡΑ στοῦ κ. Ν. ΙΩΑΝΝΙΔΗ.

Στῆ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, στὸ Βιβλιοπωλεῖο Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ
καὶ στὸν ἐκδότη Π. Θ. ΠΑΥΛΙΔΗ.

Στην ΚΡΗΤΗ, στὰ Χανιά στὸ βιβλιοπωλεῖο ΦΟΡΤΣΑΚΗ, στὸ
Ἡράκλειο στὸ βιβλιοπωλεῖο ΑΔΙΚΙΩΤΗ, καὶ στὸ Πρακτορεῖο
ἐφημερίδων Α. ΧΑΡΩΝΙΤΑΚΗ.

Στην ΠΟΛΗ στὰ βιβλιοπωλεῖα: Π. ΑΓΓΕΛΙΔΗ, καὶ Σ. ΝΙΑΡΟΥ.

Στην ΚΥΠΡΟ, στῆ Λεμεσό, στὸ βιβλιοπωλεῖο Ν. ΤΟΡΝΑΡΙΤΗ.

Στὸ ΠΑΡΙΣΙ στὰ βιβλιοπωλεῖα: PICARD καὶ ΡΟΒΟΛΟΖΚΥ.

Στῆ ΜΑΣΣΑΛΙΑ, στοῦ PAUL BENARDIS, agent des journaux
grecs, 18, Rue Belsunce.

Στῆ ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ, στὸ Γραφεῖο τῆς Greek Socialist Union in
America, 793 Second Avenue.

Στὸ CANTON, OHIO, στὸ Βιβλιοπωλεῖο Χ. Μαρμάκη.